

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**PROF. DR. AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN'İN
CEMİYET ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melek KAHRAMAN

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

Tez: Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Neşide YILDIRIM

EYLÜL – 2006

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**PROF. DR. AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN'İN
CEMİYET ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melek KAHRAMAN

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

Bu tez 20/09/2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

**Prof. Dr. Ali Rıza ABAY
Jüri Başkanı**

**Yrd. Doç.Dr. Neşide YILDIRIM
Jüri Üyesi**

**Yrd. Doç. Dr. Hayati Beşirli
Jüri Üyesi**

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Melek KAHRAMAN

20 / 09 / 2006

ÖNSÖZ

Bu çalışmada cemiyet hayatı, cemiyetin oluşumunda ferdin etkisi, cemiyet hayatına etki eden faktörler toplumsal yaşam göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Buna göre, toplumsal yaşamda ferdin ön plana çıkması veya tam aksi olarak cemiyetin ön plana çıkması durumunda düzen sağlanamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Her ikisinin de aynı derecede öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Fertçiliğin değil, ferdiyetçiliğin toplumsal yaşamda ön plana çıkması gerektiği belirtilmiştir. Ferdiyetçiliğin ise kişinin şahsiyet oluşumunu tamamlaması ile mümkün olduğu vurgulanmıştır. Şahsiyet oluşumunda ilim, kültürel değerler ve eğitimin önemine değinilmiştir. Türk İslam kültüründeki tevhit (birlik) anlayışına göre ilim ile din birbirine zıt kavramlar değildir, aksine ilişki içindedir. Toplumsal yapının oluşumunda ve gelişimde dinin önemli bir faktör olduğu ifade edilmiştir. İslamiyet'in laik bir din olduğu, Türk İslam kültüründeki tevhit anlayışı ile sosyal bütünleşme ve birliğin sağlanabileceği belirtilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yükselme dönemi sonrası tevhit (birlik) anlayışından uzaklaşılması ile İslami kültürel değerlerin önemini yitirdiği ve yanlış yorumlandığı vurgulanmıştır. Bu süreç Doğu ve Batı'nın ilmi ve toplumsal değerleri, Türklerin İslamiyet öncesi ve sonrası ilmi çalışmaları ve kültürel değerleri karşılaştırmalı olarak ele alınarak incelenmiştir. Unutulan Türk İslam kültürünün önemi vurgulanmıştır.

Bu konuyu seçmemde beni yönlendiren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Neşide Yıldırım'a teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmamın değerlendirilmesi süreci ve sonrasındaki yönlendirmeleriyle ufku genişleten değerli hocam Prof. Dr. Ali Rıza Abay'a ve Yrd. Doç. Dr. Hayati Beşirli hocama teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmalarım boyunca beni destekleyen ve bana yardımcı olan isimlerini saymadığım çok sevdiğim arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Melek KAHRAMAN

20 / 08 / 2006

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
SUMMARY.....	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: PROF. DR. AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN VE ETKİLENDİĞİ ÇEVRE	6
1.1. Hayatı ve Fikir Yapısı	6
1.2. Uyguladığı Metot ve Yöntemler	7
1.3. Fikirlerinin Oluştığı Sosyal Çevre ve Etkileri	8
1.3.1. Ziya Gökalp ve Fındıkoğlu'nun Etkileri.....	8
1.3.1.1. İlim ve Metot	11
1.3.1.2. Aydınlar ve Kültür	12
1.3.2. Samiha Ayverdi'nin Etkileri	13
1.3.3. Yunus Emre'nin Etkileri.....	15
BÖLÜM 2: PROF. DR. AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN'İN CEMİYET ANLAYIŞI	17
2.1.Cemiyet	17
2.2. Fert ve Cemiyet	19
2.2.1. Sosyal Birliğin Anlamı	20
2.2.2. Ferdiyetin Anlamı	20
2.2.3. Ferdiyetle Cemiyet Arasındaki Ahenk Prensibi.....	20
2.3. Fert ve Cemiyet İlişkisi	23

2.4. Cemiyetin Oluşumuna Etki Eden Faktörler	24
2.4.1. Kültür ve Şahsiyet	24
2.4.2. Coğrafya ve Sosyal Hayat.....	25
2.4.3. Çevre ve Cemiyet Hayatı	26
2.5. Türklerde Cemiyet Olgusu	27
2.6. Atatürk ve Laiklik	30
2.7. Birlik Anlayışı ve Hukuk	33
2.8. Aydın Kavramı	35
2.9. Manevi Kültürümüz ve Batı Kültürü	37

BÖLÜM 3: PROF. DR. AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN'E GÖRE TOPLUMU ŞEKİLLENDİREN UNSUR OLARAK İSLAMİYET VE İSLAMİ KAVRAMLAR .....

3.1. İslamiyet'in Kültürel Özellikleri.....	44
3.1.1. Kurtkan'a Göre Taassubu Önleyen İslami Değer Hükümleri.....	44
3.1.2. Dinin Özü, İslam Dininin Ruhu ve Türklerin Bunu Ne Ölçüde Yaşadıkları Meselesi	47
3.1.3. Batı'da ve Bizde İlim Anlayışı ve Din	49
3.1.4. Türk İslam Felsefesi Açısından Yaradılış Meselesi Karşısında İslamiyet ve İlim	53
3.1.5. Türk İslam Felsefesi Tarihinde Teoloji ve Teolizm.....	54
3.1.6. İslamiyet ve Müzik.....	58
3.2. İslami Kavramlar	62
3.2.1. Türk İslam Felsefesi Tarihinin “Vatan” ve “Sıla” Kavramları.....	63
3.2.2. “Halvet” Kavramı.....	65

3.2.3. Türk İslam Tasavvuf Tarihinde “Keder” ve “Neşe” Kavramları.....	67
3.2.4. “Mecazi Aşk” ve “Hakiki Aşk” Kavramları.....	68
3.2.5. “ Kısas” ve “Semme Vechullah” Kavramları	70
3.2.6. “Fark” ve “Cem” Kavramları	71
3.2.7. “Kur’an” ve “Furkan” Kavramları	72
3.2.8. “ Masiva” Kavramı	73
SONUÇ	75
KAYNAKLAR.....	77
BİBLOGRAFYA.....	81
ÖZGEÇMİŞ.....	92

Tezin Başlığı: Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven'in Cemiyet Anlayışı	
Tezin Yazarı: Melek Kahraman	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Neşide Yıldırım
Kabul Tarihi: 20 / 09 / 2006	Sayfa Sayısı: V (ön kısım) + 92 (tez)
Anabilimdalı: Sosyoloji	Bilimdalı: Sosyoloji
<p>Sosyolojiye büyük katkıları olan değerli hocamız Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven'in kısaca hayatı, şahsiyet yapısı, çalışmaları ve sosyoloji bilimine olan katkıları izah edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle Kurtkan'ın üzerinde önemle durduğu cemiyet hayatına, cemiyet hayatının ve ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine, dünden bugüne geçirdiği evrelere, diğer bilim adamlarının cemiyeti açıklama şekillerine değinilmiştir. Sosyal bütünleşme ve bu bütünleşme ile devletin devamlılığının nasıl sağlanması gerektiği, toplumların hangi evrelerden geçtiği, Türk ve Batı toplumlarını ayakta tutan değerler ve bu değerlerdeki farklılıkların toplumun yaşantısına nasıl aksettiği konusu açıklanmıştır. Sosyal bütünleşmeyi sağlayan faktörlerden din ve manevi değerlerimizin önemi, Türk toplumunda ve Batı toplumundaki din anlayışı ve bu anlayışın toplumların sürekliliğine olan etkisi üzerinde durulmuş, Türk toplumunun dünden bugüne manevi değerleri, bu değerlerin oluşumunda dinin etkisi, yozlaşan, unutulmuş değerler ve bu anlayışın bize kaybettirdiklerinden bahsedilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde oluşturulan sosyal sistemin öğeleri ve kaybettiğimiz değerler vurgulanmıştır. Sosyal olayların tek bir nedenle açıklanamayacağına değinilmiş ve sosyal bütünleşmeyi oluşturan kurumların toplum üzerindeki öneminden bahsedilmiştir. Dünden bugüne bu kurumlardaki değişimler ve bu değişimlerin toplum üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sosyal bütünleşme ve sürekliliği sağlayan din, eğitim, manevi değerlerimiz, ekonomik durumumuz üzerinde durulmuştur. Toplum ayakta tutan bu değerler Kurtkan'ın ifadeleriyle değerlendirilmiştir. Kurtkan'ın şahsiyet incelemelerine değinilmiş, bu kişilerle hemfikir olduğu ve bu kişilerden ayrıldığı noktalar açıklanmıştır. Tasavvuf anlayışının özü üzerinde duran Kurtkan, bu anlayış ile sosyal düzenin ve sosyal bütünleşmenin sağlanabileceğini düşünmektedir. Bu bakış açısı ile birlik anlayışını oluşturmaya çalışan Kurtkan'ın düşünceleri ifade edilmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Sosyal bütünleşme, cemiyet, kurumlar, manevi değerlerimiz, tasavvuf.	

Thesis Topic: Personality of Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven Public Wiew	
Author: Melek Kahraman	Supervisor Asist Prof. Dr. : Neşide Yıldırım
Date: 20 / 09 / 2006	Nu.of Pages: V (pre text) + 92 (main body)
Department: Sociology	Subfield: Sociology
<p>Shortly, the life of Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven who made big contributions to Sociology, her personality, her scientific personality, her works and her contributions to Sociology have been tried to explain in this thesis. First of all, society which is pointed importantly by Kurtkan, how society and its relationship should be, the periods of society and explanations of other scientits on society have been mentioned. Social integration and how the continuity of government can be provided by social integration, the period of nations, customs that stant the Turk and West Nations and how the differences of these customs efect the life of public have been explained. The importance of religion and spiritual customs which support the social integration, the meaning of religion in Turk and West Nations, the effection of the continuity of public have been indicated, spiritual customs in Turk Nation from past to now, the effection of religion to be ocured these customs, degenerated& losted customs and our losts due to these degenerated customs have already been explained. Social system factors and losted customs have been emphasized in Ottoman Empire. Social events can not be explained with a single reason and the importance of foundations which effect the public. From past to now, differences of these foundations and the effection on public have been researched. Mentioned the following topics; social integration, religion, education, spiritual customs, economic situation. It has been evaluated by Mrs. Kurtkan's words. Mrs. Kurtkan's personality and the point of agreed & disagreed matters explained. Kurtkan, who is an expert on Sufizm (Islamic mysticism), thinks that social system and social integration can be provided with this comprehensive of Mrs. Kurtkan. By this point of view, the opinions of Mrs. Kurtkan who tries to constitute unity comprehension, has been explained.</p>	
Key Words: Social Integration, society, foundations, spiritual customs, Sufizm	

GİRİŞ

Kurtkan'a göre cemiyet, insan davranışlarını hem hürriyete kavuşturan, hem sınırlandıran, bir taraftan karşılıklı yardımlaşmalara imkân veren, diğer taraftan gruplaşmalara ve bölünmelere yol açan, değişen bir sosyal teşkilatlar ve münasebetler ağıdır (Kurtkan,1976:4). Cemiyet hayatının oluşumunda ferdi veya cemiyetten birini diğerine feda etmeyen ideal (karma) kültür anlayışı ile toplumsal düzen sağlanabilir. Bu düzenin sağlanmasında ilim en önemli faktörlerden biridir. İlimi çalışmalar olmalı ki toplumda aydın kesim yetiştirilebilsin. Aydın kesimi toplumun yönlendirilmesinde ve eğitilmesinde etkin olmalıdır. Aydınların oluşabilmesi için toplumun eğitimde şahsiyet oluşumuna önem vermelidir. Şahsiyet oluşumu da kültürel değerler ve ilimle gerçekleşir. Buna göre İslamiyet'in içinde yer alan tevhit (birlik) anlayışı ile mümkündür. İlim ile din birbirine zıt kavramlar değildir.

Bu çalışmada birinci bölümde öncelikle izlenen yol ve amaçlara yer verilmiştir. İkinci bölümde, Kurtkan'ın yaşadığı, etkilendiği çevre ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Kurtkan'ın cemiyet kavramına değinilmiş, cemiyet yaşamını tek sebebe dayandıramayacağımız sonucuna ulaşılmış ve cemiyet hayatına etki eden faktörler vurgulanmıştır. Cemiyet hayatına etki eden ve toplumsal yaşamı şekillendiren bu faktörler Türk İslam kültüründeki tevhit (birlik) anlayışı ile mana etrafında bütünleşilebileceği belirtilmiştir. Dördüncü bölümde ise tevhit anlayışını yansıtan Türk İslam kültüründeki unutulmuş değere ve kavramlara yer verilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Cemiyet hayatı içinde tek başımıza kalmış olduğumuz durumlarda dahi cemiyete dâhilizdir. Cemiyeti etkilemeye ve cemiyet hayatından etkilenmeye devam ederiz. Bu etkileşim süreci toplumu ayakta tutan faktörlerin en etkili olanıdır. Cemiyet hayatının devamlılığı sürecince toplumların sosyal hayatta mana etrafında bütünleşmesi ile birlikte sürekliliğin sağlanabileceği açıktır. Bu bilincin sağlanabilmesi için öncelikle toplumda milli kültür bilinci geliştirilmelidir. Cemiyet hayatı bu etkileşim içinde sağlam

temellere dayanmalıdır ki, o cemiyetin kendine ait bir medeniyet olduğu anlaşılabilir. Bir cemiyetin kendine güvenmesi için ilmi alanda kendini geliştirmesi gereklidir. Bu araştırma, Kurtkan'ın cemiyet anlayışı ve cemiyete etki eden faktörlerden, İslamiyet'in özünde yer alan tevhit (birlik) anlayışı etrafında yoğunlaşılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Cemiyet hayatına etki eden faktörler İslam'ın özünde bulunan tevhit (birlik) anlayışı etrafında değerlendirilmiştir. İlim ile dinin zıt kavramlar olmadığını, aksine birlik anlayışına göre etkileşim içinde olduğu tarihten verilen örneklerle açıklanmıştır. Laiklik anlayışının İslam'ın özünde bulunduğunu, bu laik hukukun İslami özü kanunlaştırdığı vurgulanmıştır. Bizi bu sonuca ulaştıracak olan İslami anlayışın ancak tasavvufi etkiyle oluşan birlik anlayışı ile açıklanabileceği ifade edilmiştir. Toplumsal sürekliliği ve düzeni sağlayan bu İslami öz değerlerimizin önemi, Batıdaki ve bizdeki, öncesi ve sonrası karşılaştırılarak ortaya konmuştur.

Araştırmanın Önemi

Geçmişle olan bağların zayıflamasıyla, kültürel değerlerin anlamının bozulmasıyla Türk kimliğinin silinmekte olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle idari, hukuki ve siyasi tedbirlerin yanında unutulmuş değerlerimizi hatırlatacak farklı önlemler almalıyız. Bu kültürel değerlerimizi canlandıracak kişiler ilim adamları ve sanatçılardır. İlme ve aydınlara düşen görev büyüktür. Cemiyetin uyumu ve bütünleşmesi açısından yeni nesilde bu düşünceler canlandırılmalıdır. Bu araştırmanın önemi de bu düşüncelere duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma süresince kaynak tarama ve görüşme yöntemi kullanılmıştır. Kurtkan'ın eserlerinde birçok eserin bulunması ve farklı alanlarda çalışmalar yapması dolayısıyla konu ile ilgili olan eserlere yer verilmiştir. Diğer ulaşılan eserleri ise son bölümde

bibliyografya olarak yer verilmiştir. Düzenlenen bibliyografyada sadece ulaşılabilen eserlere yer verildiğinden dolayı daha fazla eserine ulaşılabilme ihtimali vardır.

Araştırmanın Problemleri

Cemiyetin anlamı nedir?, toplumun sürekliliğini sağlayan cemiyet hayatına etkide bulunan faktörlerin birbiri ile uyumlu olmasını sağlayan güç nedir?

Araştırmanın alt problemleri:

- Cemiyetin anlamı nedir?
- Cemiyet hayatının oluşumunda ferdin yeri ve önemi nedir?
- Cemiyet hayatına etki eden faktörlerin mana etrafında bütünleşmesini sağlayan unsur nedir?
- Hukuk, din, aydınlar, kültür ve ilimin bütünleşmeye olan etkisi nedir?
- Tekâmülün sağlanmasında etkili olan ilim anlayışı din ile bağdaştırılabilir mi?
- Laiklik nedir? İslamiyet laik bir din midir?
- İslamiyet'in özünde bulunan tevhit (birlik) anlayışı sosyal bütünleşmeyi sağlayabilir mi?
- İslamiyet'in içinde barındırdığı kültürel değerlerin benimsendiği takdirde toplumsal yaşama katkısı ne olur?

Araştırmanın Sınırları

Bu çalışmada, Kurtkan'ın hayatı, ilmi kişiliği, etkilendiği çevre ve yöntemi üzerinde durulduktan sonra esas konunun merkezini teşkil eden Kurtkan'ın cemiyet anlayışı bağlamında, faktörlere değinilmiştir. Cemiyetin anlamı, cemiyet hayatına etki eden değişkenlere değinilmiştir. Araştırma sürecinde bu konu ile ilgili kaynaklara başvurulmuştur. Tespit edilen diğer eserlere ise bibliyografyada yer verilmiştir.

Araştırmanın Varsayımları

Tarihe bakıldığında Batı ortaçağı yaşarken Türkler en zirvedeki yerini yaşamaktaydı. Comte, medeniyetlerin oluşumunda dini, felsefi, pozitivist dönem olmak üzere üç evreden geçtiğini belirtmektedir. Batı'nın pozitivismi dine karşıdır. İlim ve dinin çatışması dolayısıyla birbirinden ayrılmak durumunda kalmıştır. Batı Hristiyanlık dinine mensup olması dolayısıyla İslamiyet'ten farklı olarak din ile ilmi bağdaştıramamıştır. İslamiyet'in öz yapısına göre ilimle din birbirine zıt kavramlar değildir. Batı bunu başarmadığı için bu iki değeri birbirinden ayırmıştır. Durkheim de dini dayanışma yerine uzvi olarak nitelendirdiği içtimai dayanışmayı kuvvetlendirmek istemiştir. Batı bunu mistisizmle bağdaştırarak yapmıştır. Fakat doğuda mistisizm, özellikle de Türk İslam anlayışında böyle bir değer yoktur. Türk İslam anlayışında tasavvuf vardır ve mistisizm ile tasavvuf aynı şey değildir. Mistisizm bir hal, tasavvuf ise bir ilim ve terbiye yoludur. Bu noktada Batının ilim anlayışı ile Türk İslam medeniyeti anlayışı ayrılmaktadır. Türk İslam medeniyetin özündeki birlik anlayışı ile toplumsal dayanışma ve mana etrafında bütünleşme sağlanabilir. Bu bütünlük anlayışı ile Türk İslam medeniyeti tüme varım yöntemini Batıdan çok daha önce on birinci yüzyılda kullanmaktaydı. Teolojinin de tümden gelim yöntemini kullanması dolayısıyla İslam medeniyeti bu iki yöntemi birbiri ile bağdaştırmıştır. Batı ise hem dini, felsefeyi ve ilmi birbirinden ayrı olarak ele almış hem de genel itibariyle tek bir yöntemle toplumsal olayları değerlendirmiştir. Tek yönlü bakış açısı sosyal olaylara bütünsel olarak bakmamızı zorlaştırmaktadır. Batının ilmi çalışmalarından da faydalanılmalı fakat kendi öz değerlerimiz temel alınarak ilim yapılmalıdır. Bu öz değerler ise İslamiyet'in kültürel özellikleri içinde yer almaktadır (Kurtkan, 1975:47).

Amiran Kurtkan'ın cemiyet anlayışının oluşumuna etki eden en önemli faktör onun din anlayışdır.

Araştırmanın alt hipotezleri:

- Kurtkan'ın cemiyet anlayışının temelinde din algısı vardır.
- Kurtkan'ın din anlayışının temelinde tevhit (birlik) anlayışı vardır.
- Kurtkan cemiyetin varlığının devamını sosyal bütünleşmeye bağlar.
- Kurtkan'ın cemiyet anlayışında ilim ile din ayrımı yoktur.
- Kurtkan'a göre ilim ile din çatışmaz.
- Kurtkan'ın laiklik anlayışı bağımlı bağımsızlık esasına dayanır

BÖLÜM 1: PROF. DR. AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN VE ETKİLENDİĞİ ÇEVRE

1.1. Hayatı ve Fikir Yapısı

Amiran Kurtkan Bilgiseven 1926 yılında İstanbul Paşabahçe’de doğmuştur. İlk ve ortaokulu Paşabahçe İlköğretim Okulu’nda okumuştur. Kandilli Kız Lisesi’ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’ni kazanmıştır. Fakülteden 1947 yılında mezun olduktan sonra bir süre ticaret sektöründe muhasebeci olarak çalışmış, iki yılı aşan bir süre ile İstanbul Defterdarlığı’nda resmi görev yapmıştır. 1956 yılı sonlarında İktisat Fakültesi’ne Sosyoloji Asistanı olarak girmiştir. 1960’ta doktora sınavını, 1965’te doçentlik sınavını verdikten sonra 1970 yılında profesör unvanını almıştır. İ.Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi’nin müdürlüğünü yapmış olan Kurtkan 1993 yılında emekli olmuştur. 19 Haziran 2005 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.

Prof. Dr. Mustafa Erkal’ın tabiri ile büyük bir çınar devrilmiştir. Fakat arkasında birçok eser bıraktığı için manen devrilmesinin mümkün olmadığını, yaptığı çalışmalarıyla hep yaşayacağını söylemiştir. Birçok eser geride bırakmış, hayırlı binlerce öğrenci yetiştiren, onlara Müslüman Türk olmanın bilincini aşıl原因 bir kişinin ölümü ile unutulmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Kurtkan’ın yüksek muhakeme gücüne ve tasnif, sentez yeteneğine sahip bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir. Parça bütün ilişkisini iyi kurduğunu, Batı dünyasına has ilim-din çatışmasının bütün toplum ve zamanlar için genellenemeyeceğini belirterek Türk kültür ve medeniyet tarihinde ilim-din bütünleşmesinin somut örneklerini verdiğini belirtmiştir.

Prof. Dr. Mustafa Erkal, Kurtkan’ın mütevazı yaşam tarzı ile hem dinleyicisini hem okuyucusunu etkileyecek şekilde hitap yeteneğine sahip olduğunu söylemiştir. Akıcı bir dille eserlerini sunduğunu belirtmiştir. Hitap ettiği her kesime fikir jimnastiği yaptırın aydın bir ilmi kişiliği olduğunu ifade etmiştir. Kurtkan’ın inandığı fikirleri her şartta ve her yerde savunabilen, gösterişi ve reklâmı sevmeyen, unvanını ön plana çıkarmayan idealist bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir (www.aydinlarocagi.org/detay).

Prof. Dr. Mustafa Erkal, Kurtkan'ın, Prof. Dr. Fındıkoğlu'nun ifadesi ile milli endişe sahibi olduğunu belirtmiştir. İlimle gönül arasında köprü kurarak; din ile ilmin Türk kültür ve medeniyet tarihinde çatışmaması gerektiğini vurgulamıştır. Eserleri soyut ile somutu kaynaştırdığı için ülke gerçeklerinden kopuk olmadığını ve tercüme kokmadığını belirtmiştir. İnandığı fikirleri her şart altında ve her yerde savunduğunu ifade etmiştir (Erkal, 2005).

Kurtkan'ın yeğeni Duygu Hanım, Kurtkan'ın gösteriştan uzak, mütevazı bir yaşam sürdürdüğünü, kısa bir evlilik geçirdiğini, eşinin vefatı sonrası kendini sadece ilme verdiği, belirtmiştir. Kendine ait mütevazı bir evi olduğunu ve annesi ile yaşadığını vurgulamıştır. Duygu Hanım'ın ifadelerine göre birçok alanda araştırma yapan Kurtkan'ın son dönemde yaptığı din ile ilgili çalışmaları dolayısıyla kendisinin sosyolog kimliğinin yanında teolog da olduğunu belirtmiştir.

1.2. Uyguladığı Metot ve Yöntemler

Tüm eserlerinde bütüncül anlayışın önemini vurgulayan Kurtkan ilim ve dinin birlikte çalışması gerektiğini vurgulamıştır. İslam'ın özünde bulunan tevhit (birlik) anlayışı ile gelişebileceğimizi belirtmiştir. Din bilimi olan teolojinin tündengelim metodu ile araştırma yaptığını, yine tüme varım yöntemine yaşam rehberimiz olan Kuran-ı Kerim'deki birçok ayette değinildiğini belirtmiştir. Bu nedenle Batı ortaçağdayken İslami değer ve hükümleri benimsemiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşadığını vurgulamıştır.

İslamiyet'in ilme büyük önem verdiği, ilim ve dinin birlik içinde çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Batı'nın yirminci yüzyılda keşfettiği tüme varım yöntemini Osmanlı İmparatorluğu'nun daha önce keşfettiğini, aslında İslami değer hükümlerini kapsayan tevhit (birlik) anlayışının özünde varolduğunu söylemiştir. Bir medeniyetin ileri medeniyet seviyesine yükselebilmesi için tevhit anlayışına sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.

Eserlerinde de araştırdığı konunun özüne uygun olarak tümevarım ve tüm dengelim metodlarının ikisini birleştirerek çalışmalarını yapmıştır. Yaptığı gözlemlerde öncelikle Batı'nın kaynaklarını gözden geçirmiş sonra bizim kaynaklarımız ile kıyaslayarak sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Bu karşılaştırmalı tasnifi onun olaylara çok yönlü bakabilmesini sağlamıştır. Eserlerinde geleneksellik ile modernliğin birbirine rakip olmadığını, ancak eski unutulmuş kültürel değerlerimizle yüksek medeniyet seviyesine ulaşabileceğimizi belirtmiştir.

1.3. Fikirlerinin Oluştuğu Sosyal Çevre ve Etkileri

1.3.1. Ziya Gökalp ve Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun Etkileri

Fındıkoğlu, bir birleşmeyi ifade eden cem politikasını izleyen, Osmanlı İmparatorluğu'ndan milliyet inkılâbına geçişte aracı felsefeyi oluşturan Ziya Gökalp'in düşüncelerinden etkilenmiştir. Kurtkan'a göre, Gökalp milliyet fikrini bu şekilde tarif etmiş olmasaydı; iç etnik grupların tahrip edileceğini, dış siyasi kuvvetlerin Türk inkılâplarının aleyhine yönlendirilmiş olacağını, hatta Osmanlılık fikrini savunan Türklerin dahi milliyet kavramını yadırgayabileceklerini belirtmiştir. (Kurtkan,1987e:22).

Gökalp o dönemde sosyolojinin kurucusu olan Durkheim'in düşüncelerinden etkilenmiştir. Fransız asıllı Durkheim'in yaşadığı bu dönemde ferdiyetçiliğin ön plana çıkarıldığı, dini geleneğin çözülp ilmin ön plana çıkarıldığı bir dönemde yetişmiştir. Kurtkan'a göre, Durkheim, Batılı anlayışla dini geleneği ilim ile bağdaştırmadığından Comte'in yaptığı sınıflandırmadaki gibi dini, felsefi, ilmi dönemden geçerek toplumların oluşumunu tamamladığını, dolayısıyla dini dayanışmanın yerine sosyal dayanışma etrafında toplumların toplanması gerektiğini vurgulamıştır. Gökalp, Durkheim'in düşüncelerini Türk dünyasına tanıtmıştır ve onun bize uyan düşüncelerini alarak kendi sistemini oturtmuştur. Yine aynı şekilde Fındıkoğlu da Gökalp'in birçok düşüncesinden etkilenerek kendi sistemini oluşturmuştur. Bu yönüyle ayrı düşünceleri fikirleri de bulunmaktadır.

Kurtkan'a göre Gökalp, İngiliz ferdiyetçi yapıyı izah eden Durkheim'in bu yapıdaki dış ülkelere karşı onları tek ve büyük bir cemaat haline getiren ve onlara milliyetçi nitelikte "biz" duygusunu aşıl原因 vatani ahlakına hayrandır. Bu anlayışa rağmen içeride tamamıyla "ben" duygusunu keskinleştiren, insanları başarı arzusuyla yüklü hale getiren yönünü savunmamaktadır. Prens Sabahattin ise "ben" duygusunu aşıl原因 yönüne hayrandır. Bu yönüyle iki Durkheim takipçisi bu noktada ayrılmaktadır. Kurtkan'a göre bu iki anlayış ayrı düşünülemez, çünkü ferdiyet fertçilik demek değildir. Kurtkan'a göre ferdiyet, şahsiyetin en yukarı tabakası olup bu tabakaya yükselen fert, artık sadece alıcı olmaktan çıkmış, kültüre katkı yapan bir verici durumuna geçmiştir. Yine, Kurtkan ferdiyet gücü itibariyle kuvvetli fertlerin çok olduğu ülkelerde fert ve devletin birlikte kalkınacağını, ferdin kendi kabiliyeti ve becerisi ne kadar büyükse, devletin yaptığı hizmetler sayesinde kendini daha da geliştireceğini, yukarı gelir ve statü düzeyine yükselineceğini belirtmiştir (Kurtkan, 1987e:27).

Kurtkan, Fındıkoğlu'nun, eğitim sisteminde kişilere şahsi bilgi, yetenek ve hünnerleri konusunda yetiştirme imkânı verilmezse eğer, farklı cemaatler altında toplanıp ayrışımın meydana geleceğini ifade eden Sabahaddin'in fikirlerine önem verdiğini belirtmiştir. Ziya Gökalp ise bunun ferdiyetçi değil, fertçi bir anlayış olduğunu ifade etmiş ve bu oluşumu engellemek için "içtimai tasavvuf" ahlakının fertlere ve özellikle gençlere aşıl原因ması gerektiğini söylemiştir. Kurtkan, Fındıkoğlu'nun Gökalp'in bu anlayışını benimseyip ona uygun şekilde yaşadığını belirtmiştir. Fındıkoğlu'na göre Gökalp, kendisi için değil cemiyet için yaşayan bir fikir adamı olarak içtimai tasavvuf anlayışını benimsediğini, "içtimai tasavvuf"un cemiyette fena bulmak (kendini cemiyette yok etmek) cemiyet için fedai durumuna geçmek demek olduğunu belirtmiştir.

Kurtkan, Gökalp'in bu görüşüne katılmamakta ve şöyle açıklamaktadır: "Acaba Gökalp, bu ikisin aynı şey olduğunu neden anlayamamıştır? Niçin yükselme devri Osmanlı cemiyetinde hükümdarlara dahi manevi terbiye aşıl原因 tasavvuf akımının yozlaşmamış asli değer hükümlerini, cemiyete nasıl bir dirlik verdiğini görmemiştir. Gökalp 'Türkleşmek, Çağdaşlaşmak ve İslamlaşmak' akımlarını uzlaştırmaya çalışmıştır. Onun anladığı İslamlaşmak prensibi softa takımının yozlaştırdığı tatbikata değil, fakat

İslam'ın öz değerlerine dönmek olduğuna göre, tasavvuf akımını kabuklaşmış bir felsefe olarak kabul etmemesi gerekirdi.” Kurtkan'a göre Fındıkoğlu kabuklaşma fikrine inanmaz, çünkü ona göre mutasavvıflar daima yaşadıkları devrin ilerisinde bir fikir akımını temsil eden müstesna fertlerdir (Kurtkan, 1987e:30).

Kurtkan, Fındıkoğlu'na göre Gökâl'ın tasavvuf anlayışı bu akımı en doğru yönleriyle yorumlamak yerine Batı felsefesine yönelmekten ibaret bir tutum sergilediğini belirtmiştir. Gökâl'ın Batı'da bulunduğu felsefe, Fındıkoğlu'na göre ferdi cemiyete feda eden Durkheim'in düşünce sistemidir. Fındıkoğlu, fert ve cemiyet arasında mutlak bir ayırım yapılmasını, bunlardan birine veya diğerine tarihi öncelik verilmesini doğru bulmamaktadır. Kurtkan'a göre ferdin cemiyetten önce geldiği fikri diğer birçok modern sosyologlar gibi Fındıkoğlu tarafından da reddedilen bir fikirdir.

Kurtkan'a göre etos ve kozmos konusunda Fındıkoğlu eski Türklerdeki cem anlayışından dolayı İslamiyet'e sıcak baktıklarını, kendi kültür ve anlayışına yakın olduğu için hemen dini benimsediklerini belirtir. Bu bütünlükten dolayı Avrupa ortaçağı yaşarken İslamiyet'in en parlak dönemi yaşadığını belirtmiştir. İslamiyet hem ilim yapma konusunda hem de kozmos konusunda diğer medeniyetlere göre daha elverişlidir. Tarihi örneklerle Kurtkan bu düşüncesini açıklamıştır. Kurtkan, dolayısıyla kendi kültürümüze sıkı sıkıya bağlanıp sahip çıkmamız gerektiğini belirtmiştir. Kurtkan'a göre bunu sağlayamazsak Prof. Carle C. Zimmerman'ın bahsettiği şu durum meydana gelecektir. Zimmerman'a göre muhteşem bir kültürleri olan cemiyetler bir devin omuzlarından biri üzerinde duran ve oradan indiği takdirde cüce gibi kalacak olan insanlara benzerler. Devi inkâr etmek ve onun omzundan inmek, herkese aşağıdan bakmaya razı olan bir cüce durumuna geçmek demektir (Kurtkan, 1987e:51).

Kurtkan, Fındıkoğlu'nun tasavvuf konusunda mistisizmle karıştırıldığını, diğer taraftan da dine zıt bir akım gibi gösterildiğini söylemektedir. Bu nedenle dini, felsefeyi yeniden canlandıracak büyük adamların yetişmesi gerektiğini belirtmiştir

1.3.1.1. İlim ve Metot

Ziyaeddin öncelikle felsefe tarihindeki filozofların metodlarını gözden geçirmiştir. Descartes'in tümdengelim, İbn Haldun, Bacon ve Comte'un tümevarım metodlarını benimsediklerini ifade etmiştir. Comte farklı olarak tümevarım yönteminde dini, felsefi ve ilmi olmak üzere üç evreden geçerek pozitif bilime ulaştığını belirtmiştir. Dini dönemde zihnin tembel olduğunu söylemiş bu sınıflamaya İslam dinini sokmamıştır. Comte, aslında tümevarım ve tümdengelim metodunu birleştirerek bilimsel bir anlayışın oluşturulmasını hedeflemiştir. Liberalizmde fertçilik ön plana atılmış, başarılı olmayan fertler ise feda edilmiştir. Bu nedenle insanlığın bir bütün olduğu fikrinin fertlere aşılması gerektiğini bugünkü Avrupa'nın bu yolu benimseyerek ancak toplumsal düzene tam anlamıyla hâkim olabileceğini söylemiştir. Bunun aksine Batı'nın kültürünün giderek yozlaştığını, parça parça araştırmaları artırarak mozaiklerin oluştuğunu, bu mozaikleri ancak panolarda bütünlük halinde görülebileceğini ifade etmiştir.

Fındıkoğlu, İslam dininin bütüncül bir yaklaşımı olduğunu, bunun aksine Hristiyan dininin bütüncül bir bakış açısına sahip olmadığını söyler. Bernard'ın metodunu benimseyerek tümdengelim ve tümevarım metodunun birlikte bütün halinde uygulanması gerektiğini savunur. Bu işlemi bakış açısı ile de bağdaşır. Toplumun oluşumunu tek sebebe dayandıran yaklaşımları bunlara "izm" takısı ekleyerek tenkit eder. Marx'ın savunduğu toplumsal yapının oluşumunu ekonomiye dayandıran yine tek sebepli açıklamaya da katılmaz.

Fındıkoğlu'na göre kişinin içinde bulunan nefis duygusu kültürel ve beşeri faktörlerle yön değiştirir. Bu faktörlerin değişkenliği sebebi ile sosyal değişme süreç halinde devam eder. Fındıkoğlu'nun özellikle üzerinde durduğu konu, sosyal olayların tek sebebe dayandırılmayacağıdır. Kültürel ve beşeri etkilerin özellikleri bazı toplumlarda azalabileceği gibi bazı toplumlarda çoğalabileceğini söylemiştir. Kurtkan da Fındıkoğlu'nun bu düşüncelerine katılarak olayların tek sebeple açıklanamayacağını belirtmiştir.

1.3.1.2. Aydınlar ve Kùltür

Ziyaeddin'e göre aydın fertler, her cemiyette, o cemiyetin her bakımdan yüksek bir düzeye ulaşmasını sağlayan fertlerdir. Aydın sadece ilim sahibi kişi değildir.

Milletimizde aydın kesimin yetişebilmesi için çocukları bağımsız, özgür, kendini rahatça ifade edebilecekleri şekilde yetiştirilmelidir. Türk milletinde biz duygusunun hâkim olduğunu fakat refah dönemlerinde halkın başına buyruk bulunduğunu, ancak bir savaş döneminde birleşerek aktif halde sendikalar, cemiyetler kurduğunu ifade etmiştir. Bunun sebebinin refah dönemlerinde Türk halkını etkileyebilecek, koordine edecek aydınların bulunmadığından kaynaklandığını savunur.

Fındıkoğlu'na göre liderlik vasıflarını taşıyacak aydınların mutlaka milleti manevi anarşiden kurtaracak, milleti birleştirecek ve bütünleştirecek bir inanç felsefesini işlemeleri lazımdır. Kurtkan da aydınların toplumsal yaşam üzerindeki önemini birçok eserinde vurgulamıştır.

Ziyaeddin Fahriye'ye göre ilimde ve felsefede gerçek aydın, özellikli araştırma sahalarından her yerde geçerli olan genel gerçeklere yükselebilen kişidir.

Kurtkan'a göre; Ziyaeddin Fahri'nin düşündüğü aydın tipi, maddi ve uzvi gerçeklerden geniş anlamda insan gerçeğini inceleme ve insanı yönlendirme seviyesine yükselebilmış aydın tipidir. Kurtkan, sadece iktisat ve hukuk sahalarında değil, tıp sahasında da halk bilgisine önem veren aydınlara ihtiyacımız olduğunu söylemiştir.

1.3.2. Samiha Ayverdi'nin Etkileri

Kurtkan, düşünürün anlattıklarını onun önemle belirtmek istediği hususlar açısından değil de, bizim önem verdiğimiz konular açısından yorumlarsak düşünürün anlatmak istediklerini kendi zihnimize uygun olarak, zihnimizin rengine sokarak anlamış olacağımızı belirtmiştir. Ayverdi'nin zengin, konaklarda yaşamış bir insan olduğunu ve eserlerinde bu hayatın üslubunu canlandırdığını söylemiştir. O devrin insanlarını anlattığı eserlerinde iç zenginliğin yanı sıra dış zenginlikten de bahsettiğini gözlemlemiştir. Fakat bu dış zenginliğin mecburen bahsedilen bir ayrıntı gibi olduğunu vurgulamıştır. Ayverdi'nin eserlerini incelerken sadece maddi düşünen bir insanın bu gözle okursa manevi zenginliğin ne kadar ince işlendiğinin farkına varamayacağını ifade etmiştir. Kurtkan, zihni, suya benzetir. Su, nasıl bulunduğu kabın rengini alırsa, kitaptaki fikirlerin de eseri okuyup zihnine aktaran insanın rengini aldığını söylemiştir (Kurtkan;1988a).

Ayverdi maddenin temeline manayı oturtmuş olduğunu tespit etmiştir. O halde: “Sadece maddeciliğe düşmek tek taraflılıksa, o zaman sadece maneviyatla ilgilenmek de tek taraflılık mıdır?” diye sorar Kurtkan. Şöyle cevap verir: “Sorokin ve birçok çağdaş sosyologun fikri ona ‘hayır’ dedirtir”. Sorokin'e göre, kültürel olayın zamansız ve mekânsız kısmı mana ve değeri, dış kısmı ise maddi yönünü ifade eder. Bu nedenle Fındıkoğlu tarihi maddecilerin sebep sonucu karıştırdığını söyler. Fındıkoğlu'na göre “maddi eşya sadece isteklerimizi tatmin eder, bunlara vasıta olur. Fakat bunlar isteğin, ihtiyacın sebebi değildir.” demiştir (Kurtkan;1988a).

İç âlemde içeriğin iktisadi kanunlara yansımadığını, ahlak ve hukukta iktisadi içeriğin izi olmadığını söylemiştir. O nedenle Kurtkan'a göre iktisadi olaylara sebeplilik değeri veren tez reddedilebilir. Samiha Ayverdi de eserlerinde bu ana fikri savunduğunu söyler.

Samiha Ayverdi'ye göre Osmanlı'nın yükseliş devri onun maddi zenginliği ya da sınırlarının genişliği ile anlatılamaz. Yardımlaşma, misafir sevgisi, nefsi ilişkileri, analık, temizlik gibi manevi kültürel özelliklerinin zengin olduğu dönemin iktisadi zenginliği getirdiğini savunur. Ne zaman iktisadi çöküntüye girsek onun öncesinde mutlaka manevi değerlerimizi yitirmiş olduğumuzu söylemiştir. Ayverdi bu kültürel manevi zenginliğin başında tasavvuf terbiyesinin geldiğini ifade etmiştir. Halk ve hükümet ancak bu terbiyeyle bu seviyeye gelmiş, olgunlaşmıştır. İslam tasavvufu Hristiyan tasavvufu gibi insana dünyadan el çektirmez. Hint tasavvufu gibi Nirvana'ya ulaştığında dünyayı kaybetmiş göstermez bize. İslam tasavvufu hayatın bütünüyle ilgili bir dünya görüşünü, bir ahlak sistemini, hayatın kendisini yansıtır (Kurtkan;1988a).

Ayverdi Fatih Sultan Mehmet'in tasavvuf anlayışıyla kazandığı değerleri belirtir. Fatih'in tasavvuf anlayışı olmasaydı ona göre Fatih yine savaşçılarla boy ölçüşürdü ama Fatih olamazdı. Tasavvufi düşünce ile Fatih örnek insanı ve örnek çağı bize gösterdi. Fatih, Ayverdi'ye göre tasavvuf anlayışı ile beşeri ihtiraslarına hükmetmiştir (Kurtkan;1988a).

Ayverdi'ye göre Fatih için tasavvuf; din, ahlak, sanat, zihnin merak ettiği ilk sebebin sentezi ve bunun bütün yaşama yayılmasıdır. Dolayısıyla yaşanır bir felsefedir. Bütün insanlar tasavvuf terbiyesine ihtiyaç duyar. Türkiye, Türklüğün milli ruhunu yıkmak isteyenleri 13. y.y.da Moğol istilası olarak bugün ise Haçlı ve satanist faaliyetler olarak değerlendirir. Türk'ün ve İslam'ın kaderini uzun zamandır kendi çıkarları doğrultusunda Batı yön vermektedir. Ayverdi'ye göre Osmanlı'da her ne kadar hoş görülse de, bugün memleketi, siyonizmi yürüten grup içten çökertmeye çalıştığını belirtmiştir.

Kurtkan bu düşünceleri ile Ayverdi'yi Batı'ya ve Musevi âlemin ırkçı bir nefret besleyen biri gibi görmenin yanlış olacağını söylemiştir. Ayverdi, bazı makalelerinde tevhitçi anlayışa sahip Ermeni ve Musevileri över. Bu ahlaktan uzak olan Türkleri kötüler. Kurtkan'a göre o halde Ayverdi insanları ırkçılığa göre değil, tevhitçi anlayışa sahip olup olmamakla değerlendiriyor. Kurtkan, Ayverdi'nin bu görüşüne katılmaktadır. Ayverdi, hem Allah'a kul olma terbiyesi alıp da tevhit anlayışına sahip olmayanları

davasızlıkla suçlamıştır. Gençlere tek hedef gösteren bir terbiye aşılammamız gerektiğini ifade etmiştir.

Kurtkan, Ayverdi'nin şahsiyeti hakkında hüküm verirken onun ifade zenginliğini harman yığınınna benzetmiştir. İfadelerinden gerçek özü yakalayarak onun şahsiyeti hakkında buna göre karar vermek gerektiğini söylemiştir. Kurtkan, Ayverdi'nin söylediklerini yanlış yorumlayanların onun söylediklerinden hiçbir şey anlamadıklarını ve onun değerini bilmediklerini vurgulamıştır. Kurtkan, Ayverdi'nin şahsiyetinin övülmeye değer olduğunu söylemiştir. Ayverdi'nin sadece Hakk rızası istediğini ve insan-ı kâmil olduğunu savunmuştur.

1.3.3. Yunus Emre'nin Etkileri

Kurtkan, Yunus Emre'nin yaşadığı dönemin çekişmelerin olduğu bir dönem olduğunu belirtmiştir. Böyle bir dönemde Yunus Halk ve Hakk kavramlarını birleştirerek Cem anlayışına ulaştığını vurgulamıştır. Diğer taraftan insanları yaptıklarından sorumlu görerek fark anlayışına ulaştığını belirtir. Kurtkan, bu kavramların ayrı ve tek taraflı ele alınmasının tevhit mesajına aykırı düşmesine neden olacağını söylemiştir.

Kurtkan, Yunus Emre'nin cem anlayışını aşk ve kavuşma anlarında söylediği sözlerde, kendini yok sayan her şeyde Allah'ın varlığını ifade eden sözlerde daha kuvvetli bir şekilde görüldüğünü söylemiştir. Yunus'a göre her iki dünyada görünen her şey Allah'tan gelmiştir. Her şeyi Allah kuşatır. Ezeli ve ebedi tek diri Allah'tır. Var oluşumuz Allah'ın bir lütfüdür. Her söz ve hareket Allah'tan gelir. Fakat bunlar iradeye bağlı olduğu için bunlardan kul sorumludur. Yunus'a göre kişi cem ve fark anlayışına sahip olup kulluk terbiyesi almalıdır. Böyle bir terbiye olmadığı sürece kişi kendini haksız kazançtan kurtaramaz. Cemiyet için fedakârlık yapmanın manevi zevkini duyamaz. Maddi olarak varlıklı olsa da gönül darlığından kendini yoksul sayar. Gönül darlığından kurtulmanın yolu haksız yoldan çok para kazanmak değil, kendi emeğiyle kazanıp hayır için harcamaktır. Kurtkan'a göre, Yunus bunların geçiciliğini bilir ama yine de bir hırka bir lokma zihniyetini tavsiye etmez. Yunus arzu ve varlığın var olduğunu bilir, Allah ve cemiyet için istenen kazanç hırsı çok da olsa kanaatkârlılık

olduğunu söylemiştir ama sırf kendi maddi tatminimiz için kazanç istersek bunun da agözlölük olacağını söylemiştir (Kurtkan, 1989e).

Kurtkan'a göre en uygun ibadet şekli birlik ruhunu taşımadır. Bu öncelikle milli sınırlar içinde olmalıdır. Benlik arzusu gizli gizli insanın içini yiyorsa o insan kazdığı kuyuya kendisi dűřer. Fark anlayışına sahip cem anlayışını yok eden fertler Yunus'a göre maddeci kűltüre saplanan ve kendi kitaplarının öz değerini değiştiren Hristiyanlara benzerler.

BÖLÜM 2: PROF. DR. AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN'İN CEMİYET ANLAYIŞI

2.1. Cemiyet

Kurtkan'a göre cemiyet, insan davranışlarını hem hürriyete kavuşturan, hem sınırlandıran, bir taraftan karşılıklı yardımlaşmalara imkân veren, diğer taraftan gruplaşmalara ve bölünmelere yol açan, değişen bir sosyal teşkilatlar ve münasebetler ağıdır (Kurtkan,1976:4). Cemiyet hayatı, hem benzerliği hem de farkı ifade eder. Cemiyetin olabilmesi için insanlar arasında benzerlik gibi farklılıkların da olmasının şart olduğunu söylemiştir. Benzerliğin iptidai cemiyetlerde aynı kalmadan gelme fikrine ve modern topluluklarda ise aynı kültürü paylaşma bilincine bağlı olduğunu belirtmiştir. Hangi durumda olurlarsa olsunlar insanlar birbirlerine muhtaç olma bakımından da benzer durumda olduklarını hissederler (Kurtkan, 1976:5).

“Cemaat ise, küçük veya büyük herhangi bir grubun kolları her nerede, şu veya bu şekilde kendi çıkarları etrafında değil, müşterek hayatın ana şartlarını paylaşacak şekilde yaşarlarsa, bu gruba cemaat denir”. (Kurtkan,1976:6) Cemaat ortamının oluşabilmesi için öncelikle bir mekân olmalı ve bu mekânda cemaat duygusu oluşmalıdır. İşletme, kulüp gibi menfaat birliklerinin cemaat olmadığını, cemaat içindeki bir kuruluş olduğunu ifade eder. Menfaat birliği olarak ailenin çocuğu daha büyük cemaatlere hazırladığını belirtir. Devletin tam anlamıyla bir cemaat olmadığını, sosyal organizasyonu sağlayanın menfaat birliği olduğunu söylemiştir. Devlet diğer menfaat birliklerinden farklı olduğunu belirtir. Örf ve adetlerin toplumdan topluma farklılık gösterdiğini ve sosyal bütünleşmeyi sağladığını vurgular.

Tutumları; sosyal ilişkileri önlemeye, sınırlandırmaya veya teşvik etmeye yönlendirdiğini belirterek üç gruba ayırır. Bunlar; ayırıcı, sınırlandırıcı ve birleştirici tutumlardır. Tutumlar ölçülebilen değişkenlerdir ve ilişkilerin şekillenmesinde rol oynar.

Sosyal hayattaki menfaat tiplerini bir sosyal gruba bağıllık ve şahsi olmayan bir amaca bağıllık olmak üzere ikiye ayırmıştır. Sosyal grup ilişkileri aile, akrabalar, millet gibi gruplardır. Bu grupların sakıncalı yönünü, ait olmayı öğrenen kişinin “biz”, “onlar”, “grup içindekiler” gibi bir süre sonra düşmanlık, ırkçılık gibi bölünmelerin meydana gelmesi şeklinde açıklamıştır. Şahsi olmayan amaca bağlanan kişi; ilimle, sanatla, dinle ve felsefeyle ilgilenmesiyle kendilerinin ötesinde amaçlar aramaya ittiğini belirtmiştir (Kurtkan, 1969:54).

İnsan ne anlamda bir sosyal hayvandır? Cemiyete ne anlamda dâhildir? Cemiyet hangi anlamda bize aittir? Cemiyete üye olmamızın anlamı nedir? Bu sorular ferdin grupla ve sosyal sistemle olan ilişkilerinden yola çıkarak oluşmuştur. Bu mesele bütün sosyolojik olayların başlangıç noktası olmuştur ve sosyoloji araştırmalarının verimliliği büyük ölçüde fert ve cemiyet ilişkileri dolayısıyla ölçülmektedir.

Batı, sosyal düşünce tarihinin oluşumunda etkili olmuş bu oluşuma kaynaklık etmiştir. Batı’daki bu teoriler sosyal bütünlüğü ilgilendiren hatalı düşünceleri kaldırmaya hizmet etmiştir.

Tek taraflı düşünceye göre;

Cemiyetin Mukavele Teorisi (Sözleşmeye Dayalı Anlayış)

Sözleşmeye dayalı anlayışa göre Kurtkan, cemiyetle fertler arasında veya halkla hükümet arasında yapılmış bir sözleşme olarak bakıldığını söylemiştir. 17. asırda Thomas Hobbes’e göre cemiyet tabiatın kötü koşullarına karşın insanların himaye edilmesi için bir araç olduğunu vurgulamıştır. Adam Smith ve takipçilerine göre karşılıklı yapay bir ekonomi tedbiridir. 18. asır ferdiyetçileri ise insanların hür ve eşit olarak doğduğunu ve sırf sosyal anlaşma teorisi ile sosyal bakımdan düzen ve himaye kurduğunu düşünmüş olduklarını belirtmiştir.

Bu teorinin benimsenmemesinin nedeni Kurtkan'a göre, insanların cemiyete girmeden önce fert durumunda olduklarını ve mallarını, Haklarını veya hayatlarını ya da kendi gözlerine iyi görünen başka bir şeyi korumak için sosyal bir düzen kurduklarını kapalı bir şekilde ifade etmesidir. Bu yönüyle hiçbir dönemde fert ve cemiyetin ayrı düşünülemeyeceğini belirtmiştir.

Cemiyetin Uzwiliği Teorisi (Organizmacı Anlayış)

Bu teorinin, cemiyetin bir kısmını değil bütünü kapsayan organizmacı anlayışı yansıttığını ifade eder. Bu anlayışa göre cemiyet bir insan gibi biyolojik olarak organlar nasıl bir düzenekte ahenkle çalışıyorsa cemiyet de aynı şekilde işlemektedir. Comte ferdin cemiyetle ilişkisinin organizmadaki gibi düşünülebileceğini belirtmiştir. Diğerleri cemiyetin doğum, gençlik, olgunluk, ihtiyarlık ve ölüm nasıl doğal yaşantının bir parçasıysa aynı safhalardan geçerek meydana geldiğini söylemiştir. Bu yönüyle fert cemiyetin bir uzvu (kolu) olarak düşünülmüştür; fakat Kurtkan fert olmadan cemiyetin tek başına çok şey ifade etmediğini düşünmektedir. Dolayısıyla bu anlayışa göre de ilişkinin tek bir yönü ele alınarak oluşturulduğunu söylemiştir. Bu anlamda sosyal hayattaki ilişkinin, cemiyetle fert arasındaki ilişkiye dayandırılarak açıklanmaması gerektiğini belirtmiştir.

2.2. Fert ve Cemiyet

Hakiki teori anlayışı, tek taraflı ferdiyette anlayış ile tek taraflı uzvıyetçi anlayışın doğru sonuca ulaşmada bizi yanılttığını belirten Kurtkan, fert ile cemiyet arasındaki ilişkinin tek taraflı açıklanamayacağını belirtmiştir. Kişinin kendine özgü ferdi emelleri, istekleri, ümit ve korkuları vardır, fakat cemiyet ortamında ancak ferdin bu duyguları yaşayabileceğini, fert ile cemiyet arasındaki teorik anlayışın insanla insan ve insanla grup arasında sosyal hayatın daimi olarak değişen modeli içinde meydana gelen safhalarla ilgili bir ilişki bütünü olduğunu söylemiştir.

2.2.1. Sosyal Birliğin Anlamı

Cemiyetin uzvi anlayışa göre yorumlanmasında tıpkı bir makine veya bir organizma gibi ilişkilerin işlediğini belirten anlayışın şu yönüyle eksik olduğunu belirtmiştir. Sosyal ilişkiler sisteminin kendi kollarını kendisi oluşturan birim veya fertlerin bazılarının veya hepsinin değişen tutumlarına veya ilişkilerine göre oluşup değiştiğini, bu amaçlar olmadan sosyal birliktelikten bahsedilemeyeceğini, sosyal birliğin ise fert ve cemiyetin ahenk içinde uyumlu bir ilişki oluşturmasıyla mümkün olabileceğini söylemiştir.

2.2.2. Ferdiyetin Anlamı

Ferdiyet anlayışının basit bir taklit veya telkin sonucu meydana gelmediğini, sosyal çevreye karşı tepkilerinin otomatik veya itaatkâr tepkiler olmadığını, anlayış ve kişisel amaçların etkili unsur olduğunda daha fazla ortaya çıkacağını belirtmiştir. Ferdiyetin bir benlik olduğunu, bir grup ferdiyetleştiği zaman daha büyük farklar meydana geleceğini, fakat ferdiyetin ölçütünün her ferdin diğerlerinden ne kadar farklı olduğunu belirtmek olmadığını ifade etmiştir. Ferdin kendi anlayışına ne derecede uygun davrandığını, otoriteye karşı tepkilerinin neler olduğunu, itaat davranışını emir olduğu için değil de gerçekten aklına yattığı için kabul edip etmediği, başkalarının hareketleriyle değil de kendi anlayışı ile hareket edip etmediğini belirtmeye çalışır. Kendi kararlarını kendisi veren, ne zaman nerede hareket edeceğini bilen kişi “karakter kudreti” ne sahip kişi olduğunu söylemiştir. Onun bu davranışları gösterebilme derecesi ferdiyete sahip olup olmadığını göstereceğini vurgulamıştır.

2.2.3. Ferdiyetle Cemiyet Arasındaki Ahenk Prensibi

Durkheim'in “Sosyal İşbölümü” adlı eserinde iptidai (aynı akraba grubuna dâhil, aynı inanç ve örflerin kabulü) cemiyetteki ilişkilerde iptidai iş bölümünün bulunduğunu belirtmiştir. Benzerlik şartının olduğu bu toplumlarda sosyal birliğin oluştuğunu; fakat

daha ileri cemiyetlerde farklılıklar üzerine kurulduğunu ve ferdiyetin ön plana çıktığını belirtmiştir. Kurtkan ferdiyetin ve farklılaşmanın ön plan çıktığı bu cemiyet şeklinin tekâmülün (ilerlemenin) en iyi şartlarından biri olduğunu söylemiştir (Kurtkan, 1986:84).

Cemiyetle Ferdiyet ahenkli bir şekilde işler mi?

- **Bütünleşme Asla Tam Değildir;** Savaşlar, isyanlar, grup içi, sosyal kıskançlıklar, engellenmeler, katı bastırılışlar fert ile cemiyet arasındaki ahengi bozar ve fertlerle grupların sosyal kurallar içindeki çatışmaları bütünleşmeyi engeller. Sosyal bütünleşme asla tamamlanmış değildir, asla tam anlamıyla ahenge ulaşmış değildir.

- **Cemiyetin Ferdi Etkilemesi;** Cemiyet içerisinde bulunan ferdin zaman zaman cemiyetin yapı ve işleyişinden rahatsızlık duyabileceğini, bu cemiyet hayatından uzaklaşmak istediği zamanlar olduğunu belirtir. Bu durum benzer cemiyet özelliklerinin olduğu geleneksel toplumlarda görülmektedir. Gelişmiş daha ileri toplumlarda ise adeta makineye bağlı bir çarkın işleyişi gibi çarktaki her dişli bir ferdi ifade etmektedir. Dolayısıyla iş bölümünün ve ferdiyetçiliğin ön plana çıktığı bir cemiyet şekli oluşmuştur. Bu iş bölümü yaygınlaştıkça fert kendi benliğine yabancılaşmaya, yaratıcı kuvvetini yitirmeye başladığını ifade etmiştir. Bunun ileri toplumların en büyük sorunlarından biri olduğunu vurgulamıştır. Çağdaş sosyal hayatı olumsuz bir yönde etkilemekte olduğunu belirtmiştir.

- **Standardizasyon Safhası;** Modern insanın tutumlarının, fikirlerinin, hatta zevklerinin kalıplaşmış bir şekil alması, sadece istenen hareket veya istenen düşünce çerçevesinde insan kalıplarının oluştuğunu belirtmiştir. Bu da standartlaşmış monoton bir yaşamın oluşmasına neden olmuştur.

Cemiyetin, ferdiyetin oluşumu ve gelişimi için şart olduğunu vurgulamıştır. Cemiyette ferdiyet sahibi insanlar ne kadar fazla olursa cemiyetteki bütünleşmenin o oranda yüksek olacağını ifade etmiştir. Şahsiyet kavramının ferdiyetten daha geniş bir kavram olduğunu, psikolojik etkileri ve ferde ait durumların hepsini kapsadığını vurgulamıştır.

Kültürün şahsiyetin oluşumu açısından etkili bir faktör olduğunu söyleyen Kurtkan bütünlük içerisinde kültürün belirlenmesinde yaşanan güçlüklerden bahsetmiştir. Küçük toplulukların içerisine girilerek farklı kültürlerle ilgili bilgi toplamak isteyen kişinin o kültürün içindeyken objektif olarak inceleme yapmasının zorlaştığını belirtmiştir. Yine büyük ve ileri toplumları bütünlük içerisinde incelemenin çok fazla değişken ve faktör olduğundan güç olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla ABD ile ilgili kültür araştırması yapan bir sosyologun parçalara bölerek, küçük şehirlerden başlayarak araştırma yaptığını ifade etmiştir.

- **İşbirliği ve İtilaf;** Kurtkan, işbirliğinin toplum içerisinde farklı şekillerde oluştuğunu belirtmiştir. Buna göre vasıtasız işbirliği gündelik hayattaki işlerin birlikte yapılması durumudur. Birlikte oyun oynamak, ibadet etmek gibi...

Vasıtalı işbirliğinde; tek bir amaca yönelen ve birbirine benzemeyen işlerdeki bütün faaliyetler bu kategoride ele alınmıştır. Durkheim'in "İş bölümü Prensibi"nin bu kavramı ifade ettiğini açıklamıştır. Genellikle sanayisi gelişmiş ileri toplumlarda ihtisaslaşmaların farklılaşması ile meydana geldiğini belirtmiştir.

- **Sosyal İhtilaf Tarzları;** Vasıtasız mücadeleye göre, fertler veya gruplar bir hedefi elde etmek amacıyla birbirlerine muhalefet ettiklerinde, birbirlerine mani olduklarında, birbirlerini gerilettikleri veya tahrip ettikleri durumda meydana gelir.

Vasıtasız mücadelede eylem olarak bir şey yapılmamasına rağmen kendi amaçları doğrultusunda daha iyi olmaya çalışmaları durumu olduğunu, yani rekabet ortamının yaratılması şeklinde oluştuğunu belirtmiştir. İşbirliği ve mücadele kavramları birlikte düşünüldüğünde toplum içerisinde işbirliğinin bir yere kadar uyumlu olarak devam ettiğini ifade eder.

İşbirliği doğrultusunda menfaat tiplerinin iki şekilde oluştuğunu açıklamaktadır. Paylaşılan menfaat ilişkilerinde insanlar birlik olarak bir şeyler yapmaya çalışırlar. Tam anlamıyla bu anlayışın köklenmiş olan sosyal zorlanmaları, memlekete veya sınıfa,ırka

veya dine sadakat esası üzerine insanları harekete geçiren liderlerin başvurduğu yol olduğunu belirtir.

Benzer menfaat şekillerine göre; uyumlu benzer ferdi çıkarların birleşerek bir güç oluşturmaları durumu olduğunu, hükümetten faydalanmak, zorlu bir rakibini yenmek, kaynaklarını tek bir işletmede birleştirmek gibi faaliyetlerin örnek verilebileceğini söylemiştir. Benzer menfaatler uyumsuz ise orada mücadele başlar. Yine benzemeyen farklı kültürdeki özelliklerin çatışmasından meydana gelen menfaat ilişkileri vardır. Bu durum nefret duygusunu uyandırır. Medeniyet tarihine bakıldığında çoğu savaşa bu nefret duygusuna farklı kılıfların takılmasıyla bahane olduğunu belirtmiş, nefretin benzer menfaatlerin reddedilmesi olduğunu vurgulamıştır.

2.3. Fert ve Cemiyet İlişkisi

Vahşilere Ait Olaylar; İnsanların beşeri yaşamdan uzak kalmasının onların sosyalleşmesini engellediğini ifade etmiştir. Kurtkan bunu ilgili örnekler vererek açıklamıştır. Buna göre, 1920 yılında bir kurt ininde bulunan Hintli iki çocuktan küçük olanı bir süre sonra ölmüştür. Büyük olan ise 1929 yılına kadar yaşamıştır. İlk geldiğinde ayaklarının üzerinde yürümeyi bile bilmeyen bu çocuk yemek yemeyi, giyinmeyi ve yavaş yavaş konuşmayı öğrenmiştir. Bu örnekleri çoğaltan Kurtkan, bu çocuğun cemiyete girdikten sonra ancak ferdiyet özelliklerinin meydana çıktığını belirtmiş, bu yönüyle ferdiyet ve cemiyet ilişkisinin önemini vurgulamak istemiştir (Kurtkan, 1969:73).

Nefsin Gelişimi İlkesi; Çocuğun ferdiyetinin gelişmesinde öncelikle hiçbir şeyin farkında olmadan kendi için davranışlar sergilediğini, daha sonra karşılıklı diyaloglarla çevresinden etkilenerek davranışlarının şekillendiğini belirtir. Çocuğun öncelikle çevresindekilerin davranışlarını taklit ederek benlik kazanmaya başladığını, zamanla çevresindekilerin de birer benlik olduğunu fark ettiğini vurgular. Taklit yolu ile kurallar çerçevesinde ilişki kuran çocuk bir süre sonra kendisini sorumlu hissettiği için bu kuralların bireysel kurallar değil, sosyal kurallar olduğunun farkına vardığını söylemiştir.

İnsan Kendine Has Bir Şekilde Sosyal Mirasa Dâhildir; Topluma özgü olan kültürel değerleri kişinin ister istemez benimsediğini ve yaşamını buna göre şekillendirdiğini belirtmiştir. Aristo'nun "İnsan sosyal bir hayvandır." sözünden yola çıkarak, evet insan bir hayvan değildir fakat cemiyet olmadan sosyal değerler diğer kuşaklara aktarılmadan bir şahsiyetin meydana çıkmayacağını ifade etmiştir.

2.4. Cemiyet'in Oluşumuna Etki Eden Faktörler

2.4.1. Kültür ve Şahsiyet

Kurtkan'a göre kültür, insanın insanlar tarafından yaratılmış çevresidir. Maddi ve manevi olmak üzere iki şekli vardır. Bazı sosyologların aynı zamanda medeniyet ismini verdikleri maddi kültür, yapılarımız, tekniklerimiz, yollarımız, ulaştırma araçlarımız gibi gözle görülür maddi unsurlardan ibaret ve kendi eserimiz olan çevre şartımızdır (Kurtkan,1976:16). Bu tarifi kültürün üç özelliğini yansıttığını söylemiştir.

- Kültürün sonradan öğrenilmiş olma vasfı,
- Tek tek fertlere değil cemiyetlere ait olma vasfı,
- Bazı fertlerin kültürün değer hükümlerini zamanın şartlarına göre yeniden yorumlayıp kültüre bazı ilaveler yapabilme özelliğidir (Kurtkan, 1995:18).

Kişinin şahsiyet oluşumunda yaşadığı kültürden oldukça etkilendiğini, farklı şahsiyet tipleri görmek için farklı kültürlerle tanışmak gerektiğini belirtmiştir. Kültürün cemiyetin ruh halini de yansıttığını vurgulamıştır. Bizim için ruhsal problem diye bakılabilecek bir ruh halinin başka bir toplum için normal davranış olarak kabul edilebileceğini açıklamıştır.

Kültürü bütünüyle açıklayabilmek için o kültür içerisine girerek, onların yaşayışlarına ortak olarak kültürel özelliklerini nesnel bir şekilde tespit edebileceğimizi söylemiştir. Fakat aynı durumun kendi toplumumuzu incelerken geçerli olmadığını belirtmiştir. Kendi kültürel değerlerini araştıran bir sosyologun objektif olabilmesinin çok zor olduğunu açıklamıştır. Bu nedenle farklı kültürleri araştıran sosyologların bugün hala modern yaşamı bütünlük içerisinde tam anlamıyla ifade etmekte zorlandıklarını gözlemiştir. Buna en güzel örneğin ABD'nin kültürel değerleri olduğunu söylemiş, birçok araştırmacının bu konu ile meşgul olduğunu belirtmiştir.

2.4.2. Coğrafya ve Sosyal Hayat

Coğrafi faktörlerin medeniyetin gelişiminde etkili olduğunu ifade ederler. Coğrafya okulunun temsilcilerine göre medeniyetin gelişiminin iklim, nüfus, jeopolitik konumunun belirleyici faktör olduğunu söylemişlerdir. Kurtkan ise, bu faktörlerin etkili olduğunu kabul etmekle birlikte tek neden olmayacağını, sosyal olayların tek bir nedenle açıklanamayacağını ifade etmiştir. Coğrafi faktörün etkili olduğu medeniyetlerdeki örneklere bakılırsa Mısır medeniyeti, Mezopotamya medeniyeti, Sümer medeniyetinin ilk akla gelen medeniyetler olduğunu belirtmiştir. Örneğin Sümer medeniyetinin yıkılışının sıtma hastalığından dolayı olduğunu, yine Doğu Akdeniz bölgesindeki kültürlerin yıkılış nedeninin kuraklık ve açlık olduğunu açıklamıştır. Bugün biyolojik faktörlerin gelişmesi ile Amerika ve Sovyet Rusya'nın topraktan beş kat daha fazla mahsul almakta olduğunu vurgulamıştır (Kurtkan, 1986:164).

Bukle servet artışının sırf toprağa ve iklime dayandığını bildirilmesine rağmen, rüzgâra maruz ve kayalık New England, tarihe bakıldığında bunun aksi bir örnek olduğunu belirtmiştir. Huntington "Civilization and Climate" adlı eserinde iklim koşullarının medeniyetin gelişiminde etkili olduğunu vurgulamış, Modern Japonya'nın ise bunun aksi bir örneği olduğunu söylemiştir.

Durkheim intihar üzerine yaptığı araştırmalarda iklimin etkisi üzerinde durmuş ve yıl içindeki mevsime, mevsim içindeki haftaya, hafta içindeki günlere göre yoğunluklarının olduğunu tespit etmiştir. Cemiyet hayatı ile coğrafi faktörlerin etkisinin hiçbir zaman

göz ardı edilemeyeceğini fakat tek başına coğrafi çevrenin bir medeniyetin yükselişini hiçbir zaman açıklayamayacağını ifade etmiştir.

Çevre faktörünü Kurtkan üç koldan; irsiyetin etkisi, bulunduğu sınıfın etkisi, sahip olduğu ırksal özelliklerin etkisini ele alarak açıklamıştır. Buna göre, hepsinin kişinin şahsiyet oluşumunda etkili faktörler olduğunu fakat tek bir nedene bağlayarak açıklama yapmanın bizi yanlışla sürükleyeceğini belirtmiştir. Evet, çevre kişilik oluşumunda etkili bir faktördür. İrsiyet de yine aynı şekilde şahsiyet oluşumuna etki eder. Kurtkan bu etkileşimin tam anlamıyla tespit edilemeyeceğini şu şekilde açıklar: “Çevre daima karışık bir yapıya sahiptir ve sürekli değişmektedir. İrsiyet ise hiçbir zaman tam anlamıyla bilinemez.” Yani bu faktörleri tam anlamıyla nesnel olarak ifade edebilmenin güçlüğünden bahseder.

Kurtkan şöyle bir soru sorar: “Hayatın devamı için hava gıdadan daha mı önemlidir?” Dolayısıyla cemiyet hayatı için sosyal ilişkinin öneminin göz ardı edilmemesi gerekir. İrsiyet özellikleri sosyal yaşam içinde şekillenir. Sosyal yaşam olmasa irsiyet özellikleri meydana gelmezdi. Sonuç olarak iki önemli faktörün de aynı kuvvetteki önemini kabul etmememiz gerektiğini belirtmiştir.

2.4.3. Çevre ve Cemiyet Hayatı

Öncelikle bitkiler âleminin, hayvanlar âleminin çeşitliliğinden bahsederek onların da bir düzen içinde yaşamını devam ettirdiğini ve her objenin insan hayatında etkili bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Her çevre faktörü adetlerimizde, yaşama tarzımızda bir farklılığı ifade eder. Adetlerimizin, yaşama tarzlarımızın, birbirlerinden ayırt edilebildikleri sürece bize farklı bir çevre, o çevrenin içinde farklı bir seçim ve ona farklı bir surette uyma durumu yarattığını açıklamıştır.

Çevreden ferdi etkileyen faktörlerin fiziki faktör, biyolojik faktör ve sosyal faktörler olduğunu, fiziki faktörün fiziksel yaşam koşullarını ifade ettiğini, biyolojik faktörün ise beden fizik faktörüne göre uygun ortamı seçmesi durumu olduğunu açıklamıştır. Sosyal faktörün, mecburi olarak insanın değişen hayat şartlarına ve kendi düzeltmeleri

ile bu şartlar hakkındaki kurallara uymasını gerektiren sosyal ilişki biçimi olduğunu vurgulamıştır.

2.5. Türklerde Cemiyet Olgusu

Kurtkan cemiyet hayatının oluşumunda eski Türklere bakıldığında birlik etrafında bütünleştiklerini, bu birlik anlayışını sağlayan en büyük faktörün İslamiyet'in tevhit anlayışının benimsenmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. İslamiyet öncesi için de bu anlayışın hâkim olduğunu, bu nedenle Türklerin İslamiyet'i çabuk kabullendiklerini belirtmiştir. Batı'nın ortaçağı yaşarken Osmanlı'nın en yüksek dönemini yaşamasını bu birlik anlayışına bağlamaktadır. Kaybettiğimiz bu değerlerle bugün Batı'nın gerisinde kaldığımızı ifade etmiştir.

Cemiyet hayatının oluşumunda eğitimin çok önemli olduğunu, aydınların da halka ışık tutması gerektiğini belirtmiştir. Gençlere kültürel değerlerin en güzel şekilde aktarılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kültürel değerleri İslamiyet'in kendi içinde barındırdığını söylemiştir.

Kurtkan bugün, Batı'nın ilmi, çalışmaları yanında maddeci kültürü de benimsemeye başladığımızı, bu değerlerin kendi öz değerlerimizle bağdaşmadığını vurgulamıştır. Kapitalist sistemin bizi bu eğilime sürüklediğini; fakat hem maddi hem de manevi yönden bizi çıkmaza sürüklediğini belirtmiştir. Gelişmekte olan bir ülke olmamız dolayısıyla Batı'ya hâkim olan maddeci kültürün, yani her şeyi çok çabuk tüketmeye dayalı bir oluşumun İslamiyet'in kültürel değerleriyle bağdaşmadığını, hem de iktisadi olarak bizi zorladığını söylemiştir.

Cemiyet hayatının oluşmasında ferdin etkili bir faktör olduğunu, bu nedenle şahsiyetin gelişiminin önemsenmesi gerektiğini söylemiştir. Şahsiyetin oluşumu ve gelişmesinde kültür unsurları ile aydınların etkili olduğunu belirtmiştir. Batı'ya bakıldığında maddeci kültürü benimsemesine rağmen iktisadi ve sosyal hayatın gelişimini bu yaşam tarzının benimsenmesine değil de aydınların çalışma prensibine bağlamaktadır. Batı'daki ilim adamlarının maddiyata bağlı olarak bu hevesle çalışmalarını sağlıklı bulmamaktadır.

Kurtkan'a göre bu çalışmaların bilme ve araştırma merakı ile geliştiği sürece daha sağlıklı olacağını söylemiştir. Türk İslam kültürüne bakıldığında iktisadi büyüme ve sosyal gelişmeyi mana etrafında bütünleştiren bir düzen olduğunu belirtmiştir. Bu düzeni sağlayan değerler ise;

- Maddi hâsılada sürekli artış sağlamak üzere çalışma ve kazanma mecburiyeti,
- Kazancın bir kısmını maddi tatmin, diğer kısmını da ihtiyarlık dönemi gelirine ayırdıktan sonra geri kalan kısmını manevi tatmin için (vakıf ve diğer yollar) harcama,
- Maddi ve manevi hedefler arasında bir denge kurmak ve maddeyi mana tatminine erişebilmek için basamak haline getirmek (Kurtkan, 1995:55).

Sadece maddi ve manevi hedefler arasında denge kurmakla kalmayıp, fert ile cemiyet arasında paralellik kurarak sosyal sınıflaşmanın engellendiği, sosyal gelişmeye ve iç pazarın gelişmesiyle de iktisadi büyümenin sağlandığını söylemiştir. Bu değerlerin kaybedilmesinin nedeninin kültürel özelliklerin bir sonraki nesle aktarılamaması ve düzgün şahsiyetlerin yetiştirilememesinden kaynaklandığını vurgulamıştır.

Kurtkan, sosyalleşmenin her cemiyetin kendi kültürünün, kendi üyelerinden istediği davranışlara uyum sağlama süreci olduğunu söylemiştir. Sosyal bakımdan bu uyumu sağlamaya imkân verici özellikleri taşıyan tip “yaygın şahsiyet” tipidir. Fert kimliğini daha fazla geliştirerek kültüre katkı yapabilme derecesine ulaştığında ferdiyet özelliğini kazanmış olur. Kültürün zaman ve mekân şartlarına göre yeniden yorumlamaya imkân veren özü ne kadar zenginse, ferdiyet seviyesine ulaşabilmiş insanları yetiştirme potansiyeli de o kadar zengin olacağını belirtmiştir. Bazı davranışlar herkeste nasıl şekillenmişse, herhangi bir fertte de öylece şekillenmesi sosyal uyum neticesinde ortaya çıkarak temel şahsiyet tipinin oluştuğunu ifade eder. Şahsiyetin şekillendirici faktörlerinin sosyal nitelikli olduğu sonucuna bizi ulaştırır. Kurtkan'a göre, şahsiyet ve ferdiyet kavramları zıt kavramlar değildir. Bunların her ikisi de kimlik kavramının unsurlarıdır. Birincisinde kültürün davranış modellerine bir ölçüde başkaları ile aynı

ölçüde bölgelere, sınıflara göre farklı uyum sağlama hali olduğu halde, ikincisinde bu modellerin bazılarını en derin bir duygu, anlayış, yorum kudreti ile bizzat yaratarak kültüre ait daha mükemmel bir kimlik tipini çizme ve ona uyum sağlama hali söz konusudur.

Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce de "tek varlık" inancına uygun bir dine sahiptirler. Bu inanca göre ayrılık yaratıcı (kadın-erkek, hür-köle, zengin-fakir ayrılıklarına yol açan) değerlerden uzak, tevhitçi bir kültüre sahip olmuşlardır. Bahaeddin Ögel de, eski Türklerin din anlayışının İslamiyet'e çok uygun olduğunu belirtir. Göktürk yazıtlarında "yukarıda mavi gök ve aşağıda yağız yer yaratıldığına" ifadesine rastlanır. Bu giriş ifadesi Türklerin göğü yaratıcı olarak değil, yaratılmış olarak kabul ettiklerini göstermektedir. İslamiyet'te olduğu gibi, eski Türk inancında da insanlar eşit doğuyorlardı. "Soyluluk ve bilgeliğe, hizmet ve tecrübe ile erişilirdi. İnsanlar arasında ayırım yoktu. Yani insanların hepsi eşittiler. İnsanlar arasındaki tek ayrılık hizmet, tecrübe ve bilgelikten doğuyordu (Kurtkan,1995:49).

Cennet ve cehennem, ferdi irade ve sorumluluk inançları ile birleşmiş olduğu için Türkler bütün dünyada adaletli bir irade kurma anlayışını benimsemişlerdir. İdare altındaki kavimlere dinde zorlama yapmadan, sömürü gayesi gütmeyen ve merhametli davranışlarda bulunmuşlardır. Bu özellikler eski Türk kimliğine bugün dahi güçlüklerle rastlanabilecek bir "İslam Hüviyeti" karakterini vermiştir. Fethedilen ülkelere din ve vicdan hürriyetinin verilmesi tevhit anlayışına dayanmaktadır. Bunun yanında sömürüden kaçınma, ferdi gayretle statü elde etme esasını getirme, statülerin doğuştan verilmesini engelleme, kadın-erkek, zengin-fakir, hür-köle farklarını yok etme, tek halk prensibini uygulama davranışlarının İslamiyet öncesi ve sonrası Türklerde görüldüğünü belirtmektedir. Bu değerlerin İslamiyet'in içinde yer alan kültürel değerler olduğunu, tevhit anlayışını yansıttığını belirtmiştir.

Kurtkan, yükselme devri Osmanlı cemiyetinde ve daha sonraki dönemlerde devam eden anlayış bozukluğu ile tevhitçi yapımızın yozlaşmaya başladığını söylemiştir. Bu anlayış bozukluğunun Fark+Cem =Tevhit formülünü kendi milli menfaatlerimiz açısından farksız cem haline getirmemizden kaynaklandığını belirtmiştir. Farklı milletleri

idaresine alan Osmanlı İmparatorluğu'nun da farklı bir millet olduğunu, mükemmel kültürel değerleri ve İslamiyet (birlik) anlayışı ile bir düzen kurduğunu vurgulamıştır. Bu düzeni “farksız cem” ideali uğruna, kendi milletimizi Osmanlılığa çevirdiğimizi, bunu yaparken idare altındaki diğer milletleri hem kendi dinlerinde ve milli kültüründe “cemsiz fark” anlayışına sahip çıkacak kadar serbest bırakıp, hem de onların da bizim gibi Osmanlılık idealini samimiyetle benimsemeleri beklemekle hata yaptığımızı belirtmiştir. Bizim kendimize uyguladığımız farksız cem uygulamamasının sonucunda idareimiz altındaki kavimlerin cemsiz fark anlayışına kapılarak bizden ayrılmalarına neden olduğunu söylemiştir.

2.6. Atatürk ve Laiklik

Kurtkan'a göre laiklik kavramı iki gruba incelenmelidir. Birinci gruba giren tarif, laikliğin esas görevi, din ve dünya işlerinin ayrılmasıdır. İkinci gruba giren tarif ise, tam aksine olmak üzere, din hürriyeti, laikliğin asli vasfı olarak ele alınmakta ve devlete vatandaşın bu hürriyetini koruma vazifesini koruma görevi yüklemektedir. Kurtkan din ve devlet işlerinin ayrılmasının mümkün olmadığını, iki bakımdan dini içtimai hayattan ayıramayacağımızı belirtmiştir. Dinin sosyal hayatın birçok faaliyetlerinde müesseselere anlam yüklediğini vurgulamıştır. Örneğin mahkemede şahitlik yaparken yemin edilmesi, nikâh sonrasında çiftlerin dua etmesinin dini anlamda yapıldığını söylemiştir. Bu faaliyetlerin en basit denebilecek inançlarda dahi uygulandığını belirtmiştir. İkinci olarak dinin, kültürümüzün çeşitli unsurlarını bir araya getiren ve bütünleştiren en önemli unsur olduğunu söylemiştir. Hans Freyer bu konu ile ilgili olarak: “Her kültür sahası kendine has bir mevzu ile diğerlerinden ayrılmakta iken, din, bütün kültür sahalarına şamil bulunmaktadır”. Bir dinin zihniyeti, bütün önemli hayat olayları için bir takım hükümleri, asli bazı hal tarzları içerdiğini söylemiştir (Kurtkan, 1989g:66).

Kurtkan, inanç hürriyeti ile din hürriyetinin aynı şey olmadığını söylemiştir. Din, dört inanç tabakasının dördünü de kapsadığını belirtmiştir. Birinci, ikinci ve üçüncü tabakada kalan inançların sadece inanç olduğunu, din olmadığını söylemiştir. İnanç tabakalarından birincisinin sadece bir fikri doğru olarak benimseyebilmek ve hafızada tutmaya çalışmaktır. İkinci inanç tabakası, ferdin sübjektif âleminde de bu fikrin doğru

olarak kabul edilmesidir. Üçüncü inanç tabakası doğruluğu tasdik edilen bu fikre uygun olarak hareket edilmesidir. Bu üç inanç tabakasını kapsayan inançlarla Kuran-ı Kerim'in tek din olarak açıkladığı İslamiyet'le arasında bir fark yoktur. Fakat inancın dördüncü tabakasında inanılan fikrin ilimle ispatı söz konusu olmalıdır. İslamiyet'in birlik anlayışını içinde barındırmasından dolayı bu fikre sahiptir. Körü körüne inanç olmaktan çıkmış, basiret üzerine iman özelliği kazanmıştır. Bu nedenle Kurtkan'a göre tek din vardır ve o da ilimlerle İslamiyet'e elverişli bir mesaj getiren İslamiyet dinidir. İslamiyet'in birlik anlayışına göre din iç huzur ve siyasi bütünlük sağlama görevini engellemez. Çünkü Kurtkan'a göre devletin vatandaşın vicdan hürriyetini koruması, buna karşılık siyasi huzur ve bütünlüğün sağlanması için gerekli tedbirleri alırken “dini bir organ” gibi değil, “siyasi bir organ gibi hareket etmesi, dinin yani İslamiyet'in bütünlük prensibine dayalı öz değerlerine zaten uygun düşmektedir.

Kurtkan, örf ve adetlerin temelinde din olduğunu, İslam'ın birlik anlayışına göre müesseselerdeki büyümeyi zamanın şartları değiştikçe daha büyük ölçüde sağlamak üzere inkılâba elverişli olduğunu söylemiştir. O nedenle birlik anlayışının İslami değerlere göre doğru izah edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Birlik mesajının zamanının şartlarına göre daha iyi yansıtacak şekilde yazılı kanunların yeniden organize edilmeleri laiklikten kuvvet alan inkılâplarla mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Kurtkan, Atatürk'e göre laikliğin dinsizlik olmadığını belirtmemiz gerektiğini vurgulamıştır. Atatürk'ün dini, laikliğin ve dünyevi gelişmenin şartı olarak gördüğünü ifade edebileceğimizi söylemiştir. Atatürk'ün dine verdiği önemi şu sözleriyle vurgulamıştır: “Din gerekli bir kurumdur. Dinsiz ulusların sürekliliğine olanak yoktur.” Yine konu ile ilgili olarak: “Özellikle bizim dinimiz için herkesin elinde bir ölçü vardır. Bu ölçü ile hangi şeyin bu dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebiliriz. Hangi şey ki, akla, mantığa, kamu çıkarlarına uygundur, biliniz ki o bizim dinimize uygundur. Bir şey akıl ve mantığa, milletin çıkarlarına uygunsa kimseye sormayın, o şey dindir. Eğer bizim dinimiz, aklın, mantığın uyduğu bir din olmasaydı, en mükemmel olmazdı, son din olmazdı” (Kurtkan, 1989g:71).

Bir dinin tabii olması demek, onun öz değerlerinin akla, ilme ve fenne yani tabii kanunlara uygun olması demektir. Atatürk bu konu ile ilgili düşüncelerini şu sözleri ile belirtmiştir: “Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne ve bilime, mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz tamamen bunlara uyar” (Kurtkan, 1989g:72).

Kurtkan’a göre Atatürk, İslam’ın tabii bir din olma özelliğinden dolayı laik kanunların İslam’ın öz değerlerine uygun olması gerektiğini ve bu uygunluğun laikliğe zarar vermeyeceğini vurgulamıştır. Modern sosyoloji’ye göre Maclver ve Page de, diğer modern sosyologlar gibi cemiyetin sun’i değil tabii bir gerçeklik olduğunu savunmaktadırlar. “Cemiyet’in sun’i bir keşif olduğu inancı artık bir zamanlar sahip olduğu tesiri yürütmemektedir” (Kurtkan, 1989g:73). Kurtkan bu nedenle birlik dini olan İslamiyet’in sosyolojinin tabii kanun niteliğindeki birlik ve bütünlükle ilgili gelişme şartlarına dair hükümlerine uygundur. O nedenle Atatürk’e göre din ve dünyayı yani “dinin özü” ile “dünyevi laik hukuku” birbirinden ayrı ve birbirine zıt şeyler olarak düşünmemeliyiz.

Din, özellikle İslamiyet, birlik bütünlük dinidir. İslam’ın bütün öz değerleri, bu temel değer hükmüne dayalıdır. Bu değer hükmü, aynı zamanda tevhitçi davranışa uyan milletlerin sosyal gelişmeye maruz kalacaklarını belirten bir tabii kanun olduğu için İslamiyet laik bir dindir. Çünkü İslamiyet, ilimlere uygun düşen hükümleri ile ilime kucak açmaktadır. Böyle bir din ilimler geliştikçe din olarak da gelişmeye devam edecektir. “Bu nedenle saf Müslümanlıkta hiçbir zaman taassup bulunmaz; çünkü Müslümanlık ilme, hoşgörüyü, uygarlığa önem veren bir dindir. İlmin olduğu yerde taassup yaşanmaz” (Kurtkan, 1989g:73).

Atatürk, “Laiklik, mezhep ve tarikat ayrılığına, dolayısıyla bu yüzden kan dökülmesine de mani olmuş, insanları yobaz, fanatik, peşin hükümlü, gereksiz telkinlerden korumuş, akılcı ve özgür düşüncüyü getirmiştir. Laiklik, yobazların “içtihat kapıları kapanmıştır” diye her yeniliğe karşı çıkmalarının önüne geçmiş ve her çeşit tartışmaların yapılmasını serbest bırakmıştır” (Kurtkan, 1989g:73). Kurtkan, Atatürk’ün laiklik anlayışını yeniden canlandırmanın gerektiğini belirtmiştir. Çünkü bu anlayış, özünde laiklik bulunan İslam

dininin Tevhitçi felsefesine olduğu kadar, Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve bütünlük sağlayıcı nitelikteki iç siyasetine de tam anlamıyla uygun olduğunu belirtmiştir.

2.7. Birlik Anlayışı ve Hukuk

Kurtkan'a göre hukuk, rölatif karaktere sahiptir ve kendi kültürel çevresi içinde cemiyetin şartları açısından tarafları tatmin etmeyen hiçbir hukuki normun adil sayılmasının mümkün olmayacağını söylemiştir. Hukukun sosyo kültürel yapının bütünlüğe kavuşmasının bir simgesi olduğunu belirtmiştir. Böylelikle hukuk, cemiyette mevcut olan gücün bütünlük halinde harekete geçmesini sağlayacaktır.

Hegel'e göre sosyal gerçekliğin açıklanmasında; akıl, objektif ahlak, hukuk ve devlet aynı şeylerdir. Hegel'e göre devlet objektif ahlakın ortaya çıkmasıdır. Hukuk da devletin kendi iradesini ortaya koymada başvurduğu çaredir. Hegel'in bu birleştirme yöntemi ile akıl ve idenin dünyada var olduğunu söylemiştir. Eflatun ise idenin reel olmadığını söylemiştir. Bu yönüyle Kurtkan birlik anlayışının Hegel'e göre sosyal gerçekliğin tamamen içinde, Eflatun'da ise tam anlamıyla dışında olduğunu söylemiştir (Kurtkan, 1985: 45).

Hegel'e göre, akıl ve varlığın aynı şey olduğunu, sosyal gerçekliğin (Hukuk, örf adetler ve bütün müesseseleri ile) dışlanmış ideden başka bir şey olmadığını söylemiştir. Sosyal gerçeklikte bu tez karşısında bir antitezin belirlediğini, buradan da senteze ulaşıldığını ifade etmiştir. Sentezin aklın realite içinde ortaya çıkışında göze çarpan tekâmül olduğunu söylemiştir. Hegel, ister dikta rejimlerinde, ister demokrasilerde olsun, hukukta meydana gelen bir tekâmül, Tez-Antitez-Sentez safhalarından geçerek, zamanın ve mekânın şartlarına göre her aşamada realite içinde objektifleşmesine yol açmakta olduğunu ifade etmiştir. Eflatun ise, hukukun hiçbir aşamadaki görünüşünün aklın idesine ulaşmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır (Kurtkan, 1985: 46).

Kurtkan bu iki görüşün de aşırı sayılabilecek özelliklerinin olduğunu söylemiştir. Tek taraflı görüşün bizi yanıltacağını, o nedenle birlik anlayışı çerçevesinde hukuku ele almamız gerektiğini söylemiştir. Birlik anlayışının, en anlaşılır ve en açık ifadeyle

parçanın bütünlük içinde ifade edilebileceğini belirttiğini vurgulamıştır. Objektif âlemin ancak bir kısmını seçerek idrak ettiğimiz halde, seçtiğimiz idrakleri parça parça değil, kendi kognisyonumuza alacağımızı söylemiştir (Kurtkan, 1985: 46).

Kurtkan, kanunu ortaya koyan ve mevcut olan düzende değişiklikler yapma durumunda olan hukukçunun sosyal bir varlık olduğu düşünüldüğünde, nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda sadece kendisini değil, tüm cemiyeti ilgilendirmesi açısından bir problem olduğunu belirtmiştir. Hukukun adil olmasını sağlayan ve sırf hukukçuya yöneltmiş olan kuralın ahlak mı? İlim mi? Din mi? olduğunu sorgulamıştır. Ahlağın vicdana dayalı olduğu için fertlerle yüz yüze ilişkide etkili olmasını rağmen, milli ölçüde geniş tedbirler sahasında zayıf kalacağını belirtmiştir. Kanun koyma durumunda olan bir hukukçunun fertlerden ve gruplardan bazılarını zarar verirken diğer bazılarını zarardan kurtarmış olma durumunda olabileceğini, bu durumlardan hangisini hangisine tercih etmesi gerektiğini bilmedikçe vicdan rahatsızlığı duyamayacağını ifade etmiştir. Bu durumda hukukçuya uygulanabilecek en etkin kuralın ilimde saklı olduğunu vurgulamıştır. Cemiyetin vicdanını temsil edecek kişinin ilim adamları olması gerektiğini söylemiştir. İlim ve dinin ilişkili olması dolayısıyla, İslam dinindeki tevhit (birlik) anlayışı ile ideal kültürü yaratarak fonksiyonel metottan ziyade mana etrafında bütünleşmeyi metot olarak kullanmamız gerektiğini söylemiştir. Sorokin'in de belirttiği gibi bu metodu kullanarak sosyal gerçekliğin bütün unsurlarını ortaya koyabileceğimizi söylemiştir. Sosyal gelişmenin unsurları ile tevhit prensibinin cemiyetlere kazandırdığı kültür unsurları arasındaki ayrılığın ilim ile din arasındaki mana etrafında bütünleşmeyi de engellediğini vurgulamıştır.

Kurtkan'a göre, bir bilim olarak Hukuk Sosyolojisine düşen görevin, hukuk ilminin sadece normatif değil, fakat aynı zamanda tabii bir temele dayalı soyut verileri olan bir ilim olduğunu gösterebilmektir. Dini, tabii ve ilmi temele yani tevhit anlayışına uygun olmayan kanunların ölü olarak doğmuş kanunlar olduğunu söylemiştir. O nedenle geçerli sistemi kurmak isteyen hukukçunun birlik anlayışını dikkate almaya zorlayan kuralın hem tabii hem dini ve ilmi kurallar olduğunu söylemiştir.

Kurtkan, Türk İslam kültürünün tevhitçi özünün ilim, din ve ahlak temellerine dayanarak hâkim kılınması gerektiğini söylemiştir. Ancak böylelikle kendi hukuk normlarımız arasında ve normatif kurullarla diğer kurullar arasında bir mana bütünleşmesinin sağlanabileceğini söylemiştir.

2.8. Aydın Kavramı

Kurtkan, sosyal yapının değişmesinden aydınların etkilendiğini, aydınların karakterinin değişmesinden de sosyal yapının etkilendiğini söylemiştir. Bize göre aydın ferdi, idrakler âlemi, berraklık ve zenginlik arz eden ferttir. Berraklığın aydının mevcut olan milli kültürü temel alması, zenginliği ise kendi kültüründeki bu değerleri benimsemesi ve halka benimsetmesidir. Kültürün devamı sağlandığı sürece medeniyetin devamlılığının sağlanabileceğini vurgulamıştır.

Kurtkan, yirminci asırda dört büyük sosyal değişimin oluştuğunu söylemiştir. Birincisi; mesafelerin kısılmasıdır. Teknik icatlar ve haberleşme araçlarının artmasıyla mesafeler kısalmıştır. İkincisi; siyasi ve kültürel tesir bölgelerinin ve tesir altına alan kuvvetlerin değişmesidir. Eskiden yalnız Batı kapitalizmi varken onu bir de komünist çevrenin, tesir bölgesine sahip bir güç olarak katılması söz konusudur. Üçüncüsü; sosyal sınıfların önem derecelerinde meydana gelen değişmedir. Özellikle aydın sınıfına sahip ülkeler aydınlara önem vermişler ve iktisaden kalkınmışlardır. Dördüncü değişikliğin görkemli geçmişle olan bağları kuvvetlendirmedir. Eğer bu dört sosyal değişmeden dördüncüsüne ayak uydurulamazsa kültür emperyalizmin tuzağına düşmekten kurtulamayacağımızı söylemiştir.

Kurtkan, yükselme devri Osmanlı cemiyeti aydınının başarısını berrak bir zihne sahip olmak üzere bir taraftan kendi kültürlerine ve lisanlarına hâkim olmalarına bağlamaktadır. Diğer taraftan zihinlerinde birlik anlayışını ifade eden ilim ve din bütünleşmesinin olduğunu söylemiştir. Adnan Adıvar, Fatih Sultan Mehmet zamanında devrin iki büyük aydını olan Hoca Zade Muslihiddin Mustafa ile Molla Mehmet Zeyrek arasında tevhit kavramı üzerinde padişahın huzurunda yapılan bir tartışmanın tam altı

gün devam ettiğini bildirmektedir. Burada Kurtkan aydınların öz değerlerimizi anlamadaki çabasına değinmektedir (Kurtkan, 1989h:13).

Duraklama ve gerileme devrinde hem dini anlayışın hem ilim seviyesinin gerilediği göze çarpmaktadır. Matbaa Avrupa'da icat edildiğinden iki yüzyıl sonra Türkiye'de uygulama alanı bulabilmiştir. Birinci Ferdinant'ın elçisine göre, Türkiye'de matbaa makbule geçmemiştir. Elçiye göre, bunun sebebi; matbaanın, Kuran'ı mukaddes kitaptan çıkarılacağı korkusudur. Bu durumda fikirlerin dolaşımı olmadığından dolayı gerek dini, gerek ilmi kavram kargaşası ortaya çıkmıştır. Bu kargaşa da aydınların zihin berraklığına ulaşmalarını, belli kavramlardan hepsinin aynı şeyi anlamalarını engellemiştir.

Hukuk ve ahlak, ilim ve din alanlarının bölük bir duruma getirildiği bir zihin gerçek manada aydınlatıcı olamayacağını söylemiştir. İlimle dinin ilişkisi konusunda, din ile inancın aynı şey olmadığını, bir inancın ancak ilimle ispat seviyesine yükseldiği takdirde ona gerçek din diyebileceğimizi söylemiştir. İslamiyet'in tevhit dini olduğunu, iki ana gerçeği tabiat kanununa yerleştiğini ifade etmektedir. Bu iki temel gerçeğin evrim ve mana etrafında bütünleşmek olduğunu söylemiştir. Eğer bütün kâinat bir kökenden meydana gelmişse, kâinata ana kanun bir, ana madde bir ve enerji bir olmalıdır. Kuran'da bunun böyle olduğu belirtilmiştir ve yirminci asırda modern ilimlerin de aynı gerçeğe ulaştıklarını belirtmiştir. Zihni yapıda ahenk ve bütünlük aramızın sebebebinin tabiat kanunlarının hepsinin tek bir ana kanuna, tevhide ve bundan doğan manalı bütünlüğe dayanmakta olduğunu söylemiştir. O nedenle kanunların bir mozaik panonun manalı bir bütünlük meydana getiren tek taşları olduğunu söylemiştir. Batı ilim âlemi, dini, felsefi ve ilmi izah safhalarını ayrı ayrı yaşadığı devrelerde panonun bütünü görmeden tek tek taşları incelediklerini vurgulamıştır. Osmanlı aydınlarının ise dini bir inançla öncelikle bütünü gördükleri için (tevhitçi mana bütünlüğünü) tümünden gelim ve tüme varım metotlarını birleştirdiklerini söylemiştir.

İslamiyet'e göre, ilim Allah'ın sıfatlarından biridir. O nedenle keşif faaliyetinde bulunan her ilim adamının bu sıfatı açıklarken Hakk'ı tanımakta olduğunu söylemiştir. İnsanın

ister âlim, ister fikir adamı veya filozof olsun söz konusu olan manalı bütünlük karşısında manevi olarak zevk duyabilirse gerçek aydın olabileceğini belirtmiştir. Yükselme devri aydınlarında bu zevkin olduğunu belirtmiştir. Onların ilim yaparken din gibi zevk aldıklarını, Hakk'ı tanıyacaklarını, Semme Vechullah'ı incelediklerini idrak ettiklerini vurgulamıştır.

Sonuç olarak aydın olabilmek için sadece ilmi çalışmanın yeterli olmadığını, ilim yapabilmek için tüme varım metodunu, tümden gelim metoduyla tamamladığımızda ancak zihinlerdeki ayrılığı önleyebileceğimizi söylemiştir. Batı âleminin bu sonuca ulaşabilmek için iğne ile kuyu kazar gibi, üç dört asır boyunca bıkmadan usanmadan tüme varım metodunun peşinde koştuğunu, ilimden gerçek dine ulaşma tecrübesini yeni yeni yaşadığını, bizim ise on birinci asırda bu değere sahip olduğumuzu belirtmiştir. Sahip olduğumuz bu değeri kültürel değerlerin yozlaşması ile kaybetmeye başladığımızı söylemiştir. Bizim kültürel değerlerimiz ile Batı'nın kültürel değerlerinin farklı yapıda olduğunu belirtmiştir.

2.9. Manevi Kültürümüz ve Batı Kültürü

Sosyolojinin genellikle Batı kaynaklarına başvurarak hazırlanan eserleri çok önemli bazı sakıncalara yol açmıştır. Kurtkan'a göre, dünya kaynaklarına sırtımızı çevirmemiz de kötüdür; fakat Batı kaynaklarından yararlanmak oradaki fikirleri aynen almak bizi düşünce tembelliğine götürür ve olaylara Batılı gözlerle bakmamıza neden olur. Batılılar da olaylara tek taraflı bakmış olurlar.

Kurtkan, bazı olaylara Batılı sosyologların nasıl baktığını ve nasıl yetersiz kaldıklarını anlatmaktan ziyade sadece Batı sosyolojisi ve bizdeki temel farklılığın nedeninin "kültür farklılıklarından" meydana geldiğini söylemiştir. Birçok aydın cemiyetler arası kültür farklarının bulunduğunu ama bunun kendi kültürümüzü diğerlerinden üstün görme gibi bir hataya sürüklediğini söylemişlerdir. Kurtkan bu düşüncenin doğru olmadığını ve gerçekten kültür farklılıklarının şekil itibarıyla değil de öz yapısı bakımından bir kültürün diğer bir kültürden üstün olabileceğini söylemiştir.

Öncelikle kültürün tarifıyla, Batı ile bizim kültür anlayışımızı karşılaştırarak başlamıştır.

Batı'da Kültür; İnsanın kendinden önceki ve kendi nesli tarafından yaratılmış olan sosyal nitelikteki her şeydir. Yani Batı'ya göre kültür cemiyet tarafından oluşturulur ve nesilden nesile aktarılır.

Bizdeki Kültür; Zaman içinde cemiyetin kendi tecrübelerinden elde ettiğimiz ve İslamiyet'in bize hazır verdiği manevi ve maddi değerlerin bütünüdür. Bizdeki tanımda iki önemli nokta; din denmeden sadece İslamiyet denilmektedir. Kültür tamamıyla sosyal miras değildir çünkü İslamiyet'ten hazır olarak aldığımız kültür değerlerini içinde barındırır.

Kurtkan'a göre bizim işimiz bunlara işleyiş gücü kazandırmaktır. "Niye din değil de İslamiyet kullanıldı?" Çünkü Batı'da dinin yanlış bir şekilde inanış yerine kullanılmakta olduğunu belirtir. Bu yanlışlığı Batılı bir sosyolog şöyle açıklamaktadır:

John Hick'e göre inanç bir ifadenin doğruluğunun kabulüdür ve inanç dört tabakadan oluşmaktadır.

- Herkesin inandığı fikri hafızasında muhafaza etmesi inancın hazırlık safhasıdır. Örneğin, bir Hristiyan çocuk İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul eder; çünkü çevresinden bu şekilde öğrenmiştir.
- Hafızada saklanan bu fikrin doğruluğunun kesin kabul edilmesi, yani peşin hükümlülüktür.
- Bu inancın olgunlaşma safhasıdır. İnandığı şey doğrultusunda hareket eder. Örneğin, İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul eden insanın İsa'ya tapmasıdır. Bu aşamadaki inançlar din değildir. İnancın din olabilmesi için dördüncü tabakaya ihtiyaç vardır.

- Dördüncü safhada ise inanılan mesajın doğruluğuna itiraz geldiğinde ilmen çürütemeliyiz. Bu safhaya sadece İslam dini ulaşabilmiştir. Bu nedenle Kuran'da da belirtildiği gibi tek din İslam dinidir (Kurtkan, 1989b).

Hristiyan ve Musevi dininde de zamanında tevhit (birlik) mesajı içeriyordu; fakat üzerinde yapılan oynamalarla bu dinlerin dördüncü safhaya geçmesi imkânsızdır. Bunları artık ispatla savunamazlar. Böylece Kurtkan burada inanç ve dinin aynı şey olmadığını Batılı sosyologun bu düşünceleri ile bağdaştırarak açıklamaktadır.

Batılı kaynaklarda din, kültürün bir parçasıdır. Çünkü dini insan kendi kültür yapısı içinde oluşturmuştur. Veron da bu şekilde düşünmektedir. Kurtkan şöyle bir soru sorar: “Bazı sosyologlar İslamiyet harici diğer inançlardaki insan yapısı olmayan mesajları görmüyorlar mı?” Kurtkan'a göre görmüyorlar; çünkü böyle bir mesaj onlarda yok. İslamiyet'te de insan yapısı olan kısımlar var. Örneğin şiirin okunduğu “mevlit” toplantıları Kurtkan'a göre bu kültürün bir parçası. Ama bunun yanında İslamiyet'in asla insan yapısı olmayan “öz değerler” bölümü olduğunu söylemiştir. Bunun asla kültürün yapısı olamayacağını, bu kültürü şekillendiren, ona damgasını vuran bir temel olabileceğini söylemiştir. Bize hazır olarak sunulmuş bu temeli bizim yaratmadığımızı, insan yapısının bunu asla yaratamayacağını, bu nedenle kültürün parçası olamayacağını, sadece kültürü şekillendirebileceğini söylemiştir (Kurtkan, 1989c).

Örneğin, demokrasi bir siyasi sistem olarak ortaya çıkmadan önce adalet, hürriyet, insan hakları, eşitlik gibi kavramların dini (İslami) bir köke sahip olduğunu belirtmiştir. Bu kavramları barındıran yüksek kültür seviyesi tevhitçi olmayan dinlerin ulaşabilecekleri bir safha değildir. Onların birtakım laik kanunlar yapabileceğini; ama bunu ancak otorite ile uygulayabileceklerini söylemiştir. Çünkü onlar “kuvvet haktır.” anlayışını benimsemişlerdir. “hak kuvvettir.” anlayışını benimsemelerinin mümkün olmayacağını, bu yüzden kendi yandaşlarını kollayıp zencileri köle olarak çalıştırabilmişlerdir. Dünya adaletini sağlamayı başarabilseler de bunun ancak insanlığın büyük ızdıraplarından sonra mümkün olabileceğini söylemiştir. O nedenle Kurtkan'a göre basit inanç yapısı insan yapısıdır ve kültürün bir parçası olabilir. Bunun yanında gerçek din (İslam) vardır.

Batı ile ortak bir kültür tanımının oluşturulmadığını, onların kültürü insan yapısı olarak kabul ettiklerini söylemiştir. Bizim ise Allah yapısı olan bir özelliğinin de olduğunu kabul ettiğimizi ifade etmiştir. Kurtkan'a göre bu fark kültürlerimizin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bizim onların kendi durumlarına göre oluşturdukları değerleri aynen alıp kendi kültürümüze uydurmaya çalışırsak, kendi sosyal yapımızı değerlendirecek ölçüleri asla bulamayacağımızı, o nedenle hangisinin bize uyup uymadığını tespit ederek uyanları kullanırken seçmemiz gerektiğini söylemiştir.

Kurtkan'a göre, kültür tipleri tasnifini en güzel Sorokin yapmıştır. İdeal kültür tipini tarif ettiğini söylemiştir. Bu tarife göre bu kavramın içini en fazla doldurmuş, en fazla yaklaşmış olan Türk-İslam (Arap-İslam'dan sonra) kültürünün özellikleri olduğunu söylemiştir.

Kurtkan, kavramlar arası kargaşayı önlemek için kültürle ilgili şu tasnifle başlamıştır. Buna göre; maddeci kültür – maddi kültür, maneviyatçı kültür- manevi kültür anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir. Her kültürün hem maddi hem de manevi yönlerinin bulunduğunu söylemiştir. Örnekle; Batı'da manastır ahlakياتının hâkim olduğu kültürün maneviyatçı kültür olduğunu ama heykelden resimden oluşan bir maddi kültür yönünün de bulunduğunu belirtmiştir. Bu heykel, resim İsa ve Meryem olduğu için kültürün adının maneviyatçı olduğunu söylemiştir. Maddeci kültürde her ne kadar hem maddi hem manevi kültür varsa da maddilik ağır bastığı için maddeci kültür, maneviyatçı kültürde de manevilik ağır bastığı için maneviyatçı kültür denilmesi gerektiğini söylemiştir.

Sorokin'in kültür ayırımına göre; Kültürün beş çeşit olduğunu söylemiştir; ama üç başlık altında topladığını ifade etmiştir.

Maneviyatçı Kültürler;

- **Zaitlik Maneviyatçılığı;** İçe dönük, dünyevi âleme karşı duyarsız insan tipinin yaygınlaşmasına yol açar. Bu yaygınlaşma öncelikle küçük bir nüfusla başlar

- **Tam Maneviyatçı Kültür;** Zahitlik maneviyatçılığı geliştikçe bu yaygınlaşma tam maneviyatçı kültür niteliğine bürünür. Tek taraflı ilişkileri içinde barındırır.

Maddeci Kültürler; Bu insan tipi tamamıyla dışa dönüktür.

- **Epikür Zihniyeti;** İhtiyaçları bastırmak yerine kamçılar. Dünyevi isteklerin tatmini için dünyanın zenginleşmesini gerektiren hükümleri şekillendirir.
- **Tali Tip** dünya zenginliği için ahlakı da arka plana iter. İç ve dış âlem arasında ayrılık meydana getirir. Kurtkan ikinci tiptekilere örnek olarak, aşırı sanayileşme ile zenginlik kazanan ülkelerin zehirli atıklarını başka ülkenin sularına bırakmasını ve bundan endişe duymasını örnek gösterir.
- **Maddeci kültür;** Bu safhada ikinci tipteki duyarsız insanın daha da duyarsızlaşmasıyla “iş iştir” düşüncesiyle akrabasını bile sömürecek duruma gelmesiyle meydana gelir.

Karma Kültürler (İdeal Kültür); Birinci tipte maddeci ya da maneviyatçı kültürden birine uzaklaşma vardır. Veya ideal kültüre yönelme vardır. İkinci tipte ise, tam olarak ideal kültür oluşmuştur. İnsanın iç ve dış âlemi arasında ahenk vardır. Ferdin ve cemiyetin menfaatleri paralel olarak gelişmektedir. Böylece sosyal gelişme gerçekleşir.

Kurtkan’a göre, Sorokin’in tarif ettiği ideal kültür zaten insan neslinde olması gereken kültür tipidir. Diğer kültür tipleri patolojiktir. Türk-İslam kültürünün ideal kültüre uymasının bir taraf tutma olmadığını, Türklerin İslamiyet’ten önce de tevhitçi olduğunu ve İslamiyet’i kabul etmesinin bu nedenle zor olmadığını söylemiştir. Eski Türk kültürünün devamı niteliğinde olduğunu söylemiş ve eski Türk kültürünü ideal kültüre ve tevhitçi İslam kültürüne tamamen elverişli hale getiren nedenler üzerinde durmuştur. Buna göre;

- Türkler kâinatı tek varlığın devamı olarak görüyorlar ve kâinatta bütünlük sağlamaya uğraşmışlardır.

- Her yeni devlet kurduklarında hâkimiyeti halkta kabul ederlerdi.
- Bu dünyayı Allah'ın devamı gibi gördüklerinden eski Türklerde sömürge yoktu. Komşu ülke olan Çin'de bu nedenle düşmanlıklar vardı. Kâinattaki bütün canlıları Allah'ın görüntüsü olarak gören bu din (İslamiyet) kadın-erkek ayrımı ile bütünlük anlayışının cemiyet anlayışının parçalanmasına izin vermeyeceğini, kadınlara hep yüksek seviyede haklar verdiğini söylemiştir.
- Batı'nın yakın zamanda ulaştığı statü düzeni eski Türklerde vardı. Eski Türklerde bireyin kendi statüsünü kendisinin elde ettiğini belirtmiştir (Kurtkan, 1989c).

Osmanlı'nın yükselme devrinin de ideal kültür sayılabilecek kadar mükemmel olmasında en önemli etken ferdin kendi gayretiyle statü elde etmesidir. Örneğin, Fransa'da derebeyi ile köylünün statü farklılığına göre köylü her şeyin vergisini veriyordu (Yoldan geçme, baca tüttürme, balık tutma vergisi...). Osmanlı'da ise köylünün statüsü "hür köylü" idi. Toprağın idare hakkını savaşlarda fedakârlık gösterenler elde ediyordu. Ürünün onda birini vergi olarak veriyorlardı.

Yükselme devrinde Osmanlı ferdin ve cemiyetin menfaatlerini paralel hale getirme amacını ferdin iç ve dış âlemi arasında tevhitte kaynaklanan bir ahenk kurma amacı gütmüştür. Kurtkan'a göre, Türkler ilim-din ahengini İslam'a borçludurlar.

Kurtkan, İbn Sina gibi önemli isimlerin âlim ve tevhit anlayışına bağlı insanlar olduğunu, ilim ile dini birleştirdiğini söylemiştir. Madde ve mana hedeflerini paralel hale getirerek ideal kültüre ulaşma yolunu açmış olduğunu ifade etmiştir. Fert ve cemiyet ahengini sağlayarak orta sınıflaşmayı oluşturmuş ve cemiyetin sosyal gelişmesine hizmet etmiştir. Kurtkan'a göre bu kültür ideal kültürdür.

Duraklama ve gerilemede ise öncelikle dinimizin yozlaştığını sonra ilimde gerilediğimizi ve ideal kültürden uzaklaştığımızı söylemiştir. Batı'yı taklitle ideal kültüre ulaşmamızın mümkün olmadığını; çünkü Batı'nın ideal kültüre sahip olmadığını söylemiştir.

Batı'yı taklit etsek bile bunun bizde devamlılığının olmayacağını; çünkü hiçbir milletin kültür işlerinde yabancılardan medet ummaması gerektiğini, bunun işe yaramayacağını belirtmiştir. Kurtkan'a göre biz ideal kültürü sağlayabilecek değerlerimizi mirasyedi gibi savurduk. Bundan sonra yapılacak işin modern ilimlerde, bütün meselelerde tevhit inancı olan insanlarımız tarafından yapılan izahları ele almalı, değerlendirmeli, yorumlamalı ve kültürümüzün yozlaşmamış dönemdeki hallerini gençlere tanıtmalı, benimsetmeliyiz.

BÖLÜM 3: PROF. DR. AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN'E GÖRE TOPLUMU ŞEKİLLENDİREN UNSUR OLARAK İSLAMİYET VE İSLAMİ KAVRAMLAR

3.1. İslamiyet'in Kültürel Özellikleri

Cemiyet hayatındaki düzenin oluşumunda dinin önemli bir faktör olduğunu ifade eden Kurtkan, İslamiyet'in birlik (tevhit) anlayışı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun en güzel çağlarını yaşadığını vurgulamıştır. Toplumun ayakta tutan ve gelişimini sağlayan bu anlayışın bozulması ile birlikte gerilemeye başladığımızı belirten Kurtkan unutulmuş değerlerin yeniden canlandırılması gerektiğini belirtmiştir.

Batı'da edinilen yeniliklere karşı açık olmamız gerektiğini; fakat bu yenilikleri kabul ederken kendi öz değerlerimizden vazgeçmememiz gerektiğini vurgulamıştır. Yaptığı tahlillerle geleneksel olanla modernin, doğu ile batının sentezini yapmaya çalışmıştır. İlim ile İslamiyet'in birbiri ile iç içe olduğunu belirtmiştir. Toplumun ve özellikle gençlerin bilinçlendirilmesinde aydınlara çok iş düştüğünü, bu nedenle eğitime önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gençlerin her yönden özenle yetiştirilmesi gerektiğini, unutulmuş değerlerin yeniden canlandırılması gerektiğini vurgulamıştır.

3.1.1. Kurtkan'a Göre Taassubu Önleyen İslami Değer Hükümleri

“Taassup”un tek bir düşünceye, tek bir ideolojiye, tek bir yoruma bağlı olduğunu söylemiştir. İslamiyet'in anlayışı ile birlikte taassub anlayışının ortadan kalktığını; çünkü İslamiyet'in tek taraflı bakış açısı ile bağdaşmayacağını belirtmiştir. İslamiyet'teki bu değerlerin sosyal gelişmeyi sağladığını ifade etmiştir.

Kurtkan'a göre, sosyal gelişme, maddi ve manevi öğelerin ahlakla birbirini tamamlayarak iktisadi refahın hem artmasını hem de adil bölünmesini sağlarken, bu

oluşumun milli bünyenin sadece kalkınmasının bir hedefi olarak değil, aynı anlayışla mana etrafında bütünleşmeyi sağladığını ifade etmiştir.

Ekonomik büyümenin, bütünleşmeyi sağlayabilecek manevi kültür unsurları ile ilgili öğeler olduğunu, bu öğeler dikkate alınmadığı sürece eksiklikler, bölünmeler, menfaat çatışmaları olabileceğini belirtmiştir. Bu şartları önemsemeyen milletlerin sosyal ve iktisadi gelişme imkânlarının zorlaşabileceğini söylemiştir.

Bu nedenle iktisadi politikasında ne “Bırakınız yapsın, bırakınız geçsin.” (Adam Smith) ne de “Bırakınız çıban olgunlaşsın.”(Marx) gibi alt tabakanın ihtilal yapabilecek hale gelinceye kadar ezilmesine seyirci kalan bir sistemin etkili olamayacağını belirtmiştir. Milli ekonomilerin olduğu kadar milletlerarası ekonominin de bütüncül bir ahlaka sahip olabilmeleri için İslamiyet’i tanımaları gerektiğini belirtmiştir (Kurtkan, 1987a).

İlk olarak tek taraflı teorilerin önemi yitirmesi, ikinci olarak ilmi ahlaktan ayrı dinin etkisinin yok olmasıyla milli bilincin cemiyet hayatından ayrı olarak düşünülemeyeceğinin anlaşıldığını söylemektedir. Sosyolojinin taasubtan uzaklaşması bizi çok faktörlü teorilere ve çok değişkenli metodolojiye ulaştırdığı için sosyolojinin bilim olmasını kolaylaştırdığını belirtmiştir.

Manevi faktörler din ile yakından ilgili olduğundan ilim ve din arasındaki ilişki ile bütünleşmenin sağlanacağını, bu ilişkide din ile kastedilenin İslami değer hükümleri olduğunu ifade etmiştir.

İslamiyet’in bütüncül bir bakış açısına sahip olduğunu, çağlardan çağlara değişime rağmen toplumların sorunlarına geçerli çözümler bulabildiğini, insanlar arası sınıf farkı olmaması dolayısıyla adaleti sağlayabileceğini, diğer dinlerin bu özelliğini bozulmalardan dolayı yitirmiş olduğunu söylemektedir.

Kuran'ın bazı surelerinde tasavvuf anlayışının çok açık olarak ifade edildiğini, buna rağmen bazı kişilerin tasavvufu bir felsefe olarak kabul etmelerini hayretle karşıladığını belirtmiştir. Bakara suresinin 115. ayetinde Maşrık'ta ve Magrip'te (doğu ve batıda) görünen her şeyin Allah'ın yüzü olduğunu belirtmek üzere “Maşrık'ta Allah'ındır, Magrip'de. Onun için nereye döner, yönelerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz ki Allah vâsidedir.” ifadesi ile tasavvuf anlayışını açıklamıştır (Kurtkan, 1987a).

İslam'ın iki temel hükmünden birinin bütünlük (tevhit anlayışı), diğerinin ise kısas olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla petrol zengini Müslüman ülkelerin diğer Müslüman ülkelere ayrıcalıklı davranmasıyla ticari hayatın canlanabileceğini ve İslam ülkelerinde refahın artabileceğini söylemiştir.

Fert ve cemiyet hayatını farklı açılardan tek taraflı açıklayan Batılıların teorilerinin sosyal bütünleşmeyi sağlayamadığını belirtmiş, fert ve cemiyet ilişkisinin tek taraflı açıklanamayacağını söylemiştir. Buna göre; ferdin cemiyete dâhil olması şeklinde ifade edilen dış görünüme karşılık, cemiyetin fertte gizli olduğu gerçeğinin ortaya çıktığını vurgulamıştır. Çünkü fertlerin böyle bir terbiye ile sosyalleştirildiği bir cemiyette her ferdin bütünü temsil edebileceğini söylemiştir. Şu sözüyle düşüncesini açıklamıştır: “Fert ancak insan olma terbiyesiyle cemiyete dâhil olabilmekte ve gerçek anlamda insan olduğu zaman, kendisi cemiyete dâhil gibi görüldüğü halde, cemiyeti kendinde bulma kudretine ulaşır.

Tasavvuf anlayışında dünya nimetlerinden elini tamamıyla çekmekten ziyade kişinin ihtiyacının fazlasını kazanmaya başladığında birlik anlayışı ile durumu elvermeyen kişilere aktarması ile hem ekonomik hem sosyal manada bütünleşmeye ulaşabileceğini ifade etmiştir. Sahip olduğumuz kulak, göz gibi duyularımız nasıl ki Yaradan'a aitse diğer insanların sahibi de O'dur. Dolayısıyla O her yerededir. Bu anlayışla hareket edildiği sürece hem aradaki ekonomik uçurum azalır, hem de sen-ben, alt-üst gibi kavga ve ayrılıkların olmasını engelleyen emniyet ve saadet atmosferinin yaratılacağını belirtmiştir.

Kurtkan'a göre şeriat ve İslamiyet birbirine taban tabana zıt kavramlar değildir. Şeriat'ın Tanrı buyruklarının özünde yer alan İslami gerçekliği ifade ettiğini söylemiştir. Camide her sosyal sınıftan insanın yan yana aynı safta yer alması, namaz sırasında her insanın aynı yöne doğru yönelmesi, ramazan ayında aç olanla olmayanın birbirini daha iyi anlamasının hep birlik anlayışının ifadesi olduğunu vurgulamıştır.

Hakikat ve şeriatın aynı gerçekliğin iki yanı olduğunu söylemiştir. "Bir fert, tevhidin anlamını kavradığı ve kendi yokluğunun şuuruna erdiği zaman her yerde Hakk'ı görür ve Hakk'tan başka hiçbir şey görmeme orucu tutar. Ona her cihat kible kesilir" (Kurtkan, 1987a).

Kurtkan'a göre İslamiyet, İslam topluluklarının Hakk ve Batıl konusunda tek taraflılıktan uzak kalmalarını sağlayan iki sosyal kuvvete sahip olduğunu söylemiştir. Bunlar;

- Batıl düşünceleri taşıyan fertlere değil, her şeyde önce Batıl düşüncelerle mücadele etme hükmü,
- İslam'ı hakikat açısından Batıl sayılabilecek düşüncelerin ilmi bakımdan da hatalı olduklarının şimdiye kadar çeşitli hükümler tarafından doğrulandığını ve bundan sonra da doğrulanacağı esasına dayalı olan ilimleri teşvik etme değer hükmüdür.

Sosyal bütünleşmeyi sağlayan Türk İslam değerlerinden uzaklaşarak Batı'nın ilmini kopya etmeye çalışmamızın bizi geriye götüreceğini, bu nedenle Türk İslam değerlerinin genç nesillere açıklanması gerektiğini belirtmiştir.

3.1.2. Dinin Özü, İslam Dininin Ruhu ve Türklerin Bunu Ne Ölçüde Yaşadıkları Meselesi

Kurtkan'a göre İslam dışı çevrelerde din kavramı, inanç ve inanca uygun yaşayış anlamında kullanılmaktadır. İslamiyet'te ve bundan kaynaklanan İslam kültüründe inancın belli seviyeleri olduğunu ve tevhit anlayışı altında bu anlayışların birleştiğini

söylemiştir. Diğer ilahi dinlerin de kitapların tahrip olmasından dolayı bu anlayışı yitirdiklerini belirtmiştir.

Kurtkan'a göre İslamiyet dininin özünü iyi anlayabilmek için tevhidin ne olduğunu iyi anlamaları gerektiğini vurgular. Tevhit anlayışının “fark” ve “cem” kavramlarıyla açıklanabileceğini söylemiştir. İslamiyet'in özünün insana kâinattaki (kâinat aynasında) her şeyde Hakk'ı görme iktidarını veren mesaj olduğunu ifade etmiştir.

Kurtkan'a göre ilme yönelmek aşk işidir. İlimle bilim adamı Hakk'la aşkı tanır. Bu yönüyle ilim ve teknik ayrı şeylerdir. Batı'da bu amaçtan uzak bilim adamları manevi hazdan ziyade maddi refahı yaşar ve cemiyetine yaşatır. İlim adamının tabiattaki manalı bütünlüğünün tek sahibi olan Hakk'ı aramak amaçlı araştırma yaptığını belirtir. Dolayısıyla dinin özü, insanın kâinattaki Hakk'ı anlaması, dinin ruhunun ise Allah'ın insanın gönlünde kendisini görebilmesi olduğunu söylemiştir.

Batı'nın tüme varım ve tümünden gelim metodunu 19. yy. da keşfettiğini, bizim ilim anlayışımızdaki tevhit inancında tümünden gelim ve tüme varımı yüzyıllar öncesinden birleştirip uyguladığımızı ifade etmiştir. İslamiyet'in özünü kaybetmeye başlamamızla birlikte tevhidin özü olan “fark + cem = tevhit” ikilisindeki anlayışın bozulması ve sırf cemci anlayışla dış politikaya bağlı, milliyetçilikten mahrum bir yol izlendiğini söylemiştir. Eski parlak günlere dönebilmemiz için bize ait olan terk ettiğimiz İslami kültürel değerleri yeniden canlandırmamız ve gençlere aşılammamız gerektiğini ifade etmiştir (Kurtkan, 1989a:26).

Osmanlı İmparatorluğu zamanında kültürel emperyalizmin hiçbir zaman yapılmadığını; çünkü İslamiyet'e aykırı olduğunu belirtmiştir. Osmanlı'nın fethettiği topraklara adalet, hoşgörü, refah, hürriyet götürdüğünü ifade etmiştir. Kültürel emperyalizmin şatafatlı bir ambalaj içinde zararlı değerleri aşılama faaliyeti olduğunu söylemiştir. Türk İslam kültürünü bilmeyen bazı kişilerin devşirme sisteminin bir kültürel emperyalizm olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Kurtkan'a göre bu bir kültürel emperyalizm değildir. Çünkü düşman topraklarından savaş sırasında toplanan ve İslami değer kültürü ile yetişen bu çocuklar tevhit inancını benimsemişlerdir. Dolayısıyla Türklerin değil,

Batı'daki sınıflar arası ayrımcılık ve adaletsizliğe karşı İslamiyet için savaşmakta olduklarını belirtmiştir.

Türklerin İslam'ın özünü iyi anladıkları devrelerde birçok kanunnameler ve defter kanunları yaparak bu özü, zamanın değişen şartlarına göre koruyabilmek için laikliği uyguladıklarını söylemiştir. İslamın özünü kaybetmeye başladığı dönemde ise tevhit anlayışını kaybettiğçe zamanın özüne uygun aile hukukunu da kaybetmeye başladığını belirtmiştir. İslamın özünü ve ruhunu kaybetmeye başladıkça ihtiyaçtan fazla geliri orta sınıflaşma uğruna feda etme ahlakı olan “fakr” kavramının da fakirlik olarak yorumlandığını belirtmiştir. Yine her yerde ve her durumda Hakk'ın yansımasını görebilmek (semme veçhullah), böylece Allah'la cemiyet içinde baş başa kalmak olan “halvet” kavramını dört duvar arasına çekilmek olarak yorumlamaya başladığını söylemiştir. Bu nedenle İslam'ın özünü ve ruhunu gençlerimize iyi aşılamamız gerektiğini vurgulamıştır. Ancak böylelikle tevhit anlayışının bütünlüğüne yeniden ulaşarak ileriye görebileceğimizi belirtmiştir. Eğer bu şekilde özümüze dönmezsek kültürel çözümlerin, bunun akabinde de siyasi bölünmelerin meydana gelmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

3.1.3. Batı'da ve Bizde İlim Anlayışı ve Din

Kurtkan'a göre modern medeniyetlerin ilim anlayışını ve cemiyetlerin ayrımını yapacak olursak en önemli ölçütün aydın kesimin çalışmaları ve aydınlar olduğunu söylemiştir. Aydınlar içerisinde de en çok ilim adamlarının etkili olduğunu ifade etmiştir. Batıyı taklit etmemizden bu yana Batılı aydınların ilim çalışmalarını izlediğimizi fakat Batı'daki ilim anlayışı ile bizim ilim anlayışımız arasında farklılıkların olduğunu belirtmiştir. Bu farklılıkları göz önünde bulundurmadan taklit ettiğimiz için kültürel değerlerimizin yozlaşmaya başladığını söylemiştir.

Batı'nın ilim anlayışının iç ve dış faktörler olmak üzere iki koldan geliştiğini belirtmektedir. Buna göre dış etkenlerden birincisinin maddi tatmini sağlama isteği olduğunu vurgulamıştır. İç gelişmede ise antik çağdan bu yana gelen matematik, fizik,

kimya gibi bilimlerin doğal süreç içerisinde ilim adamları tarafından geliştirildiğini ifade etmiştir.

Batı'nın bilim tarihine bakıldığında pozitivist anlayışın tüme varım yolunu benimsediğini ve neden sonuç ilişkisine dayalı olarak sonuca ulaştığını açıklamıştır. Çoğunluktaki sonuçlar doğrultusunda kesin yargıya ulaşır ve metafiziği reddeder. Buna karşı çıkan Popper ise çoğunluğu ifade eden doğrulama yerine yanlışlama tekniğinin kullanılması gerektiğini söyler ve tümden gelim metodunu benimser. Popper çoğunluğun bilgisini kabul ederek metafiziğin reddi ve kesin yargıya ulaşan bilim adamının kendini sınırladığını düşünür. Dolayısıyla pozitivistin metafiziğe sırtını yaslaması gerektiğini, farklı bakış açıları ve görüşlere ancak bu şekilde ulaşabileceğini söylemiştir.

Kuhn ise farklı bir yaklaşımla, değişik kavramlar ve karşıt bilim görüşleri ile yeni bakış açılarının meydana geleceğini, kültürün ışığında ilim anlayışının da gelişip ilerlediğini söylemiştir. İlim anlayışının toplumdan topluma farklılık gösterdiğini ve tek bir çizgi halinde ilerlemediğini söylemiştir. Bu yoruma karşılık Kurtkan her zaman kültürün etkisinde ilmin meydana gelmediğini böyle bir açıklamanın tek yönlü bir açıklama olduğunu, bazı dönemlerde yeni bir ilim anlayışının kültürü tamamiyle değiştirebileceğini, bu nedenle bu tarz bir açıklamanın tek yönlü olacağını söylemiştir.

Buna göre Batı'nın ilim anlayışı:

- Maddi kültürün değer hükümlerinden kaynaklanan fayda sağlama amacı icatların, kanunlardan önce ve sabırsız bir hamle ile başlayıp gelişmekte olduğunu belirtmiştir.
- Tüme varım ve tümden gelim metodu arasında sürekli gidip geldiğini, dolayısıyla değersiz bir metod izlediğini söylemiştir. Claude Bernard'ın akılcılık ve tecrübeciliği birleştirmesine rağmen 20. y.y.'da hala tek yönlü düşünen ilim adamlarının bulunduğunu ifade etmiştir. Bütün ilimlerin ayrı olarak kabul edildiğini ve kendine has bir hızla kendi yolunda ilerlediğini vurgulamıştır.

- Mutlak ilim anlayışından bağılı bulunduğu anlayışın zamanla değiştini söylemiştir.
- Fizikteki gelişmeleri dikkate alarak sosyal bilimleri arka plana attıklarını belirtmiştir. Sosyal bilimlerin fiziki bilimlere yol gösterebileceği anlayışını kavrayamadıklarını söylemiştir (Kurtkan, 1989a:39).

Türk İslam toplumu X. y.y.'da tüme varım ve tümnden gelim metodunu Batı'dan önce keşfettiğini ve bu iki metodu birleştirerek uyguladığını söylemiştir. İbn-i Sina Beyruni gibi büyük İslam âlimlerin başarılarını İslamiyet'in tevhit anlayışından aldıklarını ve bunu ilimle bütünleştirdiklerini belirtmiştir. Kuran-ı Kerim'de de bu metodu vurgulayan ayetlerin olduğunu söylemiştir. İslam âlimlerinin hem tüme varım hem tümnden gelim anlayışını hem de dinle ilmi birleştirdiklerini belirtmiştir.

Kurtkan, duraklama döneminde tasavvufi yorumları ilim açısından taşıdığı önemi anlayamayan şeriat ulemasının ortaya çıktığını söylemiştir. Teoloji terk edilmiş ve teoizm sayılabilecek fikirlerin hâkim olduğu dönemlerde din ve ilmin birbirinden ayrıldığını belirtmiştir.

Osmanlı imparatorluğu duraklama ve gerileme dönemlerinde üstün askeri başarılarla güvenilerek Batı'nın ilmi yönüne ilgisiz kalındığını, Batı kapitalizmine ayak uydurulamadığından servet biriktiremediğini, İslamiyet'in öz değerlerine yabancılaşıldığından küçük sermayeleri birleştiremediğimizi bundan dolayı ticareti canlandıramadığımızı belirtmiştir. Batı'nın fabrikasyon ürünleri ile rekabet edilemediğini ve küçük sanayimizin pratik buluşlar yaratamadığından dolayı gerilediğimizi söylemiştir. Ümit Burnu'nun keşfedilmesi, ticaret yollarının değişmesi ile küçük sanayinin gelişimi yavaşlamıştır.

Bu gelişmelerden sonra İslam düşünürlerinin ilmin Batılaştırılmasını isteyenler ve ilmin İslamlaştırılmasını isteyenler olmak üzere ikiye ayrıldıklarını belirtmiştir.

Seyyid Hüseyin ve onun gibi düşünenler teknolojik gelişmelerin insanın ruhunu öldürdüklerini iddia etmektedir. Kurtkan'a göre insan ruhunu besleyen gıda durumundaki bilgileri makine ve teknoloji sayesinde elde ettiğimizi söylemektedir. Kötü sonuçların sorumlusunun makine değil, onu kötüye kullananların eseri olduğunu belirtmiştir. Teknolojiden mahrum olan insanın ruhunu geliştirecek boş zamana bile ihtiyacı olmadığını vurgulamıştır.

Batı'nın ilim anlayışı ile bizim ilim anlayışımızın farklı olduğunu, Batı'nın ilim anlayışının bizim kültürümüzün yozlaşmadığı dönemde hâkim olan metodolojik görüşe yakın olduğu belirtilmiştir.

İlim ve fen tekniği gerçeklerinin hangi metod kullanılırsa kullanılsın özünde aynı olduğunu söylemiştir. Bizim en büyük sorunumuzun kendi kültürümüzün ilim anlayışından uzaklaşmamız olduğunu vurgulamıştır.

Bu problemlerin halledilmesi için gerekli olan tedbirleri şöyle belirtmiştir:

- Tıpkı Batı'da olduğu gibi pratik teknoloji buluşlarını yapacak ara insan gücünü yetiştirmek üzere gerekli eğitim tedbirleri alınmalı, lise öğrencilerini yavaş yavaş teknik eğitime kaydırmalı, teknik eğitimle düz liseler arası işbirliği yapılmalı ve düz liselerin de bu eğitimi almaları sağlanmalıdır.
- Doğu Anadolu ve köyleri gibi eğitim seviyeleri düşük olan bölgelere yetişmiş öğretmenleri ikişer üçer aylık misafirhanelerde kalmak üzere aletleri ve tezgâhları ile birlikte yer değiştirmelerini sağlamanın faydalı olacağını söylemiştir. Bu öğretmenlere mahrumiyet zammı ve misafir evleri döşeli olarak sunulmasının gerektiğini belirtmiştir. Öğrencilerin gezmeleri mümkün olmadığından öğretmenlerin gezmelerinin tek çare olduğunu söylemiştir.
- Teknik ve ilmi konulardaki başarılı öğrencilerin tespit edilerek manevi kültür ve değerlerin benimsetildiği elit eğitime sevk edilmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

- İlim adamlarına üstün değer verilmesi gerektiğini, Batı'da ilme ve ilim adamlarına ne zaman değer verilmeye başlasa bunu ekonomik büyümenin takip ettiğini söylemiştir.
- Önce gençlerimize sonra da bütün Türk milletine okuma alışkanlığı kazandırmamız gerektiğini belirtmiştir.

Genç nesillere İslam'ın sunduğu metodolojik vahdeti (tümden gelim ve tüme varım usullerini birleştiren metodoloji) en mükemmel metodoloji olarak tanımamız gerektiğini ve Batı'nın da bu yöntemi kullandığını ifade etmiştir.

3.1.4. Türk İslam Felsefesi Açısından Yaradılış Meselesi Karşısında İslamiyet ve İlim

Kurtkan ilim ve dinin ayrılmaz bir bütün olduğunu, tevhit anlayışı ve bütünsel açı ile ilime yaklaşmamız gerektiğini ifade etmiştir. Tümden gelim ve tüme varım yöntemini birleştirerek ilmi çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Kuran-ı Kerim'de bilenle bilmeyenin bir olmayacağı ifade edilmiştir. Kuran'da da ilme verilen önemi bildiren ayetlerden örnekler vermiştir. Buna göre İslamiyet ilme ve ilim adamına büyük önem vermektedir. Din adamlarının da halka bu bilgiyi aktarmaları gerektiğini, en büyük görevlerinin bu olduğunu söylemiştir. Kuran-ı Kerim'i sadece okumayı bilmenin bize yetmeyeceğini bu nedenle din adamlarının yaptıkları açıklamalarla kitabın özünü ve anlamını halka yaymaları gerektiğini ifade etmiştir.

Allah'tan en fazla korkan kişinin ilim adamları olduğunu belirtmiştir. Din ile ilmi bağdaştıran ilim adamı O'nun büyüklüğünü yaptığı çalışmalarla daha iyi gösterebileceğini söylemiştir.

Yaradılış konusunda ayetlerin ışığında Âdem ve Havva'nın topraktan ve sudan yaratılmış ilk insan olduğu ifade edilmektedir. Kurtkan ayet yorumlarına göre bu iki kişinin çocukları ve onların çocuklarının evlenmesi ile değil de insanlığın küçük bir topluluk, küçük bir cemiyet olarak yaratıldığını ayet incelemeleri ışığında

söylemektedir. Darwin'in evrim teorisine göre insanlar hayvanlardan değişim yoluyla oluşmuştur. Fakat insan oluşumundan itibaren çok farklı evrelerden geçtiğinin bu nedenle Darwin'in teorisinin Haklı çıkardığını düşündürecek birçok fosil bulunabileceğini söylemiştir. Fakat bu fosiller insanların hayvanlardan ürediğini göstermek için yeterli değildir. Kuran-ı Kerim'de geçen yaratılış ile ilgili ayetlerin içinde hiçbir çelişki bulunmadığını ifade etmektedir. Kuran-ı Kerim'in birçok ayetinde "Biz onları cezalandırmak için maymun domuz yaptık" ifadesi geçmektedir (Kurtkan, 1986).

İlim adamlarının yaptıkları araştırmaların sonucu dönüp dolaşıp yaradılış meselesi üzerinde düşündüklerini belirtmiştir. İlim adamlarına düşen görev gençlere tevhit anlayışını aşılamları gerektiği yolundadır.

3.1.5. Türk İslam Felsefesi Tarihinde Teoloji ve Teolizm

Kurtkan'a göre din, gerçeğini ortaya koyan ve ispat eden ilme denilmektedir. Din ve inanç arasında farklılıkların bulunduğunu belirtmiştir. Din kavramı inancı kapsadığı halde her inancın din olmadığını söylemiştir. İnancın öğelerinin:

- Belli bir fikri benimsemek,
- Onun doğruluğuna inanmak,
- Buna göre hareket etmek,
- İnanılan fikrin doğruluğunu ilmi anlamda ispat seviyesine yükseltebilmektir.

Son aşamanın sadece İslamiyet'e has bir özellik olduğunu belirtmiş, bu özelliğin birliği ve mana etrafında bütünleşme durumunu ortaya koyan "tevhit" mesajı olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye’de İslami gerçekler, yanlış ve ilaveli Kuran tercümeleleriyle yapıldığından farklı hale getirildiğini söylemiştir. Tercümelerin hataları yeni yeni ortaya konulduğunda teolojinin gelişmesinin daha da hızlı olacağını belirtmiştir. Çeşitli ilim alanlarında ihtisaslaşmış teologların sonuçta ilimlerin aynı temele dayalı olduklarını ortaya koyacaklarını vurgulamıştır.

Comte’nin ortaya koyduğu bir toplumun gelişiminde teoloji, metafizik ve pozitivist safhalardan geçtiğini belirten düşüncesinde ilk teoloji değil de teolizm olduğunu söylemiştir. Bütünlüğü ifade eden teolojiye karşılık Batı ilimler arası sınıflandırma ve ayrılığı ifade eden teolozim anlayışını uygulamakta olduğunu belirtmiştir. Aslında inceleme alanları ayrı olan tüm ilimlerin hepsinin aynı bütüne bakmakta olduğunu fakat bakış açıları ve alakalarının ortak noktasının birbirinden farklı olduğunu söylemiştir. Sosyolojinin kendi metodunun tarih metodu olduğunu, bunun yanında tüm ilim metodlarını kullandığını söylemiştir.

İlimlerin kullandığı sebep sonuç ilişkisine dayanan tüme varım metodunda belli bir kısmın görüşlerine dayalı olarak sonuca ulaştığından başta ve sonda soru işaretleri bırakması dolayısıyla ilim adamlarına psikolojik tatminsizlik yarattığını ifade etmektedir. Buna karşın teolizm tümden gelim metodunu kullandığını ve manalı bütünlüğü ortaya koyduğunu söylemektedir. Teologun da fonksiyonel metoda ihtiyacı olduğunu, bu nedenle tümden gelim metodunun tüme varım metodu ile tamamlanmadıkça ilmi çalışmadan söz edilmeyeceğini vurgulamaktadır.

Yirminci asır geçlerinin bunalımlara maruz kaldığını, bu bunalımların sebebinin gençlerin çok kutuplu veya çok eksenli psikolojilere sahip olmalarından kaynaklandığını söylemektedir. Onlara şahsiyet bütünlüğünü sağlayamadığımızı ilim ve din madde ve mana etrafında bocalayan şahsiyetlerin bir bütünlük sağlayamadığını, bunun da tatminsizliklere ve bunalıma yol açtığını açıklamıştır.

İslamiyet’in teoloji için elverişli tek din olduğunu belirtmiştir. Kuran’da geçen “Vahdet-i Vücut” anlayışına göre Allah ezeli ebedi ve sonsuzdur. Allah için zaman yoktur. O her yerdedir. O, zuhurun başlangıcı ve hareketidir. Kısmen zuhura geçse de asıl varlığı

zuhursuz ve başlangıçsızdır. Allah her yerdedir ve dolayısıyla Allah'ı mekân kavramı ile sınırlandıramayız. Varlığı sonsuz olduğundan zuhura gelişi de sonsuzdur.

Kurtkan'a göre Allah bu âlemi halk ederken bu halk etme fiilinin temelinde sanki kâinat ağacının çekirdeği olan "insan-ı kâmil"ın gönül aynasını görmek, ona bakmak istemiştir. Bu bakışın gerçekleşebilmesi için ilimle olgunlaşan bir aşkla titreyen gönlün lazım olduğunu söylemiştir.

Kurtkan'a göre bazı kimseler İslam'ın mesajına dayanarak felsefi görüşler öne sürerek, bunlara ilme öncülük edebilecek ön fikirler olarak tanıtmanın laikliğe aykırı olduğunu zannettiklerini söylemiştir. Aslında Kuran'ın dinle ilgili tabiat düzeni olarak tevhit gerçeğine, evrime ve kâinattaki mana etrafında bütünlüğün ortaya çıkışı olgusuna tabii kanun sıfatını yüklemekte olduğunu ifade etmiştir. Kuran'ın birçok ayetinde tabiat kanunundan bahsettiğini söylemiştir. Tevhitçi bir düzen kuran ülkeler (tevhitçi düzenin mutlaka sosyal gelişme doğuracağını vurgulayan ayetlere göre) bir tabiat kanunu kesinliği ile yıkılmaktan uzak kalacağını vurgulamıştır. İslam'a dâhil olmasalar dahi tevhit anlayışını benimseyen ülkelerin asla yıkılmayacaklarını şu ayete dayanarak ifade etmiştir. Hud Suresinin 117. ayetinde: "Senin rabbin ahalsi birbirine ıslah edip dururken de, o memleketleri sırf şirk yüzünden helak edecek değildi ya" demiştir. Tevhitçi düzenin ferdin ve cemiyetin menfaatlerini dengeleyen bir düzen olduğunu söylemiştir ve bu düşünceyi de sosyolojinin doğruladığını ifade etmiştir.

Teolojinin tümdengelim metodu kullanarak devamlı ilim adamlarını eleştirel düşünmeye sevkettiğini, ön fikirler ortaya attığını vurgulamıştır. İlmi bakımdan ispatlanamadığı sürece (bütün gerçekliği kendi kapsamı için alan) tevhit görüşünün "süper teori" durumunda olduğunu söylemiştir. Teolojinin bu durumda birçok alternatif üreterek ilim adamlarını araştırmaya sevk ettiğini belirtmiştir. Fikir verebilmek için birkaç örneğe yer vermiştir.

Dini anlamak için, vahdet-i vücut ve evrimini doğrulayan ayetlere bakıldığında "insan"ın yerden bitki olarak bitirildiği ve sonradan insan bitkisinin insan-ı hayvan haline geçtiğinin belirtildiğini söylemiştir (Nuh 17). İnsan bitkisinde mevcut potansiyel

kudretin gerçekleşmesiyle hayvani vücut ve faaliyetler ortaya çıkıp insan-ı hayvanın belirlediğini açıklamıştır. Öyleyse birçok hayvani fonksiyonları yapabilen bir organizma haline geçme gücünün bitkilik safhasında potansiyel olarak bulunduğunu söylemiştir. Acaba bitkilik safhasının vücudumuzdaki bakiyesi olması muhtemel bulunan ve bir bitki sayılabilecek durumda olan ve jetatif sinir sisteminin hücreleri incelenerek, birçok hastanın ve faaliyet yetersizliklerinin çareleri bulunabilir mi? sorusunu sorar.

Beynimizin ancak bir bölümünü kullandığımızı, ilerleme yolu üzerinde olduğuna göre beynimizin potansiyel kabiliyetlerinin gerçekleştirmenin yolunun ne olduğu sorusunu sorar.

İçinde bulunduğumuz evrimin bitip sona ereceğini iddia edemeyeceğimizi, Kuran (El Hicr,10) her canlının öncelikle bitki olarak meydana geldiğini belirttiğine göre ileride hayvani özellik kazanacak ve kazanmayacak şekilde şifrelenmiş bitkileri nasıl ayırt edebileceğimiz sorusunu sorar. Şayet ayırt edebilirlerse hareketliliğin potansiyel gücünü şimdiden taşımakta olan bitkilerdeki bu potansiyeli nasıl ortaya çıkarabileceğimizi ve bu bilgidan nasıl yararlanabileceğimizi sormaktadır (Kurtkan, 1987c).

Bu örneklerle Kurtkan teolojinin tümdengelim yöntemi ile ilim adamlarına farklı bakış açıları sunmakta olduğunu açıklamıştır. İlim adamlarının zaten bu işi yaptıklarını düşünenler için Kurtkan teolojinin ikinci görevini izah etmiştir. Buna göre ilmin tabiattaki mana bütünlüğünü tam anlamıyla ortaya çıkarma konusunda hiçbir zaman sona eremeyeceğinden doğan eksikliği teolog tümden gelim metodu ile tamamlamaktadır.

Teolojinin üçüncü görevi tevhit anlayışı doğrultusunda ilimle uğraşan kişinin ilim ile dini uzlaştırmasını sağlar. Kurtkan bu özelliği şöyle açıklamaktadır; “Kul Allah’ın iç güzelliğine ancak ilim sayesinde gerçekten hayran olur. İnsan bunu görebilirse Niyaz-i Mısri’nin tabiri ile kâinat aynasından görünen dış güzellik içinde öyle bir iç güzellik belirir ki, bu iç güzellik bütünü ile misale sığmayan (bi misal-i vahit olan) emsalsiz (tekin yani Ehadiyetin) bir nebze misal içine sığmış olan varlığında gizli “hüsn” ü, yani hakiki güzelliğidir. İşte teoloji düz Müslüman’ın bu iç güzelliğini gösterir.

Kurtkan kâinattaki (şekil-i hayal olarak beliren) dış güzelliğin içindeki iç güzelliği görebilme kudretini bize ilmin verdiğini söylemiştir. Bu iç güzelliğin Kuran-ın bahsettiği tevhit, yani manalı bütünlük güzelliği olduğunu söylemiştir. O nedenle ilim kendinin bu anlamda birleşmesi gerektiğini, genç nesillerimizi kendi zihnindeki ilim parçalanmasından kurtararak şahsiyet bütünlüğüne ulaştırması gerektiğini söylemiştir.

3.1.6. İslamiyet ve Müzik

İslamiyet ve müzik ilişkisinde üç ana fikir üzerinde durarak konuyu açıklamıştır. Buna göre;

1. Dünyanın maddi zevklerinin aşığılanması meselesine ekonomik büyüme açısından bakılması gerektiğini belirtmiştir. Bu düşünceden yola çıkarak belli bir maddi tatminden sonra maddeden ziyade manaya yönelmenin hem toplum hem fert açısından maddi ve manevi tatmine ulaşma açısından gerekli olduğunu ifade etmiştir.
2. Bu toplam tatmine bizi ulaştıracak, bu tatmini artıracak nitelikte olan müzik hazinemiz ne âlemde? Onu geliştirdik mi, yoksa yozlaştırdık mı, kaybettik mi, yoksa gençlerimizin kendi kültürlerinden kopmasına mı neden olduk? Kurtkan'a göre, eğer bu soruya da yozlaştırdık, yok ettik cevabını verirse üçüncü aşamaya geçilebilir.
3. Kurtkan'a göre ana mesele, bu yozlaştırılan, sahip çıkılmayan şarkıların bazılarının güftelerini açıklamaktır. Nasıl bir duygu enginliğine sahip olduğunu göstermeliyiz. Bunlara nasıl ilaveler yapılarak yozlaştırıldığına örnekler vermeliyiz.

Bu açıklamalardan sonra Kurtkan Şu soruyu sorar: “İnsanları maddi zevklere aşırı düşünleştirmekten kurtaracak bir kültür politikası ekonomik gelişme için hatalı mıdır?” (Kurtkan, 1990a).

Ekonomik gerçek kültürel gerçeğin tamamen dışında olsaydı Kurtkan buna olumlu yanıt verebileceğini söylemiştir. Bu maddi arzular insanların isteklerini karşıladığı ölçüde iktisadın içine girer. Bu iktisat içine giren durumlar arzularımızın sebebi değildir. İsteklerimizi de biz kendimiz yaratırız. Bu açıdan bakıldığında Kurtkan bu istekleri kendimiz oluşturduğumuz için maddi duyguların da psikolojik kökenli olduğunu ifade etmiştir.

Kurtkan maddi ihtiyaçların bir seviyesinin olduğunu, bunun altına düşülmemesi gerektiğini, eğer bu seviyenin altına düşülürse insanın maddiyatı eksen olarak göreceğini, ondan başka bir şey düşünmeyeceğini belirtir. ABD’de yapılan bir deneye göre bir süre aç bırakılan delikanlıların derin bir aşkla bağlı oldukları kızlara hiç ilgi duymadıkları görülmüştür. Çok geri olmadığı sürece bir ülkede maddi tatmin sınırının bu derece zorlanmayacağını belirtir. (Bazı Afrika ülkeleri hariç) O halde büyük sanatkârların, dâhilerin sırf maddi tatmin ile hareket ettiklerini söylemek mümkün değildir. Hatta bazı dahiler o kadar yeni, o kadar halkın alışık olmadığı, kolay kabul edemeyeceği şeyler söylemişlerdir ki halk onlardan soğumuş ve bu dahiler maddi sıkıntı içinde yaşamaya mahkûm olmuştur. Buna rağmen insanlığın refahını artıran, onların refah seviyesini yükselten, bunları söylemekten kendisini alıkoyamayan güç, manevi güçtür. Kurtkan, bunlardan zevk alan bu manevi tatmin peşinde koşan insan sayısı bir cemiyette azalırsa o cemiyet iktisadi bakımdan birçok ülkenin gerisinde kalır. O nedenle Kurtkan’a göre, bu işlerden zevk alan, manevi tatmin isteyen, maddi hazların çok azı bile yeten gençlerimizi “fakır” kavramı ile ifade etmeliyiz (Bu fakır kavramı fakirlik değildir. Kurtkan bunun ülkemizde karıştırılan bir kavram olduğunu belirtmiştir).

Fakır, fakirlik değil, yeterli seviyeye gelen maddi tatmini bir kenara bırakıp ondan daha fazlasını istememek ve manevi tatmini artırmaya çalışan insanın içinde bulunduğu durumdur. Böyle insanlar toplumun toplam tatmin seviyesini (maddi-manevi tatmin) yükseltir. Maddi tatminde bir yaptığımız öncekine oranla daha az zevk verir. Çünkü

maddi tatminde bir doyma noktası vardır. Kurtkan aynı şeyin zeki bir çocuğu ileride sonu gelmez manevi zevkler yerine spora yöneltirsek de aynı şeyler olacağını söyler. Şampiyon da olsa o zevk de gelip geçicidir. Hâlbuki ilmi buluşun, insanlara yararlı olmanın verdiği zevk çok büyüktür. Bu zekâyâ sahip çocukları manevi haz alacakları taraflara yönlendirmek hem sosyal ilimler hem ahlaki bakımdan idarecilere büyük sorumluluk yüklediğini söyler. O nedenle Kurtkan'a göre süper zekâlıları manevi zevkleri alabileceği taraflara yönlendirmeliyiz. Ancak bunu yaparak ve yaygınlaştırarak ancak ideal kültüre ulaşabiliriz.

Kurtkan ideal kültürün Sorokin ve diğer sosyologlara göre hem maddi hem manevi kültürden üstün olduğunu söylemiştir. Manevi kültür sadece dört duvar arasında Tanrı'ya ulaşacağını söylemektedir. Heykel, Meryem İsa olur; müzik ise kilise müziği olur. Bu kültür yaygınlaştığı sürece o cemiyet sürekliliğini devam ettiremez. Maddeci kültürde de heykel, edebiyat, resim hep maddi zevklerin damgasını taşır. Bu kültürde de maddi zevk adeta putlaştırılmıştır. Maddi tatminin bir sonu olduğu için sonunda insanı psikolojik bunalıma sürüklediğini söylemektedir. İdeal kültürde ise madde ve mana arasında ahenk kurar. Her varlık Allah'ın tecellisidir. Maddi varlıklar Allah'a ulaşmada yol olarak görülmelidir. Böylelikle ilmin ibadet haline gelebileceğini söyler. Dört duvara kapanarak değil, her yerde Allah'ın tecellisini görerek O'na ulaşmanın gerçekleşeceğini söylemiştir. Müzik de bizi Allah'a ulaştırabilir.

Sorokin'e göre tersi de olabilir. Altıncı yüzyılda maneviyatçı kültürden maddi kültüre geçerken müziğin önemli olduğunu, maddi kültürden maneviyatçı kültüre geçerken de müziğin önemli olduğunu söylemiştir. On üçüncü yüzyılda ise maneviyatçı kültürden maddi kültüre geçerken müziğin önemsiz olduğunu söylemiştir. Maddeden maneviyata da geçilse, maneviyattan maddiyata da geçilse müziğin burada öncülük ettiği dönemler vardır.

Çağımızda reklâm, spor, maddi istek barındıran müzik maddi kültüre geçişin önemli unsurlarıdır. Yalnız bu bir süre sonra durup gerilemeye mahkûm olduklarını belirtmiştir. Bunun nedenini Sorokin'in şu sözüyle açıklamıştır: “Doygunluğa ulaşan maddi kültür unsurlarına önem veren kültürlerin tarih sahnesinden çekildiğini ve tam tersi unsurlara

yer verdiğini söyler. Zevk ve sefa içinde yıkılan medeniyetlerin yıkılışına yakın zamanda dinin önem kazanması bundandır”

Ülkeyi bastırmak isteyenler bu tarz bir zihniyet yaratırlarsa geri dönüş imkânsızdır. Örneğin süper zekâlıları spora yöneltmek gibi... Müzikte de aynı yol izlenirse ruhi gücün ve kudretin içimizde zayıf hale getirilmesi mümkündür. Kurtkan’a göre, bizi günlük ve maddi zevklere özendiren şarkılar artarsa geri dönüş imkânsız olabilir.

Kurtkan’a göre, Osmanlı’nın gerileme döneminde onu ayakta tutan unsurlardan biri müziktir. Bu müzik bizi ilahi aşkla yüceltir. Bunlar klasik müzik parçalarımızdır. Kurtkan bu zengin kültür hazinemizi savunduğunu ve bazı şarkıların sözlerinin kitaplarda bulunmadığını fark ettiğini söylüyor. Onu maneviyata yönelten çocukluğundan beri dinlediği maddi aşkların sığlığını anlatan bir şarkıdan örnek vermiştir.

Neden hiç durmadan sevmiş gönül, durmadan yanmış

Cihan mademki fani’ymiş ve girye’yle nisyanmış

Kurtkan ilahi aşkı anlatan eserin ilk mısrasını örnek vermiştir.

Gel vücudun perdesin kaldır, cemal-i yâri gör

Yine Kurtkan dünyanın aşırı zevklerine bağlanmanın bizim maneviyatımızın yükselmesine engel olduğunu gösteren bir şarkı örnek vermiştir.

Bir kasifet arız oldu kevkeb-i ikbalime

Başka bir şarkıda ise daha dünyaya gelmeden âşık olduğumuzu anlatır.

Tende canım yoğ iken sen talib-i canan idim (Kurtkan, 1990b).

Bu şarkının dini nitelikte olduğunu bilen biri bu şarkıyı araştıran öğrenciye: “Bu şarkı dini ne yapacaksın öğrenip.” demiş. Öğrenci de: “Evet dini biliyorum. Bunları öğrenmek hatta grup kurarak söylemek istiyorum. Dinin şekilleştirilmesinden bıktım. Bu şarkılar bizi dinimizin öz felsefesine götürüyor, gönlümüzü yıkıyor, bize ferahlık veriyor. Bu bir başka müzik türünde yoktur.” der.

Kurtkan bu cevabı veren genci kendi kültürüne sahip çıkan biri olarak değerlendiriyor. Herkesin böyle olması gerektiğini düşünüyor. Bazı ilahi aşkı anlatan şarkıların kaybolduğunu iyi muhafaza edilmediğini, bazılarının ise aralarında fani güzelliklerle ilgili kavramlar eklenerek maddeci kültüre yaklaştırıldığını söylüyor. Buna örnek olarak, Malatyalı Niyazi Mısri'nin sözleri olan şarkının bazı mısralarının kaldırılıp yerine fani aşkı anlatan şu mısraların yazıldığını söylüyor.

Ben aşkına göster yüzünü

Bir kez göreyim ela gözünü

Kurtkan böyle yaparak maddeci kültürü gençlere aşıladığımızı söylüyor. Maddi kültürün bir süre için medeniyetin refah düzeyini artırdığını, bir süre sonra Sorokin'in de dediği gibi “Bu refah artışı tarih sahnesinden çekilip karanlıklara gömülen medeniyetlerin son ışıklarıdır.” örneğiyle düşüncesini desteklemiştir.

3.2. İslami Kavramlar

3.2.1. Türk İslam Felsefesi Tarihi'nin “Vatan” ve “Sıla” Kavramları

Kurtkan, Türk- İslam kültüründe bu kavramların tanımının en mükemmel yorumu tasavvuf akımı temsilcilerinin yaptığını söylemiştir. Buna göre Allah'tan geldiğimizi ve yine Allah'a döneceğimizi bu dünyada yaşarken idrak edebileceğimizi ifade etmiştir. İnsan, İslam'ın özünü oluşturan tevhitte haberdar ise, gerçek anlamını biliyorsa, bütün Müslümanların kabul ettiği asıl “Vatan”ımız Allah'tır. Böyle düşünen biri üzerinde yaşadığımız toprağın ikinci vatanımız olduğunu söylemiştir.

Bu toprak parçasında insanın her gün karşılaştığı insanlar da onun gibi düşünüyorsa, yani asıl vatanın Allah olduğunu, burada sadece geçici olarak bulunduğumuzu biliyorsa ve asıl vatanına özlem duyuyorsa, bu toprak parçası bu insanları (gerçek vatandaşları) bir araya getirdiği için vatanın kutsallaştığını belirtmiştir.

İslamiyet vatan sevgisini azaltmamış sadece bu sevgiyi somut bir toprak parçası olarak görmediğini açıklamıştır. Kurtkan'a göre, insan yabancı ülkede kendi dilini konuşan biriyle karşılaşınca sevinir. Sanki sıladan esen ferahlatıcı bir rüzgâr gibidir. Çünkü o insanlar da onunla aynı derdi paylaşır, aynı özlemi duyarlar. İşte bu gerçek vatanımız için de böyledir. Vatanındaki birlik halini özleyecek kadar İslami terbiye almış fertler de aynı derdi aynı özlemi paylaştıklarını belirtmiştir.

Eğer vatandaşlık bilincinin insanları daha da derinden yakınlaştırmasını istiyorsak mezhep ayrılıklarını yok eden bu İslami anlayışı onların gönüllerinde filizlendirmemiz gerektiğini belirtmiştir. Bunun da ancak tasavvufun bir kültür politikası olarak uygulanmasıyla olacağını, bizim ayrı yollar halinde İslam birliğini parçalayan mezhep ve cereyanlardan çok birleştirici tasavvufi değerlere ihtiyacımız olduğunu vurgulamıştır.

Yabancı ülkelerde karşılaşan insanların birbirine hasret yüklü bir sevgi taşımaları da önemlidir. Eğer fertlerimize cemiyet birliğini idrak ettirememişsek onlar yurt dışında bile vatanlarına özlem duymazlar. Böyle insanlar yanı başımızda olsalar da manevi olarak bize uzaktırlar. Kurtkan'a göre manevi yakınlık maddi yakınlıktan daha önemlidir (Kurtkan, 1978b).

Vatandaşlığın aynı ideale hasretle bağlı olan insanlar arasındaki sevgi olduğunu söylemiştir. Bize toprak parçasındayken ilk vatanımızın haberini veren mutasavvıfların olduğunu onların bizi ayırmaktan çok bizi birbirimize yakınlaştıran güce sahip olduğunu açıklamıştır. Mutasavvıflar arasında ilk vatana duyulan hasretin çok derin olduğunu, Mevlana'da da böyle bir hasret olduğunu belirtmiştir. Şems ile karşılaşınca hasretini biraz daha giderebilmiştir. Mevlana ve Şems vatan hasretini duymayan insanlar arasında kaldığından gurbetle karşılaşmış iki vatandaş gibi hasret giderme imkânı bulabilmişlerdir. Dünyadaki her şey Allah'ın görüntüsü ama bunun farkında

olabilmek daha farklı bir şeydir. İşte bunun farkında olmayanların arasında Mevlana ve Şems hasret giderir. Gerçek vatandaşlığın gerektirdiği terbiye ulvi âlemin vatandaşı olabilecek ruha ulaşabilme terbiyesidir.

Türk-İslam kültürüne etkisi olan Feridedin Atlar ulvi âlemin vatandaşı olmak için insana verilen terbiyeyi sevgilinin cefasına benzetir.

İnsan, insan-ı kâmil olmaya namzettir. Ama insan için egoizmi yenmek birliğe saygı duymak çok güçtür. İnsan terbiye edilirse insan-ı kâmil olabilir. Atlar bu gerçeğe “İlahiname” adlı eserinde yer vermiştir. Şu sembolik hikâye ile bu kavramı izah eder. “Sevgili aşığını atın ayağına bağlar ve at koştukça âşık yerde sürünür, dikenler batar. Sonra âşık paramparça olunca sevgili aşığın gerçekten kendisini sevdiğini anlar ve ayağını eline alır. Dikenleri çıkarmaya başlar ve âşık bu durumdan çok hoşnut olur. Keşke daha çok diken batsaydı der.” Buna göre terbiye edilirken kişi güçlüklerle karşılaşır ama bu hikâyenin sonundaki gibi mutluluğa ulaşır. Böyle bir terbiye almayan insan sadece toprak parçasında bulunduğu için vatandaş sayılmaz. Vatandaşlık anlayışı herkese göre farklıdır. Vatandaşlık duygusu en üstün olanlar ruhlarının aynı yerden geldiğine inananlardır. Bir insanda bu idrak yoksa yanında da olsa manevi bir yakınlık duyamaz. Mevlana ve Şems örneğinde olduğu gibi manevi yakınlıktan doğan sevgi çok büyüktür. Bu sevgi büyük olduğu için biz bu vatandaşlık şuurunu insanlarımıza aşılmalıyız. Yalnız bu anlayışı mezhep ve görüş ayrılıkları doğrultusunda yapmamalıyız. Bu ayrılıkları önlemek için İslamiyet’in özünü, asıl halini vatandaşlarımıza öğretmeliyiz. İnsanın vücudu maddi ihtiyaçlara, ruhu da manevi ihtiyaçlara açlık duyar. Ruhu doyurulmayan insanlar kendi vatanlarının toprağında yabancı kültürlerin etkisiyle kendi kültürlerine yabancılaşırlar (Kurtkan, 1978b).

Yabancı kültürleri manevi sığınak olarak kabul edenlerin durumu Kuran’da geçen örümcek örneği gibidir. Yabancı kültür çürük bir sığınaktır. Akli olan en dayanıksız evin örümcek evi olduğunu bilir.

Kendi kültüründen kopan, yabancı kültüre de eğreti olarak alınan fertler vatansızdır ve hep gurbet acısı duyarlar. Milliyete bağlı olanlar ise bağlılığını yitirmiş olanların yanında kendilerini gurbette ve yabancı hissederek.

3.2.2. “Halvet” Kavramı

Kurtkan, maddeci ve maneviyatçı kültür tiplerinin faydalı özelliklerini birleştiren “ideal kültür” anlayışının İslamiyet’in temel değer hükümlerinden kaynaklanan bir kültür tipi olduğunu söylemiştir. Cemiyetin çöküntü devrelerinde bu kültür değerlerinin yozlaştığı ve manasının bozulduğunu, “halvet”in de bu kavramlardan biri olduğunu söylemiştir. Bugün halvet kavramının dört duvar arasına kapanmak olduğunu zannedildiğini söylemektedir (Kurtkan, 1989a:120).

Manastır terbiyesine hâkim olan halvet anlayışı ferdin dört duvar arasına kapanıp rabbini düşünmesi, yani hayattan el ayak çekmek anlamına geldiğini söylemiştir. Bu anlayışın yaygın şahsiyet tipi haline geldiğinde maddi kültürün gerileyeceğini ve buna ait medeniyetin tarih sahnesinden silineceğini belirtmiştir. Sorokin medeniyetçi kültürün azami hududunu aşan ve ideal kültüre dönüş virajını almakta başarılı olamayan cemiyetler için medeniyetin yok olmasının kaçınılmaz olduğunu söylediğini belirtmiştir. Yine maddi kültürü ön plana çıkararak medeniyetlerin de aynı sonuca ulaşacağını söylemiştir (Kurtkan, 1989a:121).

Kurtkan’a göre, İslam kültürü madde ve mana hedeflerini düzenleyen bir ideal kültürdür. İç ve dış âlemler arasında bir aynılaştırma gözetilen İslam kültüründe halvet kavramının diğer kültürlerden farklı bir anlam kazandığını söylemiştir. Çünkü Kuran’ın bütün kâinatın Allah’ın kısmen kuvvetten fiile geçen (yani görünür hale gelen) yüzü (semme vechullah) olduğunu bildiğini açıklamıştır. O nedenle ferdin gerçekten halvet haline geçebilmesi için bir zihniyet inkılâbı yapması ve eskiden bitki, insan, doğal taş olarak gördüğü her şeyi Allah’ın kısmi tecelli yeri olarak görmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durumda kişinin halvet ibadeti (Allah’la kalabilmek) yapabilmek için dört duvar arasına çekilmesine gerek olmadığını söylemiştir. Mısri halvetin, bir idrakten

(çoklu idrakinden) başka bir idrake (vahdet yani teklik idrakine) vuku bulan zihni göç olabileceğini söylemiştir.

Bu zihni inkılâbın ancak tevhit terbiyesi ile elde edilebileceğini ifade etmiştir. İnsanlar böylelikle çoklukta tekliği idrak etmeye başladığı zaman, halvet ibadeti dört duvar arasında olmaktan çıkıp, çarşıda, pazarda, okulda, yani her yerde yapılan bir ibadet haline geleceğini ve manevi hedeflerin maddi hedefle uzlaşmış olacağını belirtmiştir. İslamiyet'in öne sürdüğü halvet kavramının gerçek anlamının bu olduğunu ifade etmiştir.

Kurtkan insanın bu tevhit terbiyesinden yoksunsa kendini bilmeyeceğini, kendini bilmenin başkalarını ve her varlığı, Hakk'tan ayrı görmekle mümkün olamayacağını söylemiştir. İnsan ancak bu görüşü tam anlamıyla elde edebilirse kendine ve Hakk'a arif (yani kendini ve Hakk'ı bilir) hale gelebileceğini söylemiştir. "kendine gelmenin" yani cemiyette Hakk'ın varlığını görerek birlik ve bütünlük anlayışına ulaşmanın yolunun, vatandaşlarla ilişki kurarken onların varlığını kendinde bulma edebini yansıtabilmesiyle olabileceğini vurgulamıştır.

Kurtkan "edep" kavramının, kötülüğe ve kötülere hep aynı anlayış içinde boyun eğmek anlamına gelmediğini söylemektedir. Başkalarını Hakk'ın sahibi olarak gören insanın kendini de Hakk vücudunda kabul etmesi ve savunması gerektiğini ifade etmiştir. İslamiyet'in, bir yanağına tokat atana, öbür yanağını uzatmayı tavsiye eden Hristiyan değer hükmünden farklı olarak ferdi nerede insanlara karşı sayısızlık, hırsızlık, edepsizlik edenler varsa tıpkı kendi vücudunu temizler gibi onları yola getirmeye çalışması gerektiğini açıklar. Çünkü Hakk varlığının zıtları birleştiren bir varlık olsa da, Allah'ın insanlardan beklediği davranışın kendini temizleme davranışı olduğunu belirtmiştir. Kısas ve kısasın olmadığı yerde hiç olmazsa tenkit cemiyeti dolayısıyla, kendini temizlemeye çalışması gerektiğini söylemiştir. Bu davranış örneğini Yunus'un şu şiiri ile belirtir (Kurtkan, 1989a:121).

Müslümanlar zeman yazlı oldu

Helal yenmez haram kıymetli oldu

Okuya Kuran'a kulak tutulmaz

Şeytanlar semirdi kuvvetli oldu

Haram ile hamir tuttu cihanı

Fesat işler eden hürmetli oldu.

3.2.3. Türk İslam Tasavvuf Tarihinde “Keder” ve “Neşe” Kavramları

Kurtkan'a göre bu iki kavram zamanla yanlış yorumlanır hale gelmiştir. Tasavvufta keder, gam en büyük neşe ve sevinci belirtir. Çünkü insan “insan-ı kâmil” olursa Allah'la arasındaki ayrılık gamını hisseder. Bu onun Allah'la ortak duygusudur. Aslında bu insan dünyada Allah'ın yansımalarını görür; ama ona yetmez, daha fazlasını yakından görmek ister.

Mevlana'ya göre Allah o kadar cömert ki, mümkün olsa varlığını tamamen görünür hale getirirdi. Ama ezeli ve ebedi olduğu için bu mümkün değildir. O nedenle insan Allah'la arasındaki aşk gamını gidermez, hasret duyar. Ayrılık gamı duyulursa kavuşma olacaktır. Çünkü ne Allah tamamen görünebilir, ne kul ebediyen yok olabilir. Bu nedenle hasret Allah'la kulu birleştirir. Yaradanla insanın duygu birliğidir.

Kurtkan'a göre birçok kişi gam ve keder deyince dünya talihsizliklerinin yarattığı hüznü anırlar. İnsanı depresyona sürüklediğini zannederek tasavvufun insandaki yaşama zevkini yok ettiğini savunurlar. Hâlbuki Kurtkan'a göre tasavvuf, Kuran'ın özünün en mükemmel şekilde yorumlanmasıdır. Tasavvuf, halkla insanı birleştiren, cemiyet için gelişme imkânı yaratan büyük bir sosyal kuvvettir. Bu yönüyle tasavvufun yorumunun doğru yapılması gerektiğini vurgular.

Gaybi'ye göre, insan ne hep ilahi aşkla meşgul olmalı ne de sürekli dünya ile ilgilenmelidir. İkisi arasındaki dengeyi iyi kurmalıdır. Bu âlemin devamı ona göre neşe ve kederin karışabilmesine bağlıdır. Yani ne hep mahzun, ne de hep sevinçli olmalıyız. Kurtkan, Gaybi'nin keder ve neşe arasındaki ölçüsüne dikkat çekerek şu soruyu soruyor: “Keder ve neşe arasında mutlak eşitlik sağlanamayacağına göre hangisine daha çok eğilmeliyiz?” Sorunun cevabını Mevlana'dan aldığı bir alıntı ile veriyor: “İsa çok güler, Yahya çok ağlar. Hangisi Allah katında daha yüce?” sorusuna: “Allah; bana daha çok iyi niyet besleyen” diye yanıtlar. Kurtkan mutasavvıfların sürekli mutsuz olmasını gerektirecek bir durumun olmadığını ve sürekli mutsuz olmalarının beklenemeyeceğini düşünür. Dünyadaki Allah'ın yansımaları mutasavvıfları mutlu eder. Çünkü Allah her yerdedir (Kurtkan, 1987d).

Kurtkan, insanlar için en büyük üzüntünün fiziki ölümle maddeden yok olunacağı düşüncesi olduğunu söyler. Fakat Mevlana'ya göre bu tabiat kanununun karşısında mutlu olmalıyız, hüznlenmemeliyiz. Çünkü mutlak yokluk diye bir şey yoktur.

3.2.4. “Mecazi Aşk” ve “Hakiki Aşk” Kavramları

Kurtkan'a göre aşk, muhtaç olmaktır, hasret çekmektir. Hasret duyulan şey basitse, maddi tatminle ona ulaşılacak cinstense, o mecazi aşktır. Mecazi aşk bedenimizin isteklerinden kaynaklanır ve gelip geçicidir. Hakiki aşk, ölümsüz olan ruhumuzun isteklerinden doğar. Bu nedenle o da ölümsüzdür. O halde Hakiki aşk, ölümsüz varlığa ölümsüz ruhun duyduğu aşktır ve gelip geçici değildir. İnsan görünen her varlığa Allah'ın yansıması olarak bakarsa o zaman mecazi aşk, Hakiki aşka giden bir yoldur. Dolayısıyla mecazi aşk da insanı yücelten bir duygudur.

Niyazi Mısri, görünende görünmeyeni bulan kişinin Hakiki aşka yükseldiğini bir şiiriyle belirtir. Şiire göre Hakiki aşk insanı ağlatır. Ferahlatan özelliği ise Allah'la kulun ortak duygusu olmasıdır. Bu ortak duygunun sekiz ayrı katı olduğu söylenen cennette bile tam tatmin bulmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Cennette Allah'ı görebileceğimiz söylense de bu Kurtkan'a göre tam değil, kısmi bir görüntüdür. Başlangıcı olan kısmi varlık ebedi ve zamansız olanı tam olarak göremez. Bu kavuşmayı en üst noktada

yaşayacak olanlar baktıkları her şeyde Allah'ı görebilenler olacaktır. Suni örtülerden kurtulmuş olanlar görebilecektir (Kurtkan, 1987d).

Aşk Allah'la kulun ortak duygusudur. Kul hasret duyar, hasret ise feryada yol açar. Feryadın kaynağı ise Allah'tır. Mevlana'ya göre tevhit terbiyesi ile aşğın Allah'a duyduğu özlemin, Allah'ın kula duyduğu özlem olduğunu belirtir. Mevlana'ya göre, bütün milletler tevhit terbiyesine yönelmiş olsa, ortak bir dille, yani aşk duygusuyla bütünleşebilirler.

Kurtkan'a göre diğer dinlerdeki kişiler diğer insanları Allah'ın görüntüsü olarak değil, nesne olarak ele alırlar. Bazı fertlerde (hangi dinden olursa olsun) sevgilerini Hakk'tan ayrı gördüklerini, Hakk görüntülerinin sadece maddi ve dış yüzüne yöneldiklerini belirtmiştir. Bu mecazi aşktır. Mevlana, nasıl anlatılırsa anlatılsın mecazi aşkın maddi ve geçici olduğunu savunur. Allah'ın görüntüsü olan insanlarda maddi aşkın yanında Hakiki sevgiden iz görenler için mecazi aşk Hakiki aşka açılan kapıdır. Hakiki aşkı bulanlar mecazi aşk kapı olduğu için o kapıda çok oyalandıklarından yakınırlar. Aslında bu Kurtkan'a göre yersiz bir yakımadır. Çünkü o kapıdan geçmeden gerçek aşkı bulmak mümkün değildir. Kapının görevi geçit vermektir. Orada oturup kalmamak, içeri girmek gerekir.

Mevlana oğlu Sultan Veled'in çok üzülmediğini gördüğü bir anda bir posta sarılır ve onu korkutmaya çalışır. Sultan Veled korkmak yerine güler. Mevlana da bu acıların Allah'tan geldiğini, üzülmemesi gerektiğini söyler. Sevdiğinden gelen (Allah'tan) olumsuzluktan korkmaması gerektiğini öğütler (Kurtkan, 1987d).

Allah aşkı bir nurdur, yansıttıklarını parlatır. Kurtkan'a göre biz, o parıltıyı parlayan varlığa ait sanırız; fakat nur olmadan onlar parlayamaz. Günlük hayatta bunun farkına varamayız. Sırf Allah aşkıdan ibaret olduğu için veliler ilahi nuru en güzel yansıtan varlıklardır.

Mevlana ve Şems arasında görünür bir aşk yoktur. Aralarındaki aşk Allah aşkıdır. Fakat bu aşkı bugün değerlendiren bazı kişiler aralarındaki aşkı mecazi aşk olarak yorumlarlar

ve aralarında eşcinsel bir ilişki olduğunu sanırlar. Fakat bu düşünce tamamıyla yanlıştır. Mevlana ve Şems arasındaki ilişki yanlış yorumlanır ve büyük düşünür Mevlana'yı yanlış tanımamıza yol açar. O genç yaşta evlenmiş, olgunluk çağında ise cinsi bir güce sahip olduğu halde cismani aşkı ihmal edip ilahi aşka yönelmiştir. Bu da "Ariflerin Menkıbeleri" adlı kitapta (Ahmet Eflaki'nin kitabı) anlatılmıştır (Kurtkan, 1987d).

Kurtkan, bütün bu değerlere sahip olan kişilerin iki önemli özelliği olduğunu söyler. Buna göre; onlar ahiret için dünyayı, dünya için ahireti terk etmeyecek kadar hem dünyaya hem ahirete bağlıdır. Ama bu dünyanın Hakiki âlemin yansıması olduğunu da hiçbir zaman unutmazlar. Böylece dünya ve ahireti, madde ve manayı birleştiren, sosyal gelişmeyi sağlayan kültürün taşıyıcısı olurlar. Diğer bir özelliğe göre; onlar tarikat, mezhep ve ırk ayrılıkları ile ülkeyi bölmek isteyenlerin hain emellerini bozguna uğratabilirler. Çünkü onlar farkların ve şeklin mecazi olduğunu, en makbul ibadetin aşk olduğunu anlamışlardır. Hiçbir şey onların mecazi duygularını uyandırmaz, ölü gibidirler. Cemiyet halinde ise diridirler. Kuran Hakiki dirilerin onlar olduğunu söyler. Onlar Hakk'la beraber diridirler. Mecazi âlemden Hakiki aşka ve tevhit âlemine ulaşmak için Hakk cevherine ulaşan kişilerdir.

3.2.5. "Kıyas" ve "Semme Vechullah" Kavramları

Kurtkan, bazı kavramların ilk bakışta birbirine tezat gibi görüldüğünü, kıyas ve semme vechullah kavramlarının bunlardan biri olduğunu söylemiştir. Mutasavvıfların semme vechullah kavramını çok kullandıklarını, bu kelimenin anlamının halden hale geçişi ifade eden vahdet-i vücud kavramını ifade ettiğini belirtmiştir. Kıyas ise zor duruma düşürülen mağdur durumdaki kişiyi ifade etmektedir. Kurtkan, Kuran-ı Kerim'de kıyasın yapıldığına karşı aynısını yapmak gibi algılandığını; fakat herkes Hakk'tan yaratıldığı için o kişiyi cezalandırmanın da kula düşmediğini belirtmektedir. Her zaman affetmenin ise kötülük yapan kişiyi ödüllendirmek olacağını o nedenle bazı hallerde cezayı ahirete bırakmaksızın bazı hallerde kıyas hakkının kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Kıyasın aslında kötülük yapmak anlamına geldiğini belirtmiştir ve Mevlana'nın şu sözleri ile konuya açıklık getirmiştir. Mevlana bazı insanların kötülüklerine katlanarak kendimizi temizlemek için onları bir toz bezi gibi

kullanmamızı tavsiye etmektedir. Konuyu daha da açarak karşımızdaki kişi bizim şahsımıza yönelik bir kötülük yapıyorsa bunu affetmenin, görmezlikten gelmenin bir kişiyi fazilet sahibi yapacağını, kişinin ruhunun temizlenmesini sağlayacağını belirtmiştir. Kişiyeye yapılan bir kötülüğü ateş parçasından kopan kıvılcıma benzetmektedir. Karşımızda bize kötülük yapan kişiye aynı hırsla cevap vermenin kıvılcıma karşılık kıvılcım yapmak olduğu, bunun ise ateşi daha da büyüteceğini söylemiştir. Fakat yapılan kötülük toplumu, çevreyi, cemiyeti etkileyecek, kötü örnek olacak bir davranış ise o kişiye kızgınlığı belirtilmeli, aynı kötülüğü bir daha yapmaması için ve arkasından gelenlere örnek olmaması için bu durumda kısasın uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Aksi halde kişiye yaptığı yanlış olduğu fark ettirilmezse hem bu davranış onun için ödül anlamına gelip kötü davranışı devam ettireceğini hem de çevresindekilere kötü örnek olabileceğini belirtmiştir. Böyle bir davranışın ise tevhit anlayışını bozacağını vurgulamıştır. Kişinin ferdi çıkarları doğrultusunda değil de cemiyet çıkarları doğrultusunda kısası uygulaması gerektiğini ikisini birbirine karıştırmaması gerektiğini söylemiştir. Buna en güzel örneğin cemiyetin çıkarı için kendi canını feda eden şehitlerimiz olduğunu belirtmiştir. Kıl kadar ince kılıç kadar keskin olan sırat köprüsünün bu ayrımı yapan kişiyi temsil ettiğini belirtmiştir. Bunu yapabilen kişinin manevi köprüyü aşacağını, vicdan rahatlığı ile cennete kavuşabileceğini söylemiştir (Kurtkan, 1988c).

3.2.6. “Fark” ve “Cem” Kavramları

Kurtkan’a göre, “Fark” kavramı çeşitliliği ve çokluğu ifade etmektedir. “Cem” kavramı ise bu çeşitlilik ve çokluktaki birliği temsil etmektedir. Bir yönüyle cemiyet ve fert ilişkisine benzediğini söylemektedir. Cem+Fark=Tevhit anlayışını formüle ederek sosyal yaşamdaki düzenin gerekliliklerinden bahsetmiştir. Hakk’ın milletler arası farklılıklar, yine kendi milletin içindeki farklılıklardan yola çıkarak yine O’na ulaşmamızı emrettiğini söylemiştir. Sosyal düzenin ancak fark ve cem anlayışı ölçülü bir şekilde benimseyip uyguladığı takdirde düzenin sağlanabileceğini söylemiştir. Fark anlayışının baskın olduğu toplumlarda bireyselliğin ön plana çıkacağını ve bütünlüğün ne kendi milletinde ne de milletler arası düzeyde sağlanamayacağını belirtmiştir. Cem kavramının ön plana çıkmasının ise, kişinin hatalarını topluma mal ederek bireysel bir

sorumluluk hissetmeden davranmasına yol açacağını ve ileri düzeye geldiği noktada sorumluluğu kendilerinde değil de Yaradanda bulmaya yol açacağını vurgulamıştır. Bu sebeple iki kavramın da benimsenip orta yolun bulunması gerektiğini söylemiştir.

Osmanlı Türklerinde bu politikanın izlendiğini söylemiştir. Bir yandan din, mezhep ayrımı yapılmaksızın farklılıklar hoş görülmüş bir yandan da cem politikası ile kendi milletinin üyesi olarak gördüğünü belirtmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun uzun yıllar ayakta kalmasının bir nedenin de bu tevhit anlayışını benimsemiş olmasından kaynaklandığını söylemiştir. Kurtkan diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk milliyetçiliğinin ön plana çıkarılmadığına değinmiş, bunun sebebinin ise bu medeniyetin hiçbir zaman ideolojilere bağlı kalarak bir yol izlemediğinin kanıtı olarak göstermiştir (Kurtkan, 1988d).

Türlere bakıldığında yüzde yüze yakın Müslüman olduğunu; fakat aynı dine mensup olan bu insanların farklı mezheplere ayrılıp, farklı şekillerde ibadet edip aynı dini yaşadıklarını gözlemlemiştir. İbadetlerin farklılıklarının tartışılacağı yerde İslamiyet'in ruhunu yansıtan formüle edilmiş olan tevhit anlayışını benimsetip bir kültür politikası izlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

3.2.7. “Kur’an” ve “Furkan” Kavramları

Kurtkan'a göre dar anlamı ile Kur'an Allah'ın sözüdür. Furkan ise doğruyu, yanlış, Batılı ayırt etmemize yarayan Kur'an'ın öz anlamıdır. Kur'an, İncil ve Tevrat'ı da içine alan kutsal kitap olduğunu belirtmiştir. Farkı ise değiştirilmez olması olduğunu söylemiştir. Arapçanın köklü ve ifadelerin anlatımında rahat bir dil olduğunu, o günkü şartlarda medeniyet düzeyi düşük olan fakat edebiyatta ileri düzeyde gelişmiş olmasının bir tesadüf olamayacağını ifade etmiştir. Kur'an da da belirtildiği gibi değiştirilemez olduğunu söylemiştir. Matematiksel olarak bakıldığında Kur'an da on dokuz mucizesinin olduğunu söylemiştir. 114 sure bulunduğunu, bu surelerin on dokuzun altı katı olduğunu, besmelenin on dokuz harften oluştuğunu, besmelesiz tek surenin bulunduğunu, bu surenin de besmele ile başlaması durumunda on dokuzun katının bozulacağını ve bu düzenin bir tesadüf olmadığını belirtmiştir (Kurtkan, 1988e).

Kuran'ı asırlar boyu incelerken yanlışla düşmememiz gereken noktaları Furkan anlayışı ile aşabileceğimizi belirtmiştir. Birinci şart olarak kesin, sert ve kalıplaşmış yorumlar yapıp daha sonra ayrılmalara yol açmamamız gerektiğini ifade etmiştir. Birlik anlayışı ile ortak bir noktada buluşmamız gerektiğini söylemiştir. İkinci şart, önceden anlaşılamayan, dış manasına göre yorumlanan bazı ayetleri ilim ilerledikçe tekrardan yorumlamak gerektiğini belirtmiştir. Birden fazla değişik yorum olmaması için toplumun aydınlatılması gerektiğini söylemiştir.

Üçüncü olarak dikkat edilmesi gereken şart ise, yapılan yorumların doğru mu yanlış mı olduğunu tespit etmek için İslam'ın tek varlık anlamındaki tevhit anlayışı açısından kontrol etmek gerektiğini söylemiştir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, ayetlerin birbiri ile kontrol edilmesidir. Yanlış yorumlamadan kaynaklanan bir hata ile birbiri ile çelişkili ifadeler ortaya çıkabileceğini söylemiştir.

3.2.8. “Masiva” Kavramı

“Masiva” veya “siva” kavramlarının aynı anlamda kullanılıp Hakk'tan başka her şey olarak düşünüldüğünü söylemiştir. Kurtkan'a göre ise yeri göğü her şeyi kuşatan ve meydana getiren Hakk'tır. Dolayısıyla böyle bir şeyin yeryüzünde bulunmadığını belirtip bu kavramın yanlışlığına açıklık getirmiştir.

Masiva kavramının maddiyata dayalı ilim ve gelişmeyi temsil ettiğini belirtmiştir. Batı her yönü ile gerideyken Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşamasını o dönemde İslami kavramların doğru yorumlandığı ve masiva kavramına değil de tevhit anlayışına bağlı olmamızla açıklamaktadır. Unutulan İslami değerler ve kültürün yozlaşması ile gerilemeye gittiğimizi belirtmiştir. Batı'nın ise tevhit anlayışı olmadığından dolayı masivaya (maddiyata) dayalı olarak gelişme gösterdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla 'fark'ın bireyselliği ön plana çıkardığını, cem kavramının Batılı anlayışta yer almadığını ifade etmiştir. Batı'nın bu yöntemle kendi oturduğu dalı kesmekte olduğunu söylemiştir. Afrika'yı sömürdüğünü, o insanlara yardım edilmesi gerektiği yerde insanlara kölelik yaptırıldığını, soy olarak gelişmeyi önleyici aile planlaması yolu ile yaşlıların daha yoğunlukta olduğu nüfus oluşturmaya çalıştıklarını,

zeki çocukları yetiştirerek kendi alanlarında kullandıklarını ve ilim adamı korsanlığı yaptıklarını belirtmiştir (Kurtkan, 1989f).

Batı'nın ticari ve sınaî zenginliği ile girişimlerde bulunmasının nedeninin, kar ve kazanç arzusunun olmadığı, iyi şeyler yapabilme arzusunun olduğunu belirtmiştir. Başarılı olabilmek için işletmelerin karı ikinci plana atarak cemiyeti memnun etme politikası izledikleri takdirde başarılı olabileceklerini ve bu yola bilerek, isteyerek yönelmenin ise yozlaştırılmamış İslami değerlerle mümkün olabileceğini söylemiştir.

SONUÇ

Kurtkan'ın cemiyet anlayışına göre cemiyeti ferde, ferdi cemiyete feda edemeyiz. Cemiyet ve fert ilişkisi de dâhil olmak üzere tüm kültürel değerler ve cemiyet oluşumuna etki eden faktörler birlik ve bütünlük içinde ele alınmalıdır. Toplumsal düzeni oluşturacak ve mana etrafında bütünleşmeyi sağlayacak olan değer tevhit (birlik) anlayışdır. Bu birlik anlayışı ise İslamiyet'in öz değerleri içerisinde yer alır.

Toplumsal yapı dinden ayrı düşünülemez. İslamiyet dini laik bir din olduğundan dolayı birlik anlayışı etrafında kültürel değerlerin oluşturulmasında sakınca yoktur. Birlik anlayışı çerçevesinde maddi ve manevi kültürü içinde barındıran, Sorokin'in ifadesi ile ideal (karma) kültüre ulaşmak hedef edinilmelidir. Cemiyetin tekamülünü sağlayacak en önemli değer ilimdir. İlim ve din birbiri ile ilişki içindedir. İlim Türk İslam kültürü içinde yer alan tevhit anlayışı etrafında yapılmalıdır ki bütünlük içerisinde sonuçlar tahlil edilebilsin.

Toplumsal yapının oluşumunda aydınlar halka yol göstermeli ve halkı eğitmelidir. Ülkede aydınların yetişebilmesi için yetişen nesle İslami kültürel değerleri ve birlik anlayışı izah edilmelidir. Şahsiyetin oluşumunda yetişen neslin manevi yönünün gelişiminde önemle durulmalıdır. Çünkü toplumsal yapının devamlılığını ve cemiyet hayatındaki düzeni ayakta tutan, milli değerlerimizdir. Atatürk de milli kültür şuurunun önemini şu sözleri ile ifade etmiştir: “Bir milletin ruhu zapt olmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Hâlbuki asırların meydana getirdiği bir milli ruha, sağlam ve daimi bir milli iradeye hiçbir kuvvet karşı koyamaz” (Kurtkan, 1985b:8). O nedenle milletin zinde kalması ve medeniyetin sürekliliğini devam ettirmesi için geleceği temsil eden neslin tarihten kuvvet alan milli kültür bilincine sahip olması gereklidir. Milli kültür bilinci sağlanmadığı sürece kültür emperyalizmine açık bir millet oluruz. Kültür emperyalizmi yaşanan toplumlarda kendi kültürel değerleri hor görülürken, yabancı kültürlerin değer hükümleri yüceltilmektedir. Bunun sonucunda ülke, bugün bizim yaşadığımız gibi dışarıdaki ülkelere beyin göçü ihracatında bulunur. Bu durumun yaşanmaması için yeni nesle güven duygusu sağlanmalıdır. Maslov'un ihtiyaç kademeleri ayırımındaki en temel ihtiyaçlardan

ikincisini temsil eden güven duygusu Türk kültüründeki tevhit (birlik) anlayışı hem milli hem dini anlamda ait olma ve güven duygusu sağlar (Kurtkan, 1985b:10).

İslamiyet, özünde laik bir dindir. Türk İslam medeniyetinin parlak devirlerinde ilim adamları dini felsefi ve ilmi anlayışı bütünleştirmişlerdir. Batı'da ise bu çağlar Auguste Comte'nin belirttiği gibi ayrı dönemlerde yaşanmış ve hiç birleşmemiştir. Bu nedenle bir sonraki safhaya ulaşıldığında diğeri görülmüştür. Türk İslam kültürü tevhitçi bir kültür olup, ilim, din ve felsefeyi birleştirmiştir. Batı XX. yüzyılda başarmaya çalıştığı ilim, din ve felsefe anlayışının birliğini XI. yüzyılda Türkler tevhit anlayışı etrafında ulaşımıştır. XI. yüzyıl Türk İslam âlimi Beyruni, Descartes'ten beş yüzyıl önce akılcılığın, Bacon'dan altı yüzyıl önce tecrübeciliğin, Claude Bernard'dan sekiz yüzyıl önce bu ikisini bağdaştırmanın öncülüğünü yapmıştır. Batı'da bu üç değer birleşirken bizde kültürel değerlerin yozlaşmaya başlamasından dolayı kopmalar başlamıştır (Kurtkan, 1985b:11).

Bugünkü kimlik yapımızda İslami değerlerin etkisi yok olmak üzeredir. Bunda medya etkili bir faktördür. Kısa yoldan servet sahibi olma, ihtişamlı hayat tarzı sahneleri, zenginliğin çok arzu edilir hale gelmesi etkilidir. Bu durum hem milli değerlerimizi hem de ekonomiyi sarsmaktadır.

Sonuç olarak, hem Türk hem Müslüman olarak kendi kimliğimize kavuşmamız için idari hukuki ve siyasi önlemler alınmalı, eğitime önem verilmeli ve unutulmuş İslami Kültürel değerleri yeniden canlandırılmalıdır.

Önemli bir bilim insanı olan Amiran Kurtkan Bilgiseven'in cemiyete ilişkin görüşleri toplumsal çözümler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

- ERKAL, Mustafa (2005), **Sosyoloji Konferansları**, Otuz birinci kitap, İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi Müdürlüğü.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1969), **Cemiyet**, Devlet kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İst.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1975), **Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik**, Fakülteler Mat. , İst.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1976), **Genel Sosyoloji**, Fakülteler Mat. , İst.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1984), **Türk Milletinin Manevi Değerleri**, Orkun Yayınevi, İst.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1985a), **“Birlik Prensipleri ve Hukuk”**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, (35),00.04, 42–55.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1985b), **“Atatürk’ün Gençliğe Aşlamak İstedığı Psikolojinin İlmi Değeri”**, Kemalist Atılım, Ankara, 4,(29),00.12, 8 -12.
- (KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1986), **“Türk İslam Felsefesi Açısından Yararlılık Meselesi Karşısında İlim ve İslamiyet”**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (42), 00.06, 115–146.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1987a), **“Taassubu Önleyen İslam Değer Hükümleri ve Sosyal Gelişme”**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 2, (12), 00.01, 15–22.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1987b), **Türk İslam Felsefesi Tarihinin “Vatan” ve “Sıla” Kavramları**, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 1, (3), 01.03, 41–43.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1987c), **Türk İslam Felsefesi Tarihinde “Teoloji” ve “Teolizm”**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (46), 00.01, 47–68.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1987d), **Türk İslam Tasavvuf Felsefesi Tarihinde “Keder” ve “Neşe” Kavramları**, Türk Dünyası Tarih Dergisi, 1, (2), 33–34.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1987e), **Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 813, Türk Büyükleri Dizisi, 42.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1988a), **“Samiha Ayverdi’nin Şahsiyet Yapısı”**, Kubbealtı Akademi Mecmuası, İstanbul, 17, (4), 00.01, 21–27.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1988b), **Türk İslam Tasavvuf Felsefesi Tarihinin “Mecaz-ı Aşk” ve “Hakkiki Aşk” Kavramları**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul, (22), 00.10, 16–19.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1988c), **Türk İslam Felsefesi Tarihinin “Kıyas” ve “Semme Vechullah” Kavramları**, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, İstanbul, 1, (6), , 37–38.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1988d), **Türk İslam Tasavvuf Tarihinin “Fark” ve “Cem” Kavramları**, Türk Dünyası Tarih Dergisi, , 24–28.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1988e), **Türk İslam Felsefesi Tarihinin “Kur’an” ve “Furkan” Kavramları**, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, İstanbul, (21), 00.09, 18–22.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1988f), **Türk İslam Felsefesi Tarihinin “Kur’an” ve “Furkan” Kavramları**, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, İstanbul, (20), 00.08, 8–11.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1989a), **İslamiyet’in Kültürel Özellikleri ve İslami Kavramlar**, Filiz Kitapevi, İst.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1989b), **“Manevi Kültürümüz ve Batı Kültürü”**, Türk Edebiyatı, İstanbul, (187), 00.04, 31–33.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1989c), **“Manevi Kültürümüz ve Batı Kültürü”**, Türk Edebiyatı, İstanbul, (187), 00.06, 31–33.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1989d), **“Terakki ve Tekâmül”**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 1, , 47–55.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1989e), **Türk İslam Felsefesinde “Kadın” ve “Erkek” Kavramları**, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 4, (38), 00.01, 105–250.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1989f), **Türk İslam Tasavvuf Felsefesi Tarihinin “Masiva” Kavramı**, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 3, (25), 00.00, 4–8.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1989g), **“Atatürk ve Laiklik”**, Türk Kültürü, Ankara. ,27, (310), 00.02,1–11.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1989h), **“Aydın” Kavramı ve Kültürün Nev’ine göre Tipinin Şekillenmesi**, Kubbealtı Akademisi Mecmuası, İstanbul, 18, (2), 00.04,10–18.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1990a), “**İslamiyet ve Müzik 1**”, Türk Yurdu Dergisi, Ankara, 10 ,(36(382)),00.08,16–19.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1990b), “**İslamiyet ve Müzik 2**”, Türk Yurdu Dergisi, Ankara,10, (38(384), 00.10, 8–12.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1995), Türk İslam Kültüründe Fert ve Cemiyet İlişkisi ve İslami Kavramlar, Filiz Kitapevi, İst.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (2001), **Kur’andan Beş Hikmet**, Filiz Kitapevi, İst.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (2003), **İmtihan**, Filiz Kitapevi, İst.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (2005), **Yol**, Filiz Kitapevi, İst.

(www.aydinlarocagi.org/detay)

BİBLİYOGRAFYA

AMİRAN KURTKAN BİLGİSEVEN'İN KİTAPLARI

1. 1950-51 Yılında Türkiye'de Tehcir Edilen Bulgaristan Türkleri Etrafında Anket Usulü Tatbikatı; Göçmenlerin Mesleki Durumları, (1961), Sermet Matbaası, İst.
2. Türkiye'de Küçük Sanayinin İktisadi Ehemmiyeti, (1962), Sermet Matbaası, İst.
3. Yeni Sosyoloji Dersleri, (1964), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İst.
4. Adapazarı'nın Sanayileşmesi, (1967), Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi, Fakülteler Matbaası, İst.
5. Metodolojik Bir Deneme Olarak Mali Sosyoloji, (1968), Fakülteler Matbaası, İst.
6. Cemiyet, Devlet kitapları, (1969), Milli Eğitim Basımevi, İst.
7. Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik, (1975) Fakülteler Mat. , İst.
8. Genel Sosyoloji, (1976), Fakülteler Mat. , İst.
9. Fert ve Topluluk İlişkileri Bakımından Şahsiyet ve Cemiyet Tipolojisi, (1977).
10. Sosyoloji Lise Ders Kitabı, (1977), M.E. B. ,İst.
11. Milli Eğitim Stratejimiz Nasıl Olmalıdır? ,(1980), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İst.
12. Sosyoloji III, (1980).

13. İktisat Sosyolojisi Açısından Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, (1982), Divan Yayınları, İst.
14. Maliye Sosyolojisi, (1984), Filiz Kitapevi, İst.
15. Türk Milletinin Manevi Değerleri, (1984), Orkun Yayınevi, İst.
16. Din Sosyolojisi, (1985), Filiz Kitapevi, İst.
17. Yugoslavya’da Türk Kültürü, (1987), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst.
18. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, (1987), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 813, Türk Büyükleri Dizisi, 42.
19. Atatürk, Laiklik ve İslam, (1989), Kemalist Atılım Birliği, Ankara.
20. İslamiyet’in Kültürel Özellikleri ve İslami Kavramlar, (1989), Filiz Kitapevi, İst.
21. Türkiye’de Sosyal Çözülme Tehlikeleri, (1990), Filiz Kitapevi, İst.
22. Türkiye ‘de Milli Birliği Bozan Ayrılık (Alevi – Sünni ayrılığı), (1991).
23. Türkiye’ye Yönelik Etnik ve Bölücü Faaliyetler, (1991), Bayrak Mat. , İst.
24. Eğitim Sosyolojisi: Kavramlar-Teoriler-Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, (1992), Filiz Kitapevi, İst.
25. Sosyolojik Açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar, (1992), Filiz Kitapevi, İst.
26. Sosyal İlimler Metodolojisi, (1994), Filiz Kitapevi, 4. Basım

27. Türk İslam Kùltüründe Fert ve Cemiyet İlişkisi ve İslami Kavramlar, (1995), Filiz Kitap evi, İst.
28. Büyük Türk İslam Düşünürü Niyazi Mısıri 'den Esintiler, (1998), Beka Yayın, İst.
29. Kadının Ülke Ekonomisindeki Yeri, (1998), Fakùlteler Mat. ,İst.
30. Köy Sosyolojisi, (1998), Filiz Kitapevi, İst.
31. Kuran'dan Beş Hikmet, (2001), Filiz Kitapevi, İst.
32. Emanet, (2002), Filiz Kitapevi, İst.
33. İlm-i Ledün (Genel Teoloji), (2003), Filiz Kitabevi, İst.
34. İmtihan, (2003), Filiz Kitapevi, İst.
35. Yol, (2005), Filiz Kitapevi, İst.
36. Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları

ÇOCUK KİTAPLARI

1. Anne Kalbi; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_A Serisi,1994.
2. Minik Kuş; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_A Serisi,1994.
3. Portakal Bahçesi; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_A Serisi,1994.
4. Yün Kazak; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_A Serisi,1994
5. Zerre Kadar İyilik; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_A Serisi,1994.
6. Kara gün Dostları; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_C Serisi,1995.
7. Keskin Sirke; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_B Serisi,1995.
8. Keskin Sirke; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_B Serisi,1995.
9. Küçük Savaşçı; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_B Serisi,1995.
10. Özgürlüğün Tadı; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_B Serisi,1995.
11. Sınıftaki Kızlar; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_B Serisi,1995.
12. Zeytin Ağacı; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_B Serisi,1995.
13. Bebek; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_ C Serisi,1996.
14. Cömertliğin Ödülü; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_ C Serisi,1996.
15. Geri Dönen İyilik; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_ C Serisi,1996.

16. Minik Kediler; Beka Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi_C Serisi,1996.

MAKALELER

1. “Türkiye’de İçtimai Sınıflar”, (1960–1961), Sosyoloji Konferansları, İst. Mat.
2. “Karabük’ün Çalışma Müessesesi ve Sosyal Şartları”, (1961–1962), Sosyoloji Konferansları, İst. Mat.
3. “Sanayi Sosyolojisi ve Ehemmiyeti”(1962–1963), Sosyoloji Konferansları, İst. Mat.
4. “Türkiye’de Gelir Vergisinin Tahsil Tekniği Açısından Sosyal Adalet”, (1974) 12. Kitap, Sosyoloji Konferansları, İst. Üniv. Yay.
5. “Hakk ve Hürriyet Kavramlarının 20.Asırda Taşındığı Mana ve Ziya Gökalp”, (1976), Sosyoloji Konferansları, İst. Mat.
6. “ Demokrasi, Fırsat Eşitliği ve Seçkinler”, (1980), İ.Ü. İktisat F. Sosyoloji Konferansları,18. Kitabı, 95–109.
7. “Kalkınma ve Kültür İlişkisi”, Türkiye İktisat Kongresi (11.İzmir, 2–7.11.1981) Ankara, 00.00.1981, 567–584.
8. “‘Benlik Duygusu’ ve ‘Biz Şuuru’ Açısından 20.Asrın Tahlili”, Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul, 00.00.1982,193–206.
9. “Sosyal İlimler Metodolojisi”, Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara, 22, (1–2), 00.00.1984, 230–235.
10. “Atatürk’ün Gençliğe Aşlamak İstedığı Psikolojinin İlmi Değeri”, Kemalist Atılım, Ankara, 4, (29), 00.12.1985, 8 -12.

11. “Birlik Prensibi ve Hukuk”, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, (34), 00.04.1985, 5.
12. “Birlik Prensibi ve Hukuk”, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, (35), 00.04.1985, 42–55.
13. “Mehmet Eröz’e Göre Türkiye ‘de Alevilik ve Bektaşilik”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 11, (44), 1986, 15–45.
14. “Türk İslam Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslamiyet”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (42), 00.06.1986, 115–146.
15. “Taassubu Önleyen İslam Değer Hükümleri ve Sosyal Gelişme”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 2, (12), 00.01.1987, 15–22.
16. “Türk İslam Felsefesi Tarihinin ‘Vatan ve Sıla’ Kavramları”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 1, (3), 01.03.1987, 41–43.
17. “Türk İslam Felsefesi Tarihinde Teoloji ve Teolizm”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (46), 00.01.1987, 47–68.
18. “Türk İslam Tasavvuf Tarihinin ‘Fark’ ve ‘Cem’ Kavramları”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, 1988, 24–28.
19. “Türk İslam Tasavvuf Felsefesi Tarihinde ‘Keder’ ve ‘Neşe’ Kavramları”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, 1, (2), 1987, 33–34.
20. “Eğitimle İlgili Milli Hedeflerimiz ve Eğitim Stratejilerimiz”, Kubbealtı Akademisi Mecmuası, İstanbul, 17, (3), 00.07.1988, 35–50.
21. “Samiha Ayverdi’nin Şahsiyet Yapısı”, Kubbealtı Akademi Mecmuası, İstanbul, 17, (4), 00.01.1988, 21–27.

22. “Türk İslam Felsefesinde ‘Açma’ ve ‘Örtme’ Kavramları”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (56), 00.10.1988, 1–11.
23. “Türk İslam Felsefesi Tarihinin Kıyas ve Semme Vechullah Kavramları”, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, İstanbul, 1, (6), 1988, 37–38.
24. “Türk İslam Felsefesi Tarihinin ‘Kur’an ve Furkan’ Kavramları”, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, İstanbul, (21), 00.09.1988, 18–22.
25. “Türk İslam Felsefesi Tarihinin ‘Kur’an ve Furkan’ Kavramları”, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, İstanbul, (20), 00.08.1988, 8–11.
26. “Türk İslam Tasavvuf Felsefesi Tarihinin ‘Mecaz-ı Aşk’ ve ‘Hakkiki Aşk’ Kavramları”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul, (22), 00.10.1988, 16–19.
27. “Ziyaeddin Fahri’nin, Ziya Gökalp’e ve Durkheim’e Kıyasla, Fert ve Cemiyet Dengesi Açısından Din’e Atfettiği Rol”, Sosyoloji Konferansları, İstanbul, 00.00.1988, 45–54.
28. “Mevlana’nın ‘Sosyalleşme Terbiyesi’ Hakkındaki Fikirleri, III. Milli Mevlana Kongresi, 1988, 173-188.
29. “Atatürk ve Laiklik”, Türk Kültürü, Ankara, ,27, (310), 00.02.1989, 1–11.
30. “ ‘Aydın’ Kavramı ve Kültürün Nev’ine göre Tipinin Şekillenmesi”, Kubbealtı Akademisi Mecmuası, İstanbul, 18, (2), 00.04.1989,10–18.
31. “Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Nüfus ve Aile Planlaması”, Nüfus Planlaması ve Türkiye’nin Gerçekleri, (05.11.1988), İstanbul, 00.00.1989,12–26.

32. “Manevi Kùltürümüz ve Batı Kùltürü”, Türk Edebiyatı, İstanbul, (187), 00.04.1989, 31–33.
33. “Manevi Kùltürümüz ve Batı Kùltürü”, Türk Edebiyatı, İstanbul, (187), 00.06.1989, 31–33.
34. “Mevlana’nın ‘Sosyalleşme Terbiyesi’ Hakkındaki Fikirleri”, Milli Mevlana Kong. (3.Konya,12–14,12–88)Konya, 00.00.1989, 173–188.
35. “Şahsiyetin Gelişmesi Konusunda Modern Sosyoloji ve Mevlana”,Türk Dünyası Dergisi, İstanbul, 3, (34), 00.01.1989, 9–16.
36. “Terakki ve Tekâmül”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 1, 1989, 47–55.
37. “Türk İslam Felsefesinde ‘Kadın’ ve ‘Erkek’ Kavramları”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 4, (38), 00.01.1989, 105–250.
38. “Türk İslam Tasavvuf Felsefesi Tarihinin ‘Masiva’ Kavramı”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 3, (25), 00.00.1989, 4–8.
39. “Yunus’ta Benlik ve Birlik Anlayışı”, Türk Edebiyatı Dergisi, 25.11.1989.
40. “İslamiyet ve Müzik 1”, Türk Yurdu Dergisi, Ankara, 10, (36(382)), 00.08.1990,16–19.
41. “İslamiyet ve Müzik 2”, Türk Yurdu Dergisi, Ankara,10, (38(384)), 00.10.1990, 8–12.
42. “İslami ve Sosyolojik Anlamda Sağ ve Sol Kavramları”, Türk Yurdu, Ankara, 11, (44(390)), 00.04.1991, 38–41.

43. “Sosyolojinin ve İslamiyet’in Ortak Kavramları”, Türk Yurdu, Ankara, 11, (47,(393)), 00.07.1991, 35–40.
44. “Tarihi Metodu Kullanış Biçimleri Tarzları Bakımından İbn Haldun ile Sorokin ‘in Mukayesesi”, Tarih ve Sosyoloji Dergisi Semineri, (28–29.05.1990), İstanbul, 00.00.1991, 93–101.
45. “ Sosyolojinin ve Türk Sosyolojisinin Problemleri”, Türk Sosyoloji Dergisi, İst. 1, (1), 00.00.1995, 7–2.
46. “Milli Eğitimde Başarıya Ulaşmanın En Önemli Şartları”, Yeni Türkiye, 2, (7 özel sayı), 00.02.1996, 437–447.
47. “Sosyolojik Alan araştırmalarında Anlamlılık”, Türk Sosyolojisi Dergisi, İst. (2), 00.03.1996, 1–14.
48. “Ziya Gökalp’e Göre Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak”, Türk Yurdu Dergisi, 16, (103), 00.03.1996, 24–29.
49. “Mevlana’nın İslami Terbiye Kavramı”, Mevlana ile İlgili Yazılardan Seçmeler, Haz. Vedat Genç, MEB. Yayınları, İst., 1997, s. 49-52.
50. “Amiran Kurtkan Bilgiseven’e Armağan”, (1998), Sosyoloji Konferansları.
51. “21. Yüzyılda Türk Milliyetçiliğinin Hedefleri”, Türk Yurdu, Ankara, 19, (139–141, Özel Sayı), 00.03.1999–00.05.1999, 59–62.
52. “Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’na Göre Hukuk, Ahlak, Milli Terbiye ve Lider”, Türk Yurdu Dergisi, 22, (177), 00.05.2002, 9–13.
53. “Amiran Kurtkan Bilgiseven ile Hasbihal”, Kubbealtı Yayınları, Ocak 2005y.34, s.1, s.s.29–35.

54. “Çağdaşlık Nedir”,Yeni Türkiye - Cumhuriyet, 4.
55. “Mehmet Eröz’e Göre Atatürk, Milliyetçilik ve Doğu Anadolu”,Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (48), 59–66.
56. “Türk İslam ve Tasavvuf Felsefe Tarihinin ‘Arif’ ve ‘Abid’ Kavramları”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 3, (26).
57. “Milli Kültür ve Eğitim”, Kubbealtı Yayınları, y.2, s.3, s.h.53.

ÖZGEÇMİŞ

19.10.1981 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bandırma Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nda bitirdikten sonra lise eğitimini Bandırma Kemal Pireci Lisesi'nde tamamladı. 1999 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyoloji bölümünü kazandı. 2003 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Üniversite'den mezun olduğu yıldan itibaren dershanede öğretmenlik yapıyor.